

**ANADOLU ALEVİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER:
ESAT KORKMAZ ÖRNEĞİ**

Enes DELİGÖZ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN
2019
Her Hakkı Saklıdır.**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Enes DELİGÖZ

**ANADOLU ALEVİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER:
ESAT KORKMAZ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN**

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “ANADOLU ALEVİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER: ESAT KORKMAZ ÖRNEĞİ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

*Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.*

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

16.10.2019

Enes DELİGÖZ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN danışmanlığında, Enes DELİGÖZ tarafından hazırlanan bu çalışma 16/10/2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Zeki İŞCAN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZKAN

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. METOT	2

BİRİNCİ BÖLÜM ANADOLU ALEVİLİĞİ

1.1. KAVRAMSAL İNCELEME.....	4
1.1.1. Alevilik.....	4
1.1.2. Anadolu’da Alevilik İçin Kullanılan İsimler	6
1.1.2.1. Bektaşilik.....	6
1.1.2.2. Kızılbaşlık.....	7
1.1.2.3. Tahtacılar	10
1.1.2.4. Râfîzî	11
1.1.2.5. Çepni.....	12
1.2. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN OLUŞMASINDA ETKİN OLAN ŞAHSİYETLER VE KURUMLAR.....	13
1.2.1. Hacı Bektaş Veli.....	16
1.2.2. Yunus Emre	19
1.2.3. Anadolu Aleviliğinin Oluşumunda Erdebil Tekkesinin Önemi	19
1.3. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İNANÇ SİSTEMİ.....	23
1.3.1. Allah İnancı	24
1.3.2. Hz. Muhammed	25
1.3.3. Hz. Ali	28
1.3.4. Ehl-i Beyt Sevgisi.....	31
1.4. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İBADET	32
1.4.1. Cem Ayini	35

İKİNCİ BÖLÜM

ESAT KORKMAZ'IN DÜŞÜNCESİNDE ANADOLU ALEVİLİĞİ

2.1. ESAT KORKMAZ.....	40
2.1.1. Eserleri	40
2.2. ESAT KORMKAZ DÜŞÜNCESİNDE ANADOLU ALEVİLİĞİ	41
2.2.1. <i>Felsefi Bir Din</i> Olarak Alevilik	44
2.2.1.1. Tanrı-Evren (Doğa)-İnsan/Hak-Muhammed-Ali	46
2.2.1.2. Alevi Felsefesi-Alevi Şeriatı	51
2.2.1.3. Alevilikte İnanç	53
2.2.2. Bir <i>Bilgelik Öğretisi</i> Olarak Alevilik	54
2.2.2.1. Korkmaz'ın Düşüncesinde Dört Kapı Kırk Makam.....	59
2.2.2.1.1. Şeriat Kapısı	65
2.2.2.1.2. Tarikat Kapısı	80
2.2.2.1.3. Marifet Kapısı.....	89
2.2.2.1.4. Hakikat Kapısı	97
2.2.3. Bir <i>Yaşam Biçimi</i> Olarak Alevilik.....	105
2.2.3.1. Aydınlanma Boyutu.....	108
2.2.3.2. Hümanist Boyutu.....	108
2.2.3.3. Toplumsal Etik Boyutu.....	110
2.2.4. Bir <i>Ütopya</i> Olarak Alevilik	111
2.3. ESAT KORKMAZ DÜŞÜNCESİNDE CEM VE ON İKİ HİZMET.....	116
2.3.1. Cem'in Kavramsal İncelemesi	116
2.3.2. Cem'in Toplumsal Kökeni	117
2.3.3. Esat Korkmaz Düşüncesinde Cem	119
2.3.4. On İki Hizmet.....	127
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ.....	138

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU ALEVİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER: ESAT KORKMAZ
ÖRNEĞİ

Enes DELİGÖZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

2019, 138 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN (Danışman)
Prof. Dr. Zeki İŞCAN
Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet ÖZKAN

Alevilik, İslam Mezhepleri Tarihi'nde kökleri ilk dönem siyasi tartışmalara kadar dayanan bir oluşumdur. Tarihi süreç içerisinde farklı coğrafyalarda, farklı gruplar tarafından benimsenen ve birçok kişi tarafından yorumlanan Alevilik, Anadolu topraklarına oldukça erken sayılabilecek bir dönemde ulaşmış, kendine özgü kabulleri ve hayat tarzları geliştiren bir topluluğu ifade etmek için kullanılmış bir kavramdır. Çalışmamızın amacı yüzyıllarca boyunca Anadolu topraklarında yaşanan Anadolu Aleviliği ile ilgili çağdaş Alevi yazarlardan Esat Korkmaz'ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliği hakkında genel bilgiler sunmaktır. Çalışmamız şahıs eksenli bir çalışma olup, her türlü öznel yargı ve değerlendirmelerden uzak bir şekilde betimleyici bir metot ile kaleme alınmıştır. Çalışmamız iki bölümden oluşmakta, birinci bölümde Alevilik ile ilgili genel bir tanımlama yapılmaktadır. İkinci bölümde ise Esat Korkmaz'ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliği anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Anadolu Aleviliği, Esat Korkmaz.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THOUGHTS ON ANATOLIAN ALEVISM: ESAT KORKMAZ EXAMPLE

Enes DELİGÖZ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

2019, 138 pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN (Advisor)

Prof. Dr. Zeki İŞCAN

Assist. Prof. Dr. Ahmet ÖZKAN

Alevism is a social formation that has its roots in the first period of political debates in the history of Islamic sects. Alevism, which was adopted by different groups in different geographies during the historical period and interpreted by many people, reached Anatolia at a fairly early time. It is a concept used to refer to a community which developed its own unique acceptances and lifestyles. The aim of our study is to provide general information about Anatolia's Alevism in the mind of Esat Korkmaz, one of the contemporary Alevi writers, about Alevism that has been practised in Anatolia's lands for centuries. Our study is a personalized study and is written with a descriptive method, free from any subjective judgments and evaluations. Our study consists of two parts, and in the first chapter there is a general definition of Alevism. In the second chapter, Anatolia's Alevism in the mind of Esat Korkmaz is described.

Keywords: Alevism, Anatolian Alevism, Esat Korkmaz.

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: İbn, bin.
Bkz	: Bakınız.
c.	: Cilt.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Hız.	: Hazreti.
m.	: miladi
Sas	: Sallallahu aleyhi ve sellem.
ö.	: Ölümü.
vb.	: Ve benzeri.

ÖNSÖZ

Gelişen dünya ve buna bağlı olarak insanın değişen dünya görüşü, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, psikolojik anlamda farklılaşan insan ihtiyaçları ve çağın gereklilikleri, dini oluşumların algılanma şekillerinin değişmesini, her devirde tekrardan yorumlanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu realiteden dolayı İslam Mezhepler Tarihi bilimi, İslam tarihinin ilk zamanlarından günümüze kadar işlevselliğini korumaktadır.

Kökleri Hz. Peygamber dönemine kadar dayanan, Hz. Peygamber'den hemen sonraki süreçte dini ve dünyevi alanda Müslümanlar arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları, İslam tarihinde birbirinden farklı mezheplerin, dini grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Düşünce tarihinde özellikle Hz. Ali ve Fatıma isimleri merkezde olmak üzere Ehl-i beyt kavramı etrafında şekillenen çok sayıda dini oluşumların varlığı söz konusudur.

Alevilik, Ali yandaşlığı anlamında ilk dönemlerde ortaya çıkmasına rağmen İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasıyla zaman içerisinde çeşitli bölgelere taşınmıştır. Tarihi süreç içerisinde kendilerini *Alevi* olarak isimlendiren gruplar olmuştur. Şiilik kavramının baskın olduğu yer ve kültürlerde Alevilik kavramını çok fazla kullanılmamıştır. Ancak Alevi ismi, şemsiye bir kavram olarak, en çok kullanım alanını kendine özgü kabulleri ve hayat tarzları içerisinde var olan bir toplumu ifade etmek üzere Türkiye Alevileri için kullanılmıştır, kullanılmaktadır. Genel olarak kapalı toplum özelliği taşıyan, kitabi kültürden ziyade sözlü kültür ile öğretilerini nesilden nesile aktaran bu gruplar Alevi isimlendirmesini kullanmalarına rağmen birbirinden farklı görüş ve geleneklere sahiptir. Bundan dolayı herhangi bir bölgede yaşanan Alevilikle ilgili görüş bildirilirken, Aleviliğin genelini kapsayacak ifadelerin kullanılması metodolojik açıdan uygun olmayacaktır. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Alevilik, Anadolu'da yaşanan Alevilik yani "*Anadolu Aleviliğini*" kapsamaktadır. Çalışmamız boyunca yararlandığımız kaynaklarla ilgili en çok dikkat ettiğimiz husus da Anadolu topraklarında yaşayan Alevi gruplarla ilgili çalışmalar olmasıdır.

İslam tarihinde ortaya çıkan hiçbir mezhep, dini hareket ilk ortaya çıktığı şekli ile kalmamış, geçirmiş olduğu tarihi süreç içerisinde değişikliklere uğramış ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Her devirde yaşayan düşünürler/din adamları mensup oldukları mezhebi, ekolü kendi düşünceleri ışığında anlatmaya gayret etmişlerdir. Günümüzde dahi sistematüğini yıllar öncesinden tamamlamış mezheplerin bir takım görüşleri ile ilgili güncel yorumlamalar ve düşünce faaliyetleri devam etmektedir.

Alevilikte bugünlerde daha sıklıkla atıf yapılan, hakkında farklı perspektiflerin eşlik ettiği eserler yazılan dinamik bir alan olarak gündemimizdedir.

Çalışmamızın çıkış noktası, Anadolu Aleviliği ile ilgili ortaya çıkan güncel bir bakış açısını sizlere sunmaktır. Köklü bir geleneğe sahip olan Anadolu Aleviliği ile ilgili farklı bir perspektif geliştiren Esat Korkmaz'ın Anadolu Aleviliğini incelemek, Anadolu Aleviliğine getirdiği özgün bakış açısını ortaya çıkarmaktır.

Çalışmadaki temel amacımız, Anadolu'daki Alevi gruplar arasında, Anadolu Aleviliğini geleneksel Alevi söylemin çizgisinin dışında bir bakış açısıyla yorumlayan, çağdaş Alevi yazarlardan Esat Korkmaz'ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliğini anlatmaktır. Bunun içinde ilk olarak yapmamız gereken geleneksel Aleviliği genel hatları ile incelemek, akabinde Korkmaz'ın zihnindeki Alevilikle karşılaştırmak olacaktır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bir fikir oluşturma açısından belirlemiş olduğumuz çerçeve dâhilinde birçok farklı kaynaktan yararlanarak Anadolu Aleviliği; ikinci bölümde ise Esat Korkmaz'ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliği genel hatları ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Her türlü öznel yargı ve değerlendirmelerden uzak bir şekilde hazırlanan bu çalışmanın İslam âlemine hayırlar getirmesini diliyor, çalışmamızın tüm aşamalarında engin tecrübelerinden istifade ettiğim başta tez danışmanım Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN hocama ve Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih AY hocama teşekkür ediyorum.

Erzurum-2019

Enes DELİGÖZ

GİRİŞ

Son zamanlarda ülkemizin dini ve sosyal yaşamında sürekli gündeme gelen ve önemli bir yere sahip olan konuların başında Alevilik gelmektedir. Alevilik konusunda birbirinden farklı grup ve söylemlerin varlığı, konuyla ilgili oluşan bilgi kirliliği, Alevilerin/Aleviliğin zaman zaman yanlış anlaşılmasına veya yanlış yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu yanlış anlaşılımlar genellikle Alevi olmayan gruplarda görülse de, yer yer Alevilik içerisindeki gruplar da birbirleriyle ilgili yanlış algılamalara sahiptirler. Alevilikle ilgili doğruluğu veya yanlışlığı araştırılmadan akla gelen her şeyin söylenmesi ve çeşitli yargılamaların yapılması toplumda bloklaşma, ötekileştirme ve huzursuzluklara neden olabilmektedir. Hem akademik açıdan Alevilikle ilgili bilgi kirliliğini ortandan kaldırmak, hem de içtimai hayat içerisinde Alevi olan-olmayan tüm insanların zihnindeki Alevilikle ilgili yanlış algılamaları minimize etmek için bu alanda çalışmalar yapmak zaruridir.

Bir kavram olarak, bir inanç olarak, sosyal veya siyasi bir hareket olarak, farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı şekillerde biçimlenen Alevilikle ilgili Alevi zümrelerin bütününe kapsayacak bir tanımlama veya açıklamanın yapılması mümkün değildir. Günümüzdeki Alevi topluluklar arasında bile bu konuda tam anlamıyla bir birliktelik sağlanamamıştır. Alevi-Bektaşilik denildiğinde teorik ve pratik boyutları ile hatırlanacak homojen bir topluluk akla gelmemekte, yer yer aynı bölgede yaşayan Alevi gruplar arasında dahi yöresel farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda Anadolu’da yaşanan Alevilik, yani “*Anadolu Aleviliği*” şahıs eksenli bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmıştır.

I. METOT

Alevilik ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar farklı zaman ve mekânlarda kendisine müntesip bulmayı başaramış bir oluşumdur. Uzun yıllar boyunca inananları olmasına rağmen -çeşitli sebeplerden dolayı- kitabi değil de şifahi bir kültüre sahip olan Alevilik, kurumsal bir öğretim sistemine sahip olamamış, kulaktan kulağa anlatılagelmiş ve süreç içerisinde bir takım farklılıklara şahit olunan, homojen bir topluluk olma özelliğini yitirmiştir. Tarihi gelişim süreci içerisinde kendilerini ifade etme noktasında aynı ismi kullanmalarına rağmen aralarında farklı uygulama ve inanç biçimleri görülen Alevi topluluklar bu konudaki söylemimizi destekler niteliktedir.

Tarihin hemen hemen her devrinde birbirinden farklı yerlerde aynı ismi kullanarak yaşamış bir topluluğu incelemek, bu topluluk hakkında bilimsel bir araştırma yapmak son derece zordur ve ciddi bir ilmi disiplin gerektirir. Böyle bir konuda yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkardığımız ürünün veya bilginin; güvenilirliğinin, geçerliliğinin, objektifliğinin tüm çevrelerce kabul görebilmesi, çalışmamızın sağlam temeller üzerine bina edilmesi ile mümkündür. Sağlam temellerden kastımız çalışma esnasında kullandığımız metot ve yöntemlerdir. Bilimsel bir disiplin olduğunu iddia eden her bilim dalının bir metoda dayanması gerekir. Metot, bilimin gelişmesine öncülük eden ve doğru bilgiye ulaşmayı sağlayan en etkili araçtır.¹

Mezhepler tarihi kendi alanına ilişkin yöntem ve metotlar geliştirmeyi başaramış bir disiplindir. Mezhepler tarihi ile ilgili geliştirilen tanım, bu bilim dalının ne kadar sağlam bir disiplin olduğunun, kendi yöntemlerini kullanarak ulaşılan bilgilerin ne derece güvenilir ve objektif olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bu bağlamda İslam Mezhepler Tarihi, bir bilim dalı olarak şu şekilde tanımlanabilir: “ Geçmişte ve günümüzde siyasi ve itikadi gayelerle vücut bulmuş İslam düşünce ekolleri diyebileceğimiz beşeri ve toplumsal oluşumların; doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri ve İslam düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız gözle inceleyen bir bilim dalıdır.”²

¹Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözüyle Sünniler*, Mana Yayınları, İstanbul 2016, 13.

²Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2013, 10-11.

Araştırmamızda mezhepler tarihinin; fikir hadise irtibatı, zaman-mekân bağlamı, kavram analizi, öznel yargılamalardan uzak objektif bir bakış açısı, betimleyici metot ilkelerini dikkate alarak; Alevi kavramının ilk olarak ne zaman ve nerede kullanıldığını; kavramın süreç içerisinde nasıl şekillendiğini; geçen süre zarfında Alevi toplulukların hangi kavramlarla ifade edildiğini; Aleviler için kullanılan kavramlara yüklenen olumlu/olumsuz anlamları; Alevi zümrelerin nasıl bir coğrafyada yaşadıklarını, nasıl bir sosyal yapıya sahip olduklarını, ekonomik durumları ve tarihi süreç içerisindeki siyasi ilişkilerini; Aleviliğin Anadolu topraklarına ilk olarak ne zaman geldiğini; Anadolu’da hangi bölgelerde yayıldığını; Aleviliğin etnik bir yapıya sahip olup olmadığını; zaman içerisinde hangi fikirlerden-şahıslardan-kurumlardan etkilendiğini; inanç-ibadet ve ahlaki konularla ilgili inanışlarını, objektif bir şekilde betimleyici bir metot ile aktarmaya gayret ettik. Yine araştırmamızın ikinci bölümünde, tamamen Korkmaz’ın eserlerinden faydalanarak, öznel yargılardan uzak, nesnel bir bakış açısı ile Korkmaz’ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliğini anlatmaya çalıştık.

Bu bağlamda çalışmamız boyunca, Anadolu’da yaşanan Alevilik ile ilgili, literatürden genel hatları çizilecek bir biçimde tanımlama yaparak ortaya çıkan tabloyu Esat Korkmaz’ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliği ile karşılaştırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ

1.1. KAVRAMSAL İNCELEME

1.1.1. Alevilik

Arapça bir sözcük olan Alevi, sözlükte “Ali’ye mensup, Ali taraftarı, Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan, Ali’ye ait ve Ali’nin soyundan gelen gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.³Alevi kelimesinin çoğul şekli ise “Aleviyye” veya “Aleviyyûn” dur. Emevîler’in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali’nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin’in neslinden olanlar için *şerif*, *seyyid*, *emîr* gibi lakaplar yanında *Alevî* nisbesi de kullanılmaya başlamış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır.⁴

Sözlük anlamı ile ilgili umurun kabul edeceği bir tanım yapılan Alevi kelimesinin terim anlamına dair herkesin kabul edeceği genel bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Zira çok uzun zamandan beri tarih sahnesinde yerini koruyan bu kavram, ortaya çıktığı dönemden günümüze gelinceye kadar birçok tarihçi, şair, gezgin, düşünür, akademisyen tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

İlk kullanılmaya başlandığı andan itibaren geçen süre zarfında Alevî terimi İslâm kültür tarihinde, Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda kullanılagelmiştir.⁵Alevi kavramı, İslam siyasi tarihinde ilk olarak hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlamıştır.⁶ Hz. Peygamber (s.a.s)’in vefatından hemen sonra başlayan hilafet tartışmalarında diğer adaylar karşısında Hz. Ali’yi destekleyen grup “el-Aleviyye” olarak isimlendirilmiştir. Bu açıdan Alevi kelimesi, hilafet tartışmalarında Hz. Ali’den yana saf tutan siyasi grup için kullanılmıştır.⁷

Bilindiği gibi tasavvufî oluşumların hemen hemen hepsi meşruiyetlerini sağlam dini temeller üzerine oturtmak amacıyla silsilelerini bir şekilde Hz. Muhammed (s.a.s)’e

³ Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 15.

⁴ el-Kāmûsü’l-İslâmî, V, 463-466, (Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 369’dan naklen)

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 368-369.

⁶ Ocak, “Alevî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 369.

⁷ Cenksu Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, 35,36.

dayandırma yolunu tercih etmişlerdir. Bu bağlamda silsilelerini Hz. Ali'ye dayandıran tarikatların genel olarak “Hz. Ali vasıtasıyla daha sonraki nesillere intikal eden tarikatlar” olarak ortaya çıktıkları görülür ve dolayısıyla “Kadirilik”, “Rufailik”, “Bektaşilik” vb. tarikatlar bu manada silsilelerinin başlangıcı itibarıyla “Alevi” tarikatlardan kabul edilirler.⁸

Asıl anlamını yaygın olarak itikat alanında kazanan “Alevi” terimi, Hz. Ali hakkında beslenen inanışlarla ilgili olarak kullanılmıştır. Onu en üstün sahabe olarak görenlerin yanı sıra, kendisine peygamberlik konusunda paye verenlerden ulûhiyet atfedene varıncaya kadar, çok geniş bir yelpazede ifade edilebilecek çeşitli inanışları taşıyanlar bu terim kapsamında değerlendirilmişlerdir. Bu anlamda genellikle Şîîler ve Şia içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezhepler “Alevi” nisbesini alırlar. Nitekim Zeydiyye, İsnâ Aşeriyye gibi mutedil Şiîlerin yanında Beyânîyye, İsmâîliyye ve Batîniyye gibi ğulat (aşırı) olarak nitelenen gruplar da “Alevi” diye bilinirler.⁹

Alevi kavramının kullanımına tasavvufî gelenek içerisinde de rastlanmaktadır. Sufiler bu kavramı sıkça kullanırlar ve silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygambere ulaşan Kadiri, Mevlevî, Bektaşî ve benzeri oluşumların hepsine birden Alevi demektedirler. İslam Mezhepleri Tarihi'nde de bu ad, genel anlamda Şia'nın kollarından Zeydiyye, İsmâîliyye, Oniki İmâmiyye, Nusayriyye ve diğer kolları için kullanılmaktadır.¹⁰

Alevi ismi, Türk ve batılı araştırmacılar arasında 19. Asırdan itibaren Anadolu ve Balkanlarda yaşayan önceleri Kızılbaş, Işıklar, Abdallar, Torlaklar, Hurufîler, daha genel anlamda da Kalenderî ve Bektaşî adıyla bilinen dini-mistik topluluklar için yaygın bir kullanım kazanmıştır.¹¹

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Alevi kavramı, kullanan kişi-kişiler, kullanıldığı zaman-zemin, yine kullanıldığı coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda Alevi kavramının, tek başına bir yapıya işaret ettiğini ifade etmenin, kavramın doğduğu günden günümüze kadar aynı anlamda kullanıldığını söylemenin doğru bir tespit olmayacağı kanaatindeyiz.

⁸ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 37.

⁹ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 38

¹⁰ Sıddık Korkmaz, *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, 106, 107.

¹¹ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 16.

İslam tarihinde ilk olarak Hz. Ali dönemindeki hilafet tartışmalarında ortaya çıkan Alevi kavramı, farklı zaman ve coğrafyalarda kendisine müntesip bulmayı başarabilmiştir. Birçok farklı coğrafyada kendisine müntesip bulan bu oluşum için yer yer kendi taraftarları tarafından, yer yer karşıt gruplar tarafından farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamızın konusu bağlamında biz, Anadolu’da Aleviler için kullanılan isimlendirmelerin en yaygın olanlarını ele alacağız.

1.1.2. Anadolu’da Alevilik İçin Kullanılan İsimler

1.1.2.1. Bektaşilik

Günümüzde Alevilik kavramı ile beraber kullanılan Bektaşilik terimi aslında Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır.¹² Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevellâ (ehli beyti sevenleri sevme) ve teberrâ (ehli beyti sevmeyenleri sevmeme) gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı bir özellik taşımasından dolayı Bektaşiliğe, Alevilik de denilebilir ve aralarında yakın bağlantılar kurulabilir.¹³

Temel inanç ve erkânları birbirleriyle büyük ölçüde benzerlik gösteren Alevilik ile Bektaşiliği, tamamen birbirlerinden ayrı oluşumlar olarak değerlendirmek tarihsel ve sosyolojik açıdan mümkün değildir. Alevilerle Bektaşiler aynı kitapları okurlar, aynı nefes ve gülbankleri söylerler. Her iki grup da Hacı Bektaş Veli’yi yolun piri olarak kabul edip seveler ve ona dua ederler.¹⁴ Kısacası Alevilerle Bektaşiler arasında *asıl, usul, öz* anlamında büyük farklılıklar olmayıp sadece sosyolojik açıdan bazı değişiklikler bulunmaktadır. Sosyal yönden Alevilerin yüzyıllardan beri kırsal alanda yaşayan zümreler olmasının yanında Bektaşiler, şehir merkezlerinde yaşayan ve daha çok eğitilmiş kimselerin oluşturmuş olduğu bir yapıdır. Aleviler, tarihsel olarak kırsal kesimden ve göçebelikten beslenmiş olup Osmanlı-Safevi mücadelesinde Safevi tarafını tuttıkları için Osmanlı topraklarında şehir merkezlerinden uzak, genelde yüksek alanlarda “kapalı bir toplum” olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bektaşiler ise, şehir merkezlerinde yaşamanın etkisiyle bir tarikat yapılanması biçiminde daha örgütlü bir topluluk

¹² Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2014, 573.

¹³ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 27.

¹⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 28.

oluşturmuşlardır. Bu süreçte kırsal alanda, köylerde yaşayan Aleviler, az çok örgütsüz ve dağınık bir durumda kalmışlardır.¹⁵

Kısacası Aleviler ile Bektaşiler arasındaki farklılık inanç yönünden değil, sosyolojik yönden kaynaklanmaktadır. Bir yanda merkezi otoriteden uzak, göçebe yaşam tarzını benimsemiş, kitabi değil de şifahi kültüre sahip, örgütsel bir yapılanma içerisinde olamayan dağınık *köy Bektaşiliği*; diğer yanda, merkezi otoriteye yakın, yerleşik bir hayat yaşayan, kitabi bir kültür ve eğitime sahip, sistemli bir tarikat yapılanması şeklinde örgütlenmiş bir *şehir Bektaşiliği* şekillenmiştir. Bu bağlamda tarihte olduğu gibi günümüzde de inanç, erkân ve özleri bakımından aralarında büyük farklılıkların olmadığı bu iki zümre çoğunlukla aynı isim ile anılmaktadır.

1.1.2.2. Kızılbaşlık

Tarihi gelişim süreci içerisinde Alevi zümreleri ifade etmek amacıyla hem kendileri hem de muhalifleri tarafından kullanılan birçok isim olduğunu daha önceden de belirtmiştik. Kızılbaş kavramı da Aleviler için, kendileri ve muhalifleri tarafından kullanılan kavramlardan biridir.

Anadolu Aleviliği için en çok kullanılan ve Alevilerce genel anlamıyla benimsenen Kızılbaş kavramının kullanımı XV. ve XVI. yüzyıllara kadar uzanmaktadır.¹⁶ Alevilere bu ismin verilmesiyle ilgili çeşitli rivayetler öne sürülmüştür. Bu rivayetlerin birinde kavramın ortaya çıkışı Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır. Rivayete göre Hz. Ali, Hz. Peygamber (sas)'ın Uhud Savaşında yaralarından akan kanların başını tamamen kızıla boyamasını yad etmek amacıyla, sonraki savaşlara başına taktığı kırmızı bir taç ile çıkmıştır. Bundan dolayı kızılbaş kavramının Hz. Ali'ye dayandığı ileri sürülmektedir.¹⁷

Kızılbaş kavramının kaynağı ile ilgili olarak bir başka görüş, Erdebil Tekkesi şeyhlerinden olan Şeyh Haydar'a dayandırılmaktadır. Şeyh Haydar, On İki İmamı temsilen on iki dilimli kızıl bir taç giymiş, kızıl sarık sarmaya başlamış ve müritlerine de

¹⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 27, 28.

¹⁶ Sayın Dalkıran, "Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 10, 2002, 99.

¹⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, 254.

aynı tacı ve sarığı giydirmiştir. Bu nedenle Erdebil Tekkesi mensupları “Kızılbaş” olarak isimlendirilmiştir.¹⁸

Osmanlı kaynaklarında bu kavramın ilk olarak Sultan II. Bayezit tarafından kullanıldığı ve arşiv kayıtlarına girdiği görülmektedir. Yine Osmanlı belgelerinde bu kavram genel olarak, “Şah İsmail ve taraftarları” ile “Safevileri destekleyen Türk boyları” için kullanılmıştır.¹⁹ Fığlalı, bu kavramın aslında kırmızı börk veya başlık giyen Sünnî-Alevi bütün Türkmen boylarına verilen bir isim olduğunu, Türkmen boyları arasında buna benzer, Karakalpak, Kızılörk, Kızılbaş, Karabörk, Yeşilbaş, Akbaş gibi birçok isme rastlandığını belirtmektedir.²⁰

Kızılbaş kavramının menşei hakkında Alevi halk edebiyatında yaygın sayılabilecek bazı anlatı ve rivayetler bulunmakla birlikte, bu adlandırmanın kullanımı ile ilgili en genel kabul, Türk tarihinde bir zümreyi ifade etmek için ilk olarak Safevi Devleti’nin kuruluşuna giden süreçte, Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar zamanında ortaya çıktığı görüşüdür. Bu görüşe göre Şeyh Haydar, gördüğü bir rüyanın tesiriyle kendi taraftarlarını diğer zümrelerden ayırmak amacıyla, taraftar kitlesinden On İki İmamı temsilen on iki dilimli kırmızı bir taç/serpuş (Tâc-ı Haydari) giymelerini istemiştir. Bu bağlamda kızılbaş kavramı, ilk başlarda “Erdebil tekkesine mürit olmak” anlamında, tarikat mensuplarını tanıtmak amacıyla kullanılan bir isimdir. Şah İsmail’le birlikte bu kavram, Şah İsmail ve Safevileri destekleyen Türklerin ortak ismi haline gelmiştir. Böylece bu kullanımın XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde Kızılbaş isminin, Safevi taraftarları tarafından övgü ve gururla kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Safevilerin Şah İsmail’den sonraki liderleri olan Şah Tahmasb’ın yazmış olduğu *Tezkire* isimli eserde bile bu isim, herhangi bir olumsuz anlam içermeksizin “Safevi Taraftarı, Safevi askeri” anlamında kullanılmaktadır.²¹

Modern dönem İran ve Osmanlı tarihi uzmanlarının büyük bir kısmı da *Kızılbaş* isminin, tarihsel olarak Safevileri destekleyen Türkmen zümrelerin ortak adı olduğunu

¹⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1989, 12.

¹⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 23-24.

²⁰ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 574.

²¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 23.

kabul etmekte, bu on iki dilimli (terkli) kırmızı başlığın orijin olarak Şah Haydar tarafından icat edildiği belirtmektedirler.²²

Kızılbaşlık, Aleviliğin tarihsel anlamda en eski ve özgün ismi olup, Anadolu Alevileri için en sık kullanılan ve kendileri tarafından da genel olarak benimsenen bir isimdir. Yaklaşık olarak X. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Alevilik düşüncesinde Alevi isimlendirmesi, ilk kaynaklarda geçmemektedir. Şah İsmail yazmış olduğu şiirlerden müteşekkil divanında, kendisini ve taraftarlarını tanımlarken “Kızılbaş” kavramını kullanmış ve bunu: “Yüreği dağ, bağı kıyıl yakut gibi kan olmadan ‘Kızılbaş’ olmak kimsenin haddi değildir” şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda Kızılbaş kavramı, Anadolu Alevilerinin önemli bir çoğunluğu tarafından kabul görmüş, tarih boyunca bu kavramın kullanılmasından manevi bir haz duyulmuştur.²³

Kızılbaş isimlendirmesinin müntesipleri tarafından haz duyularak kullanılmasının yanında, kavrama muhalif çevrelerce olumsuz anlamların yüklendiği dönemlerde olmuştur. Bu bağlamda Yavuz Selim-Şah İsmail çatışmasında, Şah İsmail yenilince dolaylı olarak “Kızılbaşlık” da yenilmiş ve bu kelime, “Rafizi, mülhid, zındık, evbaş” vb. olumsuz sıfatlardan sonra zamanla “mum söndürenler, ana-bacı tanımayanlar” şeklinde yeni pejoratif sıfatlar kazanmıştır. Kavrama yüklenen tüm bu olumsuzluklar, artık bu kavramın sahipleri tarafından da kullanılmasını güçleştirmiştir.²⁴ Zaman içerisinde anlam değişikliği geçirerek küçümseme amacıyla pejoratif bir anlam kazanmış olan Kızılbaşlık kavramı, özellikle de Celâli İsyanları adı verilen dini/sosyal başkaldırı hareketleri dolayısıyla, “devlet muhalifi, dinsiz, sapkın ve asi” gibi olumsuz anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Gibb’e göre de bu isimlendirme, XVI. yüzyıl ve sonrasında Osmanlılar tarafından Şii mezhebi mensuplarını, özellikle de Safevi askerlerini küçümsemek için kullanılmıştır.²⁶ Belki de kavrama yapılan tüm bu olumsuz yüklemelerden dolayı XIX. yüzyıldan sonra Kızılbaş kavramı yerini Alevi kelimesine bırakmış ve ilgili topluluk dahi kendilerini yaygın olarak Alevi olarak isimlendirmişlerdir.

²² E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Edit. Edward G. Brownw, (London: Lowe and Brydone Ltd, 1965), II, 259 (Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, 30’dan naklen)

²³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 21,22.

²⁴ Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, 38.

²⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 24.

²⁶ Gibb, a.g.e., II,259; (Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 31’den naklen)

Sonuç olarak yukarıda aktardığımız tüm veriler bizi, Kızılbaş kavramının Şeyh Haydar ile Şah İsmail'e dayandığı ve "Kızılbaş" ifadesinin Safevi müritleri olan, Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurmasına yardımcı olan Türkmenler için kullandığı sonucuna ulaştırmaktadır.²⁷

1.1.2.3. Tahtacılar

Anadolu topraklarında Aleviler için kullanılan isimlerden bir diğeri de Tahtacılar'dır. Günümüzde büyük çoğunluğu Batı Anadolu'da yaşayan Tahtacılar'ın, XIII. yüzyılın ilk yarısında yazılı kaynaklarda zikredilen Ağaçeri Türkmenleri'nin bir devamı olduğu ileri sürülmektedir. Bu topluluğun, Oğuzlar'ın Anadolu'ya göçleri sırasında ormanlık alanlara yerleştiği için "ağaç eri" (orman adamı) denilen gruba mensup olduğu genel kabul görmüştür. Muhtemelen ağaç kesip tahta işiyle uğraşmalarından dolayı Osmanlı döneminde bu adla anılmışlardır.²⁸

Yine tahtacılar ismini almalarıyla ilgili literatürde şunlar da söylenmektedir: "Esasen Tahtacı, Türkçe' de ağaç kesen, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan demektir. Anadolu'da, başlıca Adana, Maraş, İçel, Antalya, Burdur, Isparta, Denizli, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir ve Trakya'nın teşkil ettiği geniş alanın ormanlık bölgelerinde, hayatlarını ekseriya göçebe olarak, ağaç kesmek ve dikmek, ağaç biçmekle geçiren Anadolu-Türkmen zümrelerini ifade eder olmuştur. Ancak bugün, ağaç ve tahta işlerinin mekanize hale gelişi sebebiyle, Tahtacılar bu meslek hususiyetlerini hemen hemen kaybederek yerleşik hayata geçmiş ve başka işler tutmaya başlamışlardır."²⁹

XVIII. yüzyıla ait kayıtlardan, Tahtacı cemaati adı altındaki grupların Teke, Menteşe, Hudâvendigâr ve Aydın'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu aşiretler, aslında bir dinî merkez olarak Hacıbektaş ocağına bağlı olmayıp iki ayrı bağımsız dede-ocağını tanırlar. Bunlardan ilki, İzmir Narlıdere'deki Yanınyatır ocağı, diğeri Aydın Reşadiye'de Hacı Emirli ocağı'dır.³⁰

²⁷ Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 31.

²⁸ Faruk Sümer, "Tahtacılar", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 436-437.

²⁹ Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 13.

³⁰ Sümer, "Tahtacılar", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX,437; Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşi Yerleşmesi*, Mozaik Yayınları, İstanbul 1995, 96.

Tahtacılar kendilerini genellikle Ca‘ferî mezhebine bağlı kabul ederek On iki imam Şiîler’i gibi hareket ederler. Hz. Ali’ye aşırı bir sevgi duyarlar. Kapalı bir topluluk durumundadırlar ve aralarına dışarıdan yabancı almazlar. *Menâkıbü’l-esrâr* adlı kitaplarına göre mezheplerinde üç sünnet, yedi farz mevcuttur. Bunlar namaz, oruç gibi ibadetlerle alâkalı değildir. Tahtacı cemaatinin başı Dede olup, cemaat üzerindeki nüfuzu mutlakdır. Bunlar ocakzade kabul edilir ve Hz. Peygamber soyundan geldiklerine inanılır. Dedenin yardımcıları mürebbi, rehber, musâhib, tâlip, pervane, kuyucu, süpürgeci, delilci/çerağcı, şemsî/sâki, sazcı gibi görevlilerdir. Kendilerine göre kutsal kitapları Eğribozlu Yemînî’nin *Faziletnâme*’si, *Menâkıbü’l-esrâr*, *Behcetü’l-ahbâr*, *Salnâme-i Sadreddin*, *Kumrunâme* ve *Hutbetü’l-beyân*’dır.³¹

1.1.2.4. Râfîzî

Başlangıçta Zeyd b. Ali’den ayrılan ilk İmâmîler’e, daha sonra bütün Şiî fırkaları ile Şiî unsurları taşıyan bazı bâtinî gruplarına verilen isimdir.³² Sözlükte “terk etmek, bırakmak, ayrılmak” anlamındaki rafz kökünden türeyen râfîza “bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk” demektir. Çoğulu *revâfız* olmakla birlikte râfîza bazen “topluluk” manasında da kullanılır.³³

İslam Mezhepleri Tarihinde Râfîzi kavramı ilk olarak, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin’in (94/712) oğlu Zeyd’in (122/740) Emevilere karşı ayaklanması esnasında kullanıldığı görülmektedir. Şöyle ki; Zeyd Ernevilerin Irakeyn (Kufe-Basra) valisi Yusuf b. Ömer es-Sakafi’ye karşı ayaklanır. Ancak, Emevi Halifesi Hişam’ın casusları Zeyd’e biat eden on beş bin Küfeli’yi bazı hususlarda tereddüde ve şüpheye düşürürler. Bunun üzerine onlar Zeyd’e, “Gerçek şu ki, biz düşmanlarına karşı sana, atan Ali b. Ebi Talib’e haksızlık eden Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki görüşünü söyledikten sonra yardım edeceğiz.” derler. Zeyd, “Bu ikisi hakkında iyilikten başka bir şey söylemem ve babamdan da onlar için iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim. Ben atam Hüseyin’i öldüren ve el-Harra gününde Medine’ye saldıran; sonra da Allah’ın Evi’ni (Kabe) mancınıkla taşla tutup ateşe veren Ümeyye oğullarına karşı ayaklandım.” cevabını verir. Bu cevap üzerine

³¹ Sümer, “Tahtacılar”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 437.

³² Mustafa Öz, “Râfîzîler”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 396.

³³ Lisânü’l-‘Arab, “rfz” md., Kâmus Tercümesi, II, 1260 (Öz, “Râfîzîler”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 396’dan naklen.)

adamlarından pek çoğu, İmam Zeyd'i terk ederler. O da, onlara "Beni bırakıp kaçtınız, terk ettiniz" anlamında "refaztumûnî" der. O günden beri de onlara, yani Zeyd'i terk edenlere râfizî denmiştir.³⁴

Rafizî kavramına, ilk kullanılmaya başlandığı zamanlarda her ne kadar kastedildiği kitleyi küçültücü bir anlam yüklenmişse de, daha sonraki zamanlarda bu kavramı kendilerine yakıştıranlar tarafından, "kötülükleri terk edenler, kötülüklerden uzaklaşanlar" gibi olumlu manalar yüklenmiştir.³⁵ Buna göre Hz. Muhammed (sas) vefat edince Müslümanların bir kısmı İslam'dan uzaklaşmaya başlamışlar; sadece Şiiler kötülüğü reddederek Hz. Ali'ye bağlanmışlardır. Böylece Şiiler "rafıza" adını kendileri için bir iftihar vesilesi haline getirmişlerdir.³⁶

Selçuklu kaynaklarında hemen hemen hiç rastlanmayan Râfizî terimi Osmanlı tarih eserlerinde sıkça yer almıştır. "Râfizî, Revâfız, Râfiziyyü'l-mezheb, Revâfızü'l-mezheb" vb. biçimlerde kullanılan terimle daha çok Şîî unsurlar taşıyan bâtinî gruplar kastedilmiştir. Bu terim, ileride Alevî yahut Bektaşî diye anılacak olan ve yaygın İslâmî anlayıştan uzak kalan muhtelif derviş zümreleri, Şîa'ya mensup olan Acemler, Kalenderîler, özellikle Safevî Devleti'nin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi kızılbaş zümreler için kullanılmıştır.³⁷

1.1.2.5. Çepni

Anadolu da Alevilere verilen isimlerden birisi de Çepni'dir. Çepni'ler Oğuz boylarından birisidir. Boyun ismine Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz boylarını gösteren listesinde rastlanır. Burada Çepni boyu yirmi birinci sırada zikredilmiş ve damgası da gösterilmiştir.³⁸

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sulucakarahöyük'teki ilk müridleri olan Çepnilerin, Anadolu'nun fetih ve iskânında önemli rolleri bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Anadolu'da Çepnilere ait kırk beş kadar yer adının görülmesi bunun en önemli delilidir.³⁹

³⁴ Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 29-30.

³⁵ Öz, "Râfizîler", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 396.

³⁶ Fikret Karaman, "Râfizî", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, 542.

³⁷ Öz, "Râfizîler", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 397.

³⁸ Sümer, "Çepni", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 269.

³⁹ Sümer, "Çepni", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 269.

Tarihten günümüze kadar geçen süreçte Çepniler, Anadolu'nun; Sinop, Trabzon, Halep, Diyarbakır, Rakka, Turgutlu, Bergama, Balıkesir, Manisa, Aydın, Sivas, Kırşehir, Konya, Karaman (Mahmutlar), Giresun, Vakfıkebir, Batum, Maraş, Bozok, Çukurova, Koçhisar, Çorum bölgelerinde yaşamış veya halen yaşamaya devam etmektedirler.⁴⁰

Çepnilerin bugün itibariyle Türkiye'de büyük bir çoğunluğu Sünni inanışa sahiptir.⁴¹ Giresun, Görele ve Vakfıkebir havalisinde yaşayan Trabzon bölgesi Çepnileri Sünni inançtaki hocaların ve nüfuzuna tabi bulundukları Sünni beylerin etkisiyle Kızılbaşlığı bırakmış, Sünni anlayışa yönelmişlerdir.⁴² Balıkesir civarındaki Çepniler ise Alevi kimliklerini devam ettirmektedirler.⁴³

Tarihte Çepni kavramı, Alevi kesimleri ifade etmek için kullanılmış olabilir. Fakat günümüz itibariyle Alevi inanışa sahip olmayan Çepnilerin sayısı diğerlerinden daha fazladır.⁴⁴ Bu durum, Çepni kavramının, günümüzde Alevi zümreleri ifade etmek için kullanılmasının yerliliğini tartışmaya açtığı söylenebilir. Bu bağlamda, günümüzde bu kavramın, bir inanışı mı yoksa etnik bir yapıyı mı ifade ettiğinin tekrardan araştırılması gerekmektedir.

1.2. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN OLUŞMASINDA ETKİN OLAN ŞAHSİYETLER VE KURUMLAR

Anadolu Aleviliği, Aleviliğin ilk ortaya çıktığı zaman ve coğrafyadan farklı olarak, özgün bir akım şeklinde, yılların verdiği yaşanmışlıkla Anadolu topraklarında biçimlenmiştir. *Anadolu Aleviliği* ile Anadolu'da yaşayan Alevi gruplar kastedilmektedir. Bu nedenle, Anadolu dışında var olan gruplar, Anadolu Aleviliği çerçevesinde değerlendirilmemektedir.⁴⁵ Anadolu Aleviliğini doğru bir şekilde okuyabilmek, anlayabilmek için; Anadolu topraklarından uzaklarda ortaya çıkmış olmasına rağmen, şu an Anadolu da ciddi anlamda müntesibi bulunan Aleviliğin, bu coğrafyaya ilk olarak ne zaman geldiğini, nasıl geldiğini, bu fikri getiren şahısları ve olayları bilmemiz

⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz; Faruk Sümer, "Çepni", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 269.

⁴¹ Dalkıran, "Alevi Kimliği Ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 10, 2002, 102.

⁴² Dalkıran, "Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", 103.

⁴³ Ethem Ruhi Fırlı, "Tahtacılar", *Türk Ansiklopedisi*, XXX, 352.

⁴⁴ Dalkıran, "Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", 103.

⁴⁵ Doğan Kaplan, "Fuat Köprülü'ye Göre Anadolu Aleviliği", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2003, 145.

gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında biz, Anadolu Aleviliğinin oluşmasında etkin olan şahsiyetleri ve kurumları inceleyeceğiz.

Anadolu Aleviliğinin kapsamlı bir biçimde açıklanması, Türklerin İslam'ı kabul etmeden önceki dini inanışları ve Müslüman oluş süreçleri ile yakından ilgilidir. Çünkü Alevî inançlarının oluşumunda Türklerin benimsedikleri, yaşadıkları ve karşılaştıkları din ve kültürlerin az veya çok tesirlerini gözlemlemek mümkündür.⁴⁶

İslam'ı kabul etmeden önce Türklerin sahip olduğu din konusunda farklı görüşler bulunmasına rağmen, son dönemde yapılan araştırmalarda, Geleneksel Türk dininin, Gök Tanrı inancı, atalar kültü ve tabiat kültlerinden müteşekkil bir inanç sistemi olduğu umumiyetle kabul edilmektedir.⁴⁷ Geleneksel Türk dini, göçebe ve yarı göçebe hayat şartlarına uygun olarak, bozkır kültüründe şekillenmiş, temelinde Tek Tanrı inancı olan bir dindir.⁴⁸

Türkler gerek göçebe hayatta, gerekse yerleşik hayata geçtikleri yerleşim birimlerinde farklı din ve inançlarla karşılaşmışlar ve bunlardan etkilenmişlerdir. Budizm bilhassa Uygur Türkleri arasında yayılmıştır. Yine Orhun Abidelerinde, Bilge Kağan ile Vezir Tonyukuk arasındaki diyalog, Budizm'in diğer Türk kabileleri arasındaki etkisini göstermektedir. Diğer taraftan İran sınırlarında Zerdüştlük, Mazdeizm, Maniheizm gibi İran dinlerinin tesiri de mevcuttur.⁴⁹ Bunun yanında Hristiyanlık, Türkler içerisinde İslam dininden sonra en fazla kabul gören evrensel din olmuştur.⁵⁰

Türklerin İslamiyet ile tanışmaları hicri II. asrın başlarına denk gelmektedir. Başlangıçta Emevilerin ırkçı politikalarından dolayı pek de hoş olmayan ilişkileri -ki, Türkler arasında İslamlaşma faaliyetini geciktiren ve İslamiyet'in bu insanlarca doğru dürüst tanınmasını engelleyen ciddi sebeplerden biri de budur⁵¹- Talas Savaşında Çinlilere karşı Araplarla yapılan ittifak sonrası daha iyimser bir hal almış; İslam'ı kabulleri ise önemli ölçüde Mu'tasım zamanında (833-842/218-227), Halife ordusuna paralı asker olarak alınmaları ile başlamıştır.⁵²

⁴⁶ M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, Erzurum 1997, 2.

⁴⁷ M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2016, 60.

⁴⁸ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, 60-61.

⁴⁹ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, 3.

⁵⁰ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, 73-74.

⁵¹ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 74.

⁵² Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, 3.

İslamiyet Oğuz boyları arasında IV/X. y.y'ın ikinci yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır.⁵³ Çeşitli ihtida haberlerinden en önemlisi, Oğuz, Karluk, Yağma, Çiğil vb. boylardan oluştuğu tahmin edilen 200.000 çadırılık bir topluluğun 349/960'daki ihtidalarıdır.⁵⁴ Türk devletlerinden Karahanlılar, Türkler arasında İslamlaşma hadisesini tam anlamıyla tescil eden hatta İslamiyet'in Türklerin milli dini haline gelmesini sağlayan devlet olmuştur.⁵⁵ Tüm bu veriler bizi, Türklerin tamamının aynı anda İslam'ı kabul ettiği görüşüne ulaştırmaz. Aynı kavim olan Oğuzların bile tamamen İslamlaşması iki asır sürmüştür.⁵⁶

Kitleler halinde İslamiyet'i kabul eden Türk kabilelerinin başlangıçtan itibaren kitabî bir din anlayışına sahip olduklarını iddia etmek pek mümkün görünmemektedir.⁵⁷ Türklerin İslamiyet'i kabulü ile paralel iki İslam anlayışı oluşmuştur: Biri şehirli ve Arapça bilen toplumun kabul ettiği kitabî İslam'dır; diğeri göçebe çevrelerin kendi eski geleneksel dini inançlarının etkisinde algılanan bir İslam anlayışıdır.⁵⁸

Türk kabileleri arasında göçebe ve yerleşik kültüre sahip olanların farklı kültür ve hayat tarzını benimsemiş olmaları, İslam'ı benimseme ve yaşamalarına da aynen yansımıştır. Yerleşik hayata sahip olan kabilelerin, medreseler ve bunlara bağlı olarak ilim çevresinin yerleşim birimlerinde oluşması, Kitabî ve Sünnî inanç yapısıyla karşılaşmalarına, dahası kendi kültür yapılarına uygunluğu sebebiyle Hanefî ekolünü benimsemelerine neden olmuştur.⁵⁹

Şehirlerde yerleşik hayat yaşayan Türk boyları arasında İslamiyet'in kitabî/sünnî yorumu etkili olurken; özellikle kırsal kesimde göçebe ve yarı göçebe topluluklar arasında Alevî eğilimli derviş ve babaların yaptığı propaganda faaliyetlerinin sonucunda, Şîlik veya Şîlik'ten etkilenen akımlar etkili olmuştur.⁶⁰

⁵³ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, 3.

⁵⁴ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 273-274 (Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, İstanbul 2016, 79'dan naklen)

⁵⁵ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 82.

⁵⁶ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 83.

⁵⁷ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, 4.

⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Müzakereler", *Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, İstanbul 1999, 53 (Dalkıran, "Alevi Kimliği Ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", 103'den naklen.)

⁵⁹ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Oluşumu*, 5.

⁶⁰ Ahmet Turan-Harun Yıldız, "Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 26-27, 14.

Türkler İslamiyet'in birçok unsurunu, doğrudan doğruya Araplardan değil, Acemler'den almışlardır. İslam medeniyeti Türklere, İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Maverâünnehir'den geçerek gelmiştir. İslamiyet'in Türkler arasına Maniheizm, Budizm ve Şamanizm gibi dinlere çok uyabilen Şii, Alevilik ve tasavvuf kanallarından girdiği tahmin edilebilir.⁶¹ Bu bağlamda Türk boylarından bazılarının İslam'ı, Şii dailerin faaliyetleri sonunda kabul etmiş oldukları söylenebilir. Bunlara İslam adına öğretilen şeyler ise genellikle kitabi olmayan, Hz. Ali'nin hilafet hakkının gasp edildiği, Ehl-i Beyt'in kıyımına uğradığı, Emevilerin zalim oldukları gibi siyasi nitelik arz eden konulardır. Genellikle de bu işi yapan Şii dailer siyasi ve dini görüşlerini Orta Asya halklarının eski inançlarına (Maniheizm, Budizm, Şamanizm vb.) ve yaşam biçimlerine uygun söylemlerle empoze etmişlerdir. Eski Türk dini inanışlarıyla, bir takım Batınî düşüncelerdeki benzerlikler de Şii dailerin başarılarını artırmıştır.⁶²

İslam inanışını Anadolu topraklarına taşıyan göçebe Türk boyları, kitabi kültürden ziyade şifahi bir kültüre sahiptir. Göçebe bir yaşam tarzına sahip olmanın bir sonucu olarak, dini inanış ve geleneklerini de yıllar boyunca yazılı değil sözlü aktarım yolu ile nesilden nesile taşımışlardır. Bu Türkmen zümrelerinden bir kısmı İslam'ı, Şii düşüncelere sahip dailerden öğrenmişlerdir. Türklerin müslümanlığı kabul etmeye başladıkları ilk dönem de, bir kısmının Şii dailerce etkilenerek İslamlaştırıldığı bu Türkmen boyları, yıllarca Anadolu topraklarında inanç kültürlerini yaşatmayı başaramamış ve dini inanış ve yaşantılarıyla Anadolu Aleviliğinin genel çerçevesini oluşturmuşlardır.

1.2.1. Hacı Bektaş Veli

Anadolu Aleviliğinin oluşmasında en büyük öneme sahip şahıslardan birisi hiç şüphesiz Hacı Bektaş Veli'dir. Ahmed Yesevî ocağından olan Hacı Bektaş Veli, Horasan erenleri arasında büyük bir üne sahip olmasına rağmen, hayatı hakkında elimize ulaşan bilgiler sonra derece azdır.⁶³ XIII. yüzyıl Anadolu kaynakları ile resmi kroniklerde Hacı Bektaş Veli ile ilgili hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁴ Hacı Bektaş Veli

⁶¹ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 80-81.

⁶² Dalkıran, "Alevi Kimliği Ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", 105.

⁶³ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 136,140.

⁶⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 83.

hakkında bilgi veren eserler, kendi müritleri tarafından kaleme alınmış Vilayet Nâmeler’ dir. Bu eserlerde dahi Hacı Bektaş ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Vilayet Nâmeler, Hacı Bektaş Veli hakkında, objektif tarihi bilgiler vermekten çok, kendisinin kerametvari hallerini anlatan, onu yücelten menkıbelere dayalı rivayetleri naklederler.⁶⁵

Hacı Bektaş Veli’nin hayatı ile ilgili bilgilerin sınırlı olması nedeniyle doğum ve vefat tarihi konusunda gelen bilgiler farklıdır. Ancak genel bir değerlendirme yapılması durumunda, çağdaşlarının da (Mevlânâ, Yunus Emre) yaşadığı dönemler dikkate alındığı zaman, genel bir kabul olarak doğumunun 606/1209-1210, vefatının ise 669/1270-1271 yıllarında vuku bulduğu söylenebilir.⁶⁶

Menkıbevi bir şahsiyete sahip olan Hacı Bektaş Veli, Rum abdallarının piridir ve Anadolu’nun büyük evliyalarındandır. Yaşadığı dönemin tarihi ve tasavvufi kaynaklarında kendisi ile ilgili bilgilere rastlanılmaması, yaşadığı dönemde yaygın bir şöhrete sahip olmadığının göstergesidir. Ancak ne Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, ne Yunus Emre, ne de Anadolu’da yaşamış başka hiçbir sûfî, kendisi hakkındaki bilgilerin son derece sınırlı olmasına rağmen onun kadar güçlü bir kutsallaştırmanın konusu olmamıştır. Bu bağlamda bu gün okuduğumuz Hacı Bektaş Veli’nin doğumu, aslında kendisinin ölümü ile başlamıştır.⁶⁷

Hacı Bektaş Veli’nin soyu Peygamber Efendimiz’e (sas) dayanmaktadır. Babası İbrahim es-Sânî, Hz. Ali’nin torunlarından olan Musa el-Kâzım’ın neslindendir.⁶⁸

Hacı Bektaş Veli’nin nesebi ile ilgili şu bilgilere rastlanılmaktadır: “Hünkar Hacı Bektaş Veli, Horasan hükümdarı İbrahim es-Sânî Seyyid Muhammed ile Şeyh Ahmed adlı Nişaburlu bir alim zatın kızı olan Hatem (Hatme)’in oğludur. Asıl adı da Bektaş’tır.”⁶⁹

Hacı Bektaş Veli’nin talim ve terbiyesi ile ilk olarak, Ahmed Yesevî’nin halifelerinden olan Lokman Pârende ilgilenmiştir. İlk hocasının Ahmed Yesevî olduğu iddiası, Hacı Bektaş Veli’nin Ahmed Yesevî’nin ölümünden en az bir yarım asır sonra

⁶⁵ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 136, 140.

⁶⁶ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 141-142.

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Veli”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 455.

⁶⁸ İlyas Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, 30; Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşî Yerleşmesi*, s. 69.

⁶⁹ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 137.

dünyaya geldiği,⁷⁰ tarihi açıdan Ahmed Yesevî'nin 1166 yılında vefat etmiş olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin Yesevî ocağında feyz aldığı konusunda yapılan araştırmalar hemen hemen ittifak halindedir.⁷¹

Anadolu Aleviliğinde önemli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelmeden önceki tarihi şahsiyeti hakkında objektif tarihi bilgilere rastlanmamaktadır. Bu konu ile ilgili bizlere bilgi veren kaynaklar, menkıbevi söyleme sahip olan *Vilayetnameler*dir. Ancak Anadolu'ya gelişinden öncesi ile ilgili olarak Hacı Bektaş Veli'nin, "Horasan erenleri" diye bilinen Kalenderiyye akımına mensup sufilerden, dolayısıyla Horasan Melâmetiyye mektebinden olduğu genel olarak kabul görmektedir.⁷² Anadolu'ya gelişi ile ilgili olarak da Aşık Paşazâde, kardeşi Menteş ile Horasan'dan yola çıkan Hacı Bektaş Veli'nin, öncelikle Sivas'a Baba İlyas'ın yanına, daha sonra Kırşehir'e, sonrasında Kayseri'ye, oradan da Kara Öyüğü'ne (Suluca Karahöyük) geldiğini, mezarının da burada bulunduğunu ifade eder.⁷³

Anadolu'ya gelişinden sonra Hacı Bektaş Veli, kardeşi Menteş ile beraber Vefâlik tarikatından olan Baba İlyâs-ı Horasânî'ye intisap etmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin kardeşi Menteş, 1239'da başlayan Babaî İsyanı'na iştirak etmiş, Sivas'ta Selçuklu kuvvetleriyle yapılan muharebede öldürülmüştür. Hacı Bektaş Veli ise ya tasvip etmediğinden veya başka bir sebepten bu isyana katılmamıştır.⁷⁴

Suluca Karahöyük'e yerleşen Hacı Bektaş Veli, bir yandan Türkmen şeyhi olarak halkı irşad etmiş, bir yandan da Göreme bölgesi Hristiyanlarının ihtidasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Şamanist Moğolların Müslüman olması içinde yoğun çaba sarf etmiştir.⁷⁵

Hacı Bektaş Veli, Türk kültürünü ve İslam inancını mükemmel bir şekilde harmanlayarak yorumlamış, yapmış olduğu yorumlarla Türklerin İslam anlayışına yeni bir model oluşturarak Türkmen Sünniliğinin öncülerinden olmuştur.⁷⁶ Bunu yaparken de

⁷⁰ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Veli", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 456; Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşî Yerleşmesi*, 70.

⁷¹ Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 142.

⁷² Ocak, "Hacı Bektâş-ı Veli", *DİA*, XIV, 455.

⁷³ *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 221-222; (Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 144'den naklen)

⁷⁴ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Veli", *DİA*, XIV, 456.

⁷⁵ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 30.

⁷⁶ Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 163.

son derece samimi ve sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü Hacı Bektaş Veli, oturup dervişliği meslek edinenlere değil, tarlada, çarşıda çalışan, hudut boylarında gaza ile uğraşan kadınlı-erkekli, saf ve samimi Türkmenlere hitap etmiştir.⁷⁷

Hacı Bektaş Veli'nin İslam anlayışı, tasavvufi düşüncenin yapısından kaynaklanan hoşgörüye dayalı olarak, özellikle yeni Müslüman olan çevreleri birden bire eski kültürlerinden koparmadan, İslam'ın prensiplerinden taviz vermemek kaydı ile eski inançlarını İslami çerçevede değerlendiren hoş görülü bir din anlayışı olmuştur.⁷⁸

1.2.2. Yunus Emre

Yunus Emre Türk-İslam coğrafyasının en tanınmış şair ve mutasavvıflarından birisidir. Tarihi hayatı ve şahsiyeti hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük-büyük Türk beyliklerinin kurulmaya başlandığı XIII. yüzyıl ortalarında, Osmanlı Beyliği'nin filizlenmeye başladığı XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Anadolu havzasında doğup yaşamış Türkmen kocası bir erendir. Yunus Emre, divanında, çağdaşları olan Mevlana, Ahmed Fakih, Seydi Balım ve Geyikli Babadan söz ederek yaşadığı dönemle ilgili ipuçları vermektedir.⁷⁹

Yunus Emre, XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar veya Bolu'ya dâhil olan Sakarya suyu civarındaki köylerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüdür. Uzun müddet hak yoluna erişmeğe çalışan Yunus Emre, bu arzusuna ancak Taptuk Emre'ye mürit olduktan sonra kavuşabilmiştir.⁸⁰

Yunus Emre'nin eserlerinin içeriği geniş ve serbest bir tasavvufi anlayışa sahiptir. Bundan dolayı Bektaşiler ve Kızılbaş Türkmenler üzerinde çok etkili olmuştur.⁸¹

1.2.3. Anadolu Aleviliğinin Oluşumunda Erdebil Tekkesinin Önemi

Bu günkü anlamda Anadolu Aleviliğinin oluşumunda büyük bir etkiye sahip olan kurumlardan biri-belki de en önemlisi- Erdebil Tekkesidir. Erdebil Tekkesi, Azerbaycan

⁷⁷ Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 174.

⁷⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 85.

⁷⁹ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divânı*, DİB Yayınları, Ankara 2016, 17-18.

⁸⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, 265.

⁸¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 282-285.

merkezli bir oluşum olan Safevi tarikatına ait bir yapılanmadır. Safevi tarikatının kurucusu ise, Şeyh Safiyüddin Erdebili'dir (732/1334). Safevi tarikatı başlangıçta Sünni bir çerçevede kurulmuş, ilk zamanlarında da herhangi bir siyasi faaliyet içerisinde bulunmamış, *seyyidlik* gibi Alevi çağrışımlar da bu tarikat içerisinde yer almamıştır.⁸² Erdebil şeyhleri o dönemlerde sadece tasavvufi faaliyetler içerisinde bulunmuş, bu bağlamda tekke, tasavvufun doğasına uygun bir şekilde birçok mezhep ve meşrebi kuşatan bir işleve sahip olmuştur.⁸³

Şeyh Safiyüddin, “Pîr’i Türk, Pîr’i Türkmen” gibi isimlerle anılmış, bundan dolayı ilk dönemlerinde tarikatın müritlerinin önemli bir bölümü Türklerden oluşmuştur.⁸⁴ Şeyh Safiyüddin tarafından kurulan Sefavi tarikatının başına, devletleşme sürecini sağlayan Şah İsmail’e kadar şu isimler geçmiştir: Şeyh Safiyüddin’den sonra oğlu Sadreddin, ardından onun oğlu Hâce Ali (Hoca Ali) geçmiştir. Hâce Ali’den sonra tarikatın başına sırasıyla Şeyh Şah İbrâhim ve Şeyh Cüneyd-i Safevî; Cüneyd’in ardından Safevî müridleri Şeyh Haydar’a tâbi olmuşlar, Şeyh Haydar’ın ölümünün ardından müritleri oğlu Sultan Ali etrafında toplanmış, Sultan Ali’nin ölümünün ardından da Küçük kardeşi İsmail’e (Şah İsmail) tabi olmuşlardır.⁸⁵

İlk kurulduğu dönemlerde Sünni bir inanışa sahip olan Safevi tarikatı, Şeyh Cüneyd zamanında Şiîleşmeye başlamış, bu dönemden itibaren Safeviler *seyyidlik* iddiasında bulunarak kendilerini Ali evladı ve peygamber soyundan saymışlardır. Yine bu dönemden sonra tarikatın etkinlikleri siyasallaşmaya başlamıştır.⁸⁶

Erdebil Tekkesinin Anadolu ile ciddi temasları Hoca Ali döneminde başlamıştır.⁸⁷ Ankara savaşında Timur’a yenilerek esir düşen Osmanlı askerleri, Hoca Ali’nin ricası üzerine Timur tarafından serbest bırakılmıştır. Hoca Ali’nin kendilerine yaptığı bu iyilikten etkilenen Osmanlı esirleri Anadolu’ya döndüklerinde Safevi tarikatının gönüllü birer yayıcısı olmuşlardır.⁸⁸

⁸² Turan, Yıldız, *Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği*, Samsun 2008, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26-27, s. 20; Dalkıran, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, 106.

⁸³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 92.

⁸⁴ Köprülü, “Anadolu’da İslamiyet”, 128-129.

⁸⁵ Tufan Gündüz, “Safeviler”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 451-452.

⁸⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 92.

⁸⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 93.

⁸⁸ Dalkıran, “Alevi Kimliği Ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, 106

Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar dönemleri, Safevi tarikatının Anadolu üzerindeki etkisinin iyice artarak zirveye ulaştığı dönemler olmuştur. Erdebil'deki post kavgalarından dolayı taraftarlarıyla beraber Anadolu'ya geçen Şeyh Cüneyd, Doğu Anadolu'da bir takım etkinliklerde bulunmuş, köylü ve göçebe Türkmenler tarafından da ilgi ile karşılanmıştır. Doğu Anadolu şehirlerinin birkaçında çeşitli etkinliklerde bulunan Şeyh Cüneyd, buralara yerleşmek istemişse de Osmanlı Devleti, kendisini siyasi bir tehdit olarak gördüğünden buna müsaade etmemiştir. Bunun üzerine Anadolu'da bir müddet dolaşan Şeyh Cüneyd, en son Akkoyunlular'ın merkezi olan Diyarbakır'a gelerek Uzun Hasan ile dostluk kurmuştur. Uzun Hasan ile kurduğunu dostluğunu, kardeşi Hatice Begüm ile evlenmek suretiyle perçinleyen Şeyh Cüneyd, bu dönemde tarikatını yaymak için her yere halifelerini göndermiştir.⁸⁹

Şeyh Cüneyd 'den sonra Erdebil postuna oturan Şeyh Haydar döneminde Safevi tarikatı Anadolu'da etkinliğini iyice artırarak hızla yayılmış, hatta Anadolu, tarikatın gövdesi olarak görülmeye başlanmıştır.⁹⁰ Şeyh Cüneyd döneminde başlayan Şiileşme, Şeyh Haydar döneminde tarikat içerisinde tamamen yayılmış, Şeyh Haydar'ın müritleri, başlarına taç denilen on iki dilimli, kırmızı renkli sarıklar sarmışlar ve bundan dolayı da onlara "Kızılbaş" denilmiştir.⁹¹ Bundan sonra bu kıyafet tarzı, İmammiyye Şiiliği'nin On İki İmam anlayışını temsil etmeye başlamış ve Şah İsmail döneminde çok yaygınlaşmıştır. Böylelikle tarih sahnesinde ortaya çıkan "kızılbaş" ifadesi, Erdebil tekkesine bağlı olan sufileri ifade etmek için kullanılmıştır.⁹²

Şeyh Cüneyd döneminde Anadolu'da başlayan Şii-Safevi propagandaları köylü ve göçebe Türkmenler üzerinde etkili olmuş, oğlu Şeyh Haydar döneminde meyvesini vererek Anadolu'da hızla yayılmış ve organize bir şekilde örgütlenmiştir. Tarikatın başına geçtiğinde örgütlü bir yapıyı elinde hazır bulan Şah İsmail, Şirvanlıları ve Akkoyunlular'ı yenerek Akkoyunlular'ın başkenti Tebriz'e girmiş ve Safevi Devleti'ni kumuştur. Tasavvufi bir tarikat yapılanmasında devletleşme sürecine giden bu süreçte Erdebil Tekkesi, uzun bir dönem insan gücü bakımından Anadolu'daki Türkmenlerden

⁸⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 93.

⁹⁰ Turan-Yıldız, "Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği", 21; Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 94.

⁹¹ Turan-Yıldız, "Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği", 21.

⁹² Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 94.

destek almış,⁹³ özellikle Şah İsmail yönetimine karşı Anadolu’da büyük bir sempati duyulmuştur.⁹⁴

Şii-Safevi propagandalarının da etkisi ile siyasi ve inanç bakımından Anadolu’da merkezi otorite ile sağlıklı ilişkiler kuramayan ve baskı altında tutulan Türkmen boyları, çareyi İran coğrafyasına geçmekte bulmuşlardır. Şah İsmail de, dağınık halde bulunan göçebe ve yarı göçebe Türkmen topluluklarını bir araya toplayarak daha örgütlü bir yapı haline getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Şamlu, Rumlu, Ustacalu, Tekelü, Karamanlu, Dulkadir, Turgutlu, Çepni, Afşar, Kaçar ve Varsaklar gibi Türkmen boylarına mensup çevreler, Şah İsmail etrafında kümelenmişlerdir.⁹⁵

Şah İsmail yazdığı şiirlerle Kızılbaşlığın doğuş ve gelişiminde önemli etkilere sahip olmuştur. Şiilikte var olan Hz. Ali, On iki imam ve Kerbela şehitlerine bağlılık, tevellâ ve teberrâ gibi inançları, mistik bir ruhla sentezleyerek, eski Türk kültür ve gelenekleriyle göçebe kabile hayatı yaşayan Anadolu Alevilerini derli toplu bir cemaat yapısına kavuşturmuştur.⁹⁶

Şah İsmail’in Anadolu Aleviliğinin bugünkü yapısına kavuşmasını sağlayan uygulamalarından birisi de *dedelik* kurumu ile ilgilidir. O, yaptığı bir takım düzenlemelerle, içerisinde oldukların boyların hem dini reisi, hem de dünyevi lideri olan Türkmen babalarının, “Ali soyundan gelen/geldiği kabul edilen seyyidler/dedeler” haline gelmelerini sağlamıştır. Yine Şah İsmail, Aleviliğin inanç esaslarının yazılı olduğu “Buyruk” ve “Hüsniye” gibi kitapları, halifeleriyle Anadolu’ya göndererek, sözlü geleneğin hâkim olduğu Türkmen zümrelere yazılı bilgilerin ulaşmasını sağlamıştır. Böylelikle XVI. yüzyıla kadar şifahi kültüre sahip olan anlayış, artık yazıya geçmeye başlayarak yazılı bir nitelik kazanmış, bu şekilde Anadolu Aleviliği, o zamanlardan bugünkü yapısına ulaşmaya başlamıştır.⁹⁷

⁹³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 95-96.

⁹⁴ Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, ANT Yayınları, İstanbul 1993, 82, 91.

⁹⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 96.

⁹⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 98-99.

⁹⁷ Turan-Yıldız, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, 22-23.

1.3. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İNANÇ SİSTEMİ

Çalışmamızı hazırlarken yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde ulaştığımız bulgular bizi, Anadolu Alevilerinin İslam inanç esaslarından tamamen farklı bir inanç sistemine sahip olmadıkları kanaatine ulaştırmıştır. Bizim bu inanç sistemi ifadesi ile kastettiğimiz husus, temelde İslam inanç esaslarına bağlı olmakla beraber, her bir mezhep veya dini oluşumda olduğu gibi Anadolu Alevilerinde de süreç içerisinde, siyasal, sosyal, iktisadi sebeplerle ortaya çıkarak sistemleşen, İslam inanç esasları üzerindeki yorum farklılıklarıdır.

Anadolu Alevilerinin dini meselelerle ilgili inanç ve yorumları, yaşamış oldukları hayat tarzı, almış oldukları eğitim, maruz kalmış oldukları çeşitli siyasi ve dini propagandalardan etkilenmiştir. Dini meselelerle ilgili görüş ve inançları, Anadolu topraklarında merkezi otoritenin hakim dini anlayış ve yorumlamalarından farklı olarak, sistematik bir şekilde biçimlenmiş ve günümüze ulaşmayı başarabilmiştir. Anadolu da yaşayan Alevi gruplar, sahip oldukları kapalı toplum özelliğinden dolayı, kendileri dışındaki zümrelere kendilerini ifade etmekte zorlanmışlar, zaman zaman inanç noktasındaki detayları bilinmeyen ve kulaktan kulağa yayılan yorumlamalar, yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur.

XV. asrın sonları ile XVI. asrın başlarında *Köy Bektaşiliği* (Alevilik) ve *Şehir Bektaşiliği* (bektaşilik) için çok büyük bir öneme sahip olan şahıslardan Hacı Bektaş Velinin *Makalat* isimli eseri incelendiğinde, Anadolu Alevlerinin, inanç, ibadet ve ahlak konularındaki fikirlerinin Kur'an'a ne denli uygun olduğu görülecektir.⁹⁸ Şu an elimizde olan eserleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde görüşleri bakımından Hacı Bektaş Veli'nin, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'suna damga vuran Necmüddin Dâye, Bahaüddin Veled, Burhanuddin Muhakkık-ı Tirmizî, Evhadüddin Kîrmanî, Ahî Evren, Mevlânâ Celâleddin ve Yunus Emre gibi aynı kaynaktan beslenen bir Türkmen sufisi olduğu sonucuna varılır.⁹⁹ Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli'nin sunmuş olduğu İslam anlayışı, İslam'ın özünü bozmadan, tasavvufi düşüncenin sahip olduğu geniş hoşgörü

⁹⁸ Dalkıran, "Alevi Kimliği Ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme", 111.

⁹⁹ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 162.

kültürüne dayalı olarak, yeni müslüman olan kişileri birden bire eski kültürlerinden koparmadan, uzlaştırmacı bir değerlendirmeye tabi tutan hoşgörülü bir din anlayışıdır.¹⁰⁰

1.3.1. Allah İnancı

Malumdur ki, Alevilik ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze ulaşınca kadar birbirinden çok farklı coğrafya ve millette taraftar bulmuş bir oluşumdur. İnsanların yaşamış oldukları kültür ve coğrafyaların inançları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, farklı inanç ve kültürlerde taraftar bulmuş olan Alevilik içerisinde de Allah inancı, Kur'an'ın tasvir ettiği ulûhiyet düşüncesinden tutun, Tanrı'nın Ali'de bedenleşmesine kadar farklı boyutlara ulaşmıştır. Alevilikte çok farklı boyutlara ulaşan ulûhiyet inancı genel anlamda, Kur'an'ın tasvir ettiği çerçeveden uzaklaşmamış, ağırlıklı olarak vahdet-i vücudçu bir çizgide gelişmiştir.¹⁰¹

Vahdet-i vücud, tasavvufi bir terim olarak, gerçekte varlığın Allah olduğunu, alemdeki her şeyin O'nun tecelli ve zuhurundan ibaret bulunduğunu, Allah'ın varlığını merkeze koyarak diğer varlıkları O'nun tecellisi olduğunu kabul eden düşünce sistemini ifade etmektedir. İslam tarihinde birçok bölge ve tasavvufi oluşumu derinden etkileyen vahdet-i vücud düşüncesi, Suriye ve özellikle Horasan üzerinden gelerek Alevi ve Bektaşî çevreleri de tesiri altına almıştır.¹⁰²

Alevilik üzerinde de etkili olmasına rağmen vahdet-i vücud anlayışıyla ilgili Hacı Bektaş Veli'nin *Vilayetnamesi* 'nde hemen hemen hiçbir kayda rastlanılmamaktadır. Hacı Bektaş Veli *Vilayetnamesi*'ne, Tanrı'ya hamd ve sena ederek başlar. Allah'tan başka ilah olmadığından, O'nun bir olduğundan ve hiçbir şerikinin bulunmadığından bahseder. Akabinde âlemlerin Rabb'i olması, rahmet sahibi olması, ilim sahibi olması, dualara icabet etmesi, peygamber göndermesi, kullarına yardım etmesi gibi konuları anlatır.¹⁰³

Alevi-Bektaşîlerin temel erkân kitabı olan *Buyruk*'ta da ulûhiyet anlayışı, Tanrı'nın her şeyi yaratan, kudret sahibi, mabut, günahları bağışlayan, kitaplar gönderen, Cebrail

¹⁰⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 85.

¹⁰¹ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 74.

¹⁰² Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 74-75.

¹⁰³ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 75.

ile konuşan, kullarına emirler veren yasaklar koyan, yapılan ibadetleri kabul eden, iyiliklerin karşılığını veren bir zat-ı ilahi şeklinde işlenmiştir.¹⁰⁴

Abdal Musa *Vilayetnamesi*'nde de vahdet-i vücud anlayışını çağrıştıran kayıtlara rastlanmazken, Kaygusuz Abdal *Menâkıbnâmesi*'nde ise, İslam'ın genel ulûhiyet anlayışına uygun verilerle beraber, vahdet-i vücud anlayışına yer verilen yaklaşımlar görülmektedir.¹⁰⁵

Alevi-Bektaşiliği de etkisi altına alan vahdet-i vücud anlayışı, Alevi-Bektaşilerin yaratılışın hikmeti ile ilgili inanışlarında da kendini göstermiştir. Buna göre tek gerçek Vücut-ı Mutlak olan Tanrı'dır. Âlemde dâhil diğer tüm varlıklar görünüşten başka bir şey değildir. Yaratılış, âlem-i kitaman'da ahadiyyet halinde gizli, mutlak bir güzellik olan Allah'ın, mutlak güzelliğinin zuhura gelmesinden başka bir şey değildir. Bu durum "*Ben gizli bir hazine idim, istedim ki bilineyim ve bilinmek içinde bu halkı (varlık alemi) yarattım.*" hadisi ile ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Ulûhiyet anlayışını tamamen bir vahdet-i vücudçu bakış açısıyla yansıtan kaynaklara ise, Aleviliğin birinci derecedeki kaynakları niteliğinde olan ozanların deyişlerinde rastlanılmaktadır. Gerek "yedî büyük ozanın" şiirleri gerekse diğerlerinin deyişlerinde vahdet-i vücud anlayışı açık bir şekilde dile getirilmiştir.¹⁰⁷

1.3.2. Hz. Muhammed

Anadolu'da yaşayan Alevi toplulukların peygamberlik kurumuna bakışları ile genel İslami anlayış arasında ciddi anlamda bir farklılığın bulunduğu söylenemez. Günümüzde istisnai örnekler hariç tarih boyunca kendilerini İslam dairesi içinde gören Alevi-Bektaşiler, tabii olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini benimseyip tasdik etmişlerdir. Bu inanç ve anlayışlar belli ölçüde Alevi kaynaklara da yansımıştır. Nitekim Hacı Bektaş Veli *Menakıbnamesi*'nde en az dört yerde bu inanca atıf yapılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 76.

¹⁰⁵ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 75.

¹⁰⁶ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 217.

¹⁰⁷ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 77.

¹⁰⁸ İlyas Üzüm, "Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilikte Hz. Muhammed Tasavvuru", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2009, Cilt: 12, 210.

Alevi çevreler, geleneksel biçimde tüm peygamberleri kabul etmektedirler. Hz. Muhammed'in, Allah'ın insanlara göndermiş olduğu son elçisi olduğuna, nübüvvet zincirinin kendisiyle tamamlandığına ve bundan dolayı O'nun, peygamberlerin en faziletlisi olduğuna inanmaktadırlar. Bu yüzden O'nu çok sevdiklerini ifade etmekte, Hz. Muhammed'in âlemlere şefaatçi olarak gönderildiğine, bunu da esas mucizesi ve tüm kutsal ilimlerin kaynağı olan Kur'an ile gösterdiğine inanmaktadırlar.¹⁰⁹

Türk tasavvuf geleneğinde olduğu gibi Alevi-Bektaşilikte de Hz. Muhammed, şekliyle ve kokusuyla güzelliği apaçık bilinen *gül* ile sembolize edilmiştir. Alevi-Bektaşî kültüründe gül, hem ilahi güzellikleri, hem de Hz. Muhammed'i temsil etmekte, bundan dolayı güle, "Remz-i Muhammedî" yani Muhammed'in sembolü adı verilmektedir. Hz. Muhammed'in cemali, yüzünün güzelliği güle benzetilerek, gülbanklerde "Resulullah'ın gül cemaline salavat" getirilmektedir.¹¹⁰

Alevi çevrelerce benimsenen Hz. Muhammed inancı, Sünni çevrelerde de ifade edildiği gibi "Adı güzel, kendi güzel Muhammed" şeklinde olup, her şeyden önce seçilmişliğin, doğruluğun ve dürüstlüğün simgesi olarak kabul edilir. Hz. Muhammed, hem bir peygamber hem de çok kutlu bir zattır. Bu yüzden O'nun sıradan bir insan olmadığına, alemlerin ve tüm insanlığın rahmeti olduğuna inanılır. Peygamber'in makamı, nübüvvet makamı olup, O, bu misyonuyla Kur'an'ı tebliğ etmiştir. Hz. Muhammed bizlere iki emanet bırakmıştır. Bunlar, Kur'an ve Ehl-i Beyt'tir.¹¹¹

Hz. Muhammed nübüvvet sahibidir. Ancak biri nübüvvet, diğeri velayet olmak üzere iki denizi birleştirerek, velayet şahı olan Ali ile Fatıma'dan gelen On İki İmamların manevi kaynağı olmuştur. Hem nübüvvet hem de velayet nurunu birlikte bulunduran Hz. Muhammed, böylelikle tüm peygamberlerden daha üstün ve daha faziletli olarak kabul edilmektedir.¹¹²

Alevilerdeki Hz. Muhammed inancının Hz. Ali ile özdeşleştirilmiş bir boyutu bulunmaktadır. Bu bağlamda Alevilere göre Muhammed ve Ali, ayrı ayrı vücuda sahip olmalarına rağmen birdirler; aynı nurdan yaratılmışlardır ve bir şahsın iki adımı gibi söylenip yazıldığını kabul ederler. Peygamber ve damadı, teolojik bir simada

¹⁰⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 191.

¹¹⁰ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 166.

¹¹¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 191.

¹¹² Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 192.

birleştirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in "Ben ilmin şehriyim; Ali de onun kapısıdır" hadisine dayanarak, Hz. Ali'ye ilahi ve yüce bir sıfat kazandırılır.¹¹³ Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin aynı şahısta özdeşleştiği inanışta Hz. Muhammed, nübüvvet misyonunu üstlenmiş, Hz. Muhammed'de sona eren nübüvvet misyonu Hz. Ali'de velayet şeklinde devam etmiştir.¹¹⁴

Aleviliğin kültürel kaynaklarında Hz. Muhammed ile ilgili kayıtlar, Hz. Ali ile ilgili olan kayıtlara göre sınırlı olmasına rağmen yine de azımsanmayacak bir yere sahiptir. Hacı Bektaş Veli'nin *Velayetnamesi*'nde, Allah'a hamt ve senadan sonra "Muhammed Peygambere ve soyuna salâtü selam olsun" denilerek Hz. Muhammed peygamberliğiyle ele alınmıştır.¹¹⁵ Yine Hacı Bektaş Veli'nin bebekliği döneminde kelime-i şehadet getirmesi anlatılırken, "Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve peygamberi" olduğu vurgulanmaktadır. Yine başka bir kayıta da, Lokman Parende'nin yanında medresede iken, iki nurani yüzlü şahsın Hacı Bektaş Veli'ye ders verdikleri, bu iki kişiden birinin İslam'ın zahir bilgisini sunan iki cihan güneşi Hz. Muhammed olduğu, diğerinin ise İslam'ın batın bilgisini sunan Murtaza Ali olduğu belirtilmiştir.¹¹⁶

Alevi-Bektaşilerin önderlerinden pek çok isim, Hz. Peygamber'in doğumu veya doğrudan Hz. Peygamber ile ilgili naatlar, şiirler ve nefesler söylemişlerdir.¹¹⁷ Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnâmesi*'nde Hz. Muhammed, isminin geçtiği her yerde salat ve selamla anılmıştır. Yine bu eserde, Kaygusuz'un hac vazifesini yerine getirirken Medine'ye gelerek, Hz. Peygamber'in kabrini ziyareti sırasında "Gevhername" adlı yetmiş beyitlik bir şiir söylediği, bu şiirinde Hz. Muhammed'i, güzellik denizinin incisi, batmayan güneş olarak betimlediği ve O'na selam ettiği belirtilmiştir. Kaygusuz Abdal, mensur eserlerinde Hz. Muhammed'i, "peygamberlerin sonuncusu, Allah'ın resulü, Muhammed Mustafa, Hz. Mustafa" gibi nitelemelerle anmış ve yer yer vahdet-i vücud geleneği içerisinde Hz. Muhammed'in bazı hadislerini aktarmıştır.¹¹⁸

Abdal Musa *Velayetnamesi*nde, bir kâfir ile Abdal Musa arasında geçen tartışmada, muhatabın Abdal Musa'ya, "Dininiz ne dinidir?" sorusu üzerine, Abdal Musa'nın,

¹¹³ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 226.

¹¹⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 193.

¹¹⁵ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 82.

¹¹⁶ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 82.

¹¹⁷ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 166.

¹¹⁸ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 82-83.

“Dinimiz Muhammed dinidir, iman getir” şeklindeki cevabı ile Hz. Muhammed ve İslam arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir.¹¹⁹

Alevi-Bektaşî şairlerinden Hatâyî de, şiirlerinde Hz. Peygamber’e olan sevgi ve saygısını, “Canım Mustafa, Ya Muhammed Mustafa ve Âlem’in Nuru Muhammed Mustafa” gibi ifadelerle dile getirmiş ve bir şiirinde de Hz. Peygamber’i güle, gül kokusunu da Hz. Peygamber’in terinin kokusuna benzetmiştir.¹²⁰

Nesimi’nin *Divanı*’nda, On İki İmamla ilgili şiirlerinin çoğunda Hz. Muhammed’e göndermelerde bulunulmuş, ayrıca Hz. Muhammed ile ilgili müstakil manzumelerde kaleme alınmıştır. Nesimi ile aynı öğretiyeye mensup olan Âşık Viranî de Hz. Muhammed’i, “iki âlemin sultanı, Rahman’ın sevimli nuru, bütün müminlerin şefaathçisi, ümit kesenlere derman vesilesi, Kur’an’ın beyan edicisi, bütün varlığın serveri” gibi ifadelerle anmıştır.¹²¹

Görüldüğü üzere Aleviliğin kültürel kaynaklarında Hz. Muhammed ile ilgili azımsanmayacak nicelikte malzeme mevcuttur.¹²² Hemen hemen tüm Alevi büyükleri, şairleri, kanaat önderleri, eserlerinde Hz. Muhammed’den övgü, saygı, sevgi, aşk ve hürmetle bahsetmişlerdir. Bu bağlamda genel olarak Alevilikteki Hz. Muhammed inancının, genel İslami anlayıştan uzak olmayan, duygusal bir yoğunluk içerisinde, tasavvufi bir bakış açısıyla yorumlandığını, kendisine karşı derin bir saygı, sevgi ve aşk duyulan bir inanç şeklinde işlendiğini söylemek mümkündür.

1.3.3. Hz. Ali

Alevi edebiyatının merkezi kavramlarından biri olan Hz. Ali, geleneksel Alevi anlayışta müstesna bir yere sahip olup, olağanüstü bir şekilde sevilerek, kendisine aşırı derecede bir hürmet gösterilmektedir.¹²³ Hz. Ali, Alevi çevreler tarafından hakkında en çok deyiş söylenen, çocuklara en çok ismi konulan, modern dönemde tasvirleri evlere asılan bir şahsiyettir.¹²⁴ Alevilerin sözlü kültür ve rivayetlerinde Hz. Ali’nin konumu, Hz. Peygamber’e göre daha öndeymiş gibi görünmekte ve Ali’ye daha fazla vurgu

¹¹⁹ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 82.

¹²⁰ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 166.

¹²¹ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 85-86.

¹²² Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 89.

¹²³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 201.

¹²⁴ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 90.

yapılmaktadır. Ali, Peygamber gibi, hatta daha ileri derecede yükseltilip efsaneleştirilmektedir.¹²⁵

Tarihsel şahsiyeti bağlamında, menkıbevi ve her türlü duygusal yaklaşımlardan uzak bir şekilde Hz. Ali'nin hayatını özetleyecek olursak, en genel anlamda şunları söyleyebiliriz; Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in en küçük oğlu olan Hz. Ali, babasının geçim sıkıntısından dolayı, Hz. Peygamber'in teklifi ile beş yaşından itibaren babasının evinden ayrılarak Hz. Peygamber ile beraber yaşamaya başlamıştır. 10-11 yaşlarında Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerden birisi olan Hz. Ali, İslam'ın yayılmasında ve güçlenmesinde, çocuk olmasına rağmen her zaman Hz. Peygamber'e destek olmuştur. Hicretten hemen sonra muhacir ile ensar arasındaki birlik ve dayanışmayı artırmak amacıyla Hz. Peygamber tarafından yapılan kardeşleştirme (muahat) faaliyetinde Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir. Hicretin ikinci yılının sonlarında da Hz. Ali, Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma ile evlenmiştir.¹²⁶ Hz. Peygamberin katılmış olduğu tüm gazvelere -Tebük Savaşı dışındaki¹²⁷ katılmış olan Hz. Ali, hususen Hayber'in fethinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Üçüncü halife Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine dördüncü halife olan Hz. Ali, 4 yıl 9 ay süren hilafetinin ardından, Kûfe'de bir Hâricî olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından,¹²⁸ 63 yaşında, hicri 40 (M. 661) yılında şehit edilmiştir.¹²⁹

Aleviliğin kültürel kaynakları bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda karşımıza çıkan Ali tasavvuru, kendisine ulûhiyet izafe edilmesinden başlayarak velayetin şahı sayılması, Hz. Muhammed ile özdeşleştirilmesi, yiğitliğin timsali olarak görülmesine kadar uzanan farklı boyutlara ulaşmıştır.¹³⁰

Hz. Ali ile ilgili olarak Alevi çevrelerce oluşturulan algı, Hz. Ali'nin tarihsel şahsiyetine uygun olmayıp, Hz. Ali'ye olağanüstü bir takım özellikler atfederek, onu mitolojik bir takım öğelerle donatıp, mitolojik ve folklorik denebilecek özelliklerle

¹²⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 203.

¹²⁶ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 170-171.

¹²⁷ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 171.

¹²⁸ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 173.

¹²⁹ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 89.

¹³⁰ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 91; İlyas Üzümlü, "Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2004, 79-80.

şekillendirilmiş bir algıdır. Bu yönüyle tarihsel kişiliğinden çok daha farklı bir Ali imajı ortaya çıkarılmıştır.¹³¹

Çeşitli Şii/Alevi topluluklar tarafından tarihsel şahsiyetinden çok daha farklı olarak oluşturulan bu Ali imajı, ülkemizdeki Alevi zümreler tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Ülkemizdeki Alevi çevreler zihin dünyalarında daha farklı bir Ali oluşturmuşlar ve onu, oluşturdukları şekilde tanımış ve sevmişlerdir. Bu bağlamda Ali, tanrısal bir güçle donatılmış adeta fizik üstü bir varlık olarak kabul edilmiştir. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki, Anadolu Aleviliğindeki Ali inancı, Şii'lerde olduğu gibi siyasal özellikler taşımamakta daha çok tasavvufi bir bakış açısı ile değerlendirilmektedir.¹³² Alevi kaynaklarında Hz. Ali'ye atfedilen velayet anlayışı, Şia'daki siyasal velayetten ayrı olarak tamamen tasavvufi nitelikteki olup, Allah dostluğunu, ilahi sevgiye ulaşmayı, yani erenliği ifade etmektedir.¹³³

Alevi-Bektaşî inancı, Hz. Muhammed ile birlikte Hz. Ali'de de ilahi nur görür ve her ikisini birleyerek, onlarda tanrının nurunun tecellisini bulur. Alevi-Bektaşîlere göre Muhammed ve Ali, ayrı ayrı vücuda sahip olmalarına rağmen birdirler, aynı nurdan yaratılmışlardır.¹³⁴ Alevi zihin dünyasında aynı nurdan yaratılmış olmaları dolayısıyla Hz. Muhammed ve Hz. Ali özdeşleştirilmekte¹³⁵ ve bu nur birliği meselesi Alevi-Bektaşî edebiyatında XVI. yüzyıldan itibaren giderek artan bir heyecanla işlenilmektedir.¹³⁶ Bu bağlamda Peygamberimize atfedilen birçok söz sıklıkla zikredilmektedir.

Alevi çevreler, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin aslında bir varlık olduğu fakat farklı varlıklarmış gibi görüldüğü, bu varlığın dışının Hz. Muhammed, içinin ise Hz. Ali olduğunu ifade ederler. Onlara göre, Cenabı Allah'ın nasip etmesi ile birisi nebi, diğeri ise velilik özelliklerine sahiptir.¹³⁷ Nübüvvet nuru peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'de, nübüvvet halkasının tamamlandığı noktada başlayan velayet nuru da Hz.

¹³¹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 201.

¹³² Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 202-203.

¹³³ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 94; Üzümlü, "Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2004, 86.

¹³⁴ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 226.

¹³⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 204.

¹³⁶ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 227.

¹³⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 205.

Ali'dedir. Bundan dolayı Hz. Ali'ye *Şâh-ı Velâyet* de denilir. Alevi kültürü velâyeti, Şii/Bâtîni tesir ile sadece Hz. Ali ve oğullarına tahsis etmektedir.¹³⁸

Hz. Peygamberin dinin bütün sırlarını Hz. Ali'ye öğrettiğine inanılır. Peygamberimize atfedilen “Ben ilmin şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır” sözü sık sık dile getirilmektedir. Bu bağlamda ilim şehrine girebilmek ve oradaki hakikatlere ulaşabilmek için Ali'ye el vermek ve Ali'nin kılavuzluğuna başvurmak gerekmektedir.¹³⁹

Ali imamet ağacının gövdesi, imamlarda o ağacın kollarıdır. Ali, konuşan Kur'an'dır (Kur'an-ı Natık). Olgun (kamil) insanın prototipidir. İnsanı Kamil formunda müminlerin kılavuzu olan Ali, gizli ilimlerin kaynağıdır, gayb sırlarının mahzenidir. Allah'ın yer ve gökteki tüm varlıklar üzerine bir hüccetidir. Ali, meleklerle özgü yeteneklerle donatılmıştır. Ali, doğruluğun, dürüstlüğün, haksızlığa karşı olmanın, eşitliğin, özgürlüğün, bilginin, tüm üstün ahlaki ve insani erdemlerin sembolü olarak kabul edilir.¹⁴⁰

1.3.4. Ehl-i Beyt Sevgisi

“Ev halkı” anlamına gelen Ehl-i Beyt (ehl'ül-beyt) terkihi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Cahiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i Beyt tabiri, İslami dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur.¹⁴¹

Alevilikte de, Hz. Peygamber'in evi ve ailesi için kullanılan Ehl-i Beyt kavramı beş kişiden oluşmaktadır. Bunlar: Hz. Peygamber, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Bu beş kişi sadece Alevi-Bektaşiler arasında değil, ağırlıklı olarak Sünniler ve diğer tarikatlar arasında da Ehl-i Beyt olarak kabul edilir ve saygı duyulur.¹⁴²

Alevilere göre Ehl-i Beyt'in önemi Kur'an'da vurgulanmaktadır. Ahzab suresinde geçen: “*Ey Ehl-i Beyt! Allah, sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor*”(Ahzab, (33), 33.) ayeti, Ehl-i Beyt'in tertemiz ve masum olduğuna; Şûrâ

¹³⁸ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 228.

¹³⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 205.

¹⁴⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 207.

¹⁴¹ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 498.

¹⁴² Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 169.

suresinin: “*De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum*”(Şûrâ, (42), 23) ayeti de, Ehl-i Beyt’in sevilmelerinin farz olduğuna işaret etmektedir.¹⁴³

Alevi-Bektaşilerde Ehl-i Beyt’i sevmek, onları sevenleri sevmek, onları sevmeyenleri sevmemek son derece önemlidir. Bu gelenekte Ehl-i Beyt’i ve onları sevenleri sevmeye *tevellâ*, Ehl-i Beyt’i sevmeyenleri sevmemeye ve onlardan uzak durmaya da *teberrâ* denilmiştir. Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki, Alevilikteki bu kaide, Şia’da olduğu gibi Hz. Peygamber’in ashabına karşı beslenen bir düşmanlığı ve lanetli söylemleri içermemektedir.¹⁴⁴ Yine Aleviler içerisinde Ehl-i Beyt’in, Hz. Peygamber ve Hz. Ali gibi nurdan yaratıldığına ve günahsız olduklarına, onları sevmenin bir ibadet olduğuna, onları sevmeyenlerin ibadetlerinin kabul olmayacağına inanlarda vardır.¹⁴⁵

Alevi-Bektaşiler arasında Hz. Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’in isimleri beş parmaktan oluşan el ile sembolleştirilmiş ve “*Al Pençesi*” olarak levhalaştırılmıştır. Bunun aslı *Pençe-i Âl-i Aba*’dır. Yani Hz. Peygamber’in abasıyla üzerlerini örttüğü, kendisinin de içlerinde olduğu beş kişidir. Daha sonraları halk dilinde bu ifade Ali Pençe’sine dönüşmüştür. Alevi-Bektaşilere göre, Hz. Peygamber, ümmetini Ehl-i Beyt’ten en sevdiği Hz. Ali’ye emanet etmiştir.¹⁴⁶

Alevi-Bektaşî inanişında Ehl-i Beyt kurtuluşa ermiş olan topluluktur. Meşhur 73 fırka hadisinde kurtuluşa erecek olan *fırka-i nâciye*, Alevi-Bektaşî kültüründe *Gürûh-i Nâcî* şeklinde kendilerini temsil etmekte ve sadece Ehl-i Beyt’i sevenleri içerisine almaktadır.¹⁴⁷

1.4. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İBADET

Hemen hemen her dinin olduğu gibi İslam dininin de biri teorik diğeri pratik olmak üzere iki boyutu vardır. Teorik kısmını inançla ilgili akidelerin oluşturduğu İslam dininin

¹⁴³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 209.

¹⁴⁴ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 169.

¹⁴⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 209.

¹⁴⁶ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 169.

¹⁴⁷ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 235.

pratik kısmını, günde, haftada, senede ve ömrümüz boyunca yaptığımız ibadetler oluşturmaktadır.

Geleneksel Alevi anlayışında, ibadetlerin reddedildiği bir tavrın bulunduğunu söylemek imkânsız olsa da, ibadetlere yönelik Sünni anlayışın dışında bir bakış açısı ve yorumlama biçiminin bulunduğu gözlemlenmektedir.¹⁴⁸

İslam'da ibadet denilince aklımıza gelen başlıca ibadetler: namaz, oruç, zekat ve hac ibadetleridir. İslam dininin bu gibi başlıca ibadetleri, henüz mezhepler, tarikatlar, birbirinden farklı dini grup ve anlayışlar ortaya çıkmadan önce, Hz. Peygamber döneminde kurumsallaşmış, İslam'ın mezhepler ve tarikatlar üstü boyutu ile ilgili unsurlarıdır. İslam dinindeki mezhepler üstü olan bu ibadetler, Alevi-Bektaşilerin temel yazılı kaynaklarında aynen benimsenmiştir.¹⁴⁹ Ancak Alevilik, İslam dinini samimi olarak benimsemekle beraber, geçirdiği tarihi sürece bağlı olarak, kitabi bir din anlayışından mahrum kaldığından, hem İslam inançlarıyla hem de İslam'ın temel ibadet biçimleriyle ilgili olarak bir esneklik ve farklılık sergilemiştir.¹⁵⁰ Alevi gruplar arasında görülen bu esnek ibadet anlayışının oluşmasında etkili olan bir takım sebepler bulunmaktadır. Bunlardan birisi, çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe bir hayat tarzı benimsemiş olan Alevi zümrelerin, sosyal hayatları gereği içinde bulundukları şartların elverişsizliği nedeniyle, temel İslami ibadetleri yerine getirmede yaşadıkları güçlütür. Diğer bir başka sebep ise, Alevilerin İslamlaşma sürecinden itibaren karşılaşmış oldukları grupların kendileri üzerindeki etkisidir. Bu süreçte karşılaşmış oldukları İslami gruplardan bazılarının (Mürchie, Kerrâmiyye), iman ve ameli birbirinden ayırmalarının, yeni Müslüman olanlar üzerinde amel konusundaki hassasiyetlerinde bir umursamazlık oluşturmuş olması düşünülebilir. Yine Alevi grupların karşılaştıkları bazı Bâtını hareketlerin (İsmaililik, Melâmetilik, Hurûfilik, vb.), ibadetler hakkında getirmiş oldukları batını yorumlarının, Alevilerin bu esnek ibadet anlayışının oluşmasında etkin olmuş oldukları söylenebilir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 227.

¹⁴⁹ Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 175-176.

¹⁵⁰ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 136.

¹⁵¹ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 306-307.

İslam'ın pratik boyutunda esnek bir anlayışa sahip olan Aleviliğin kültürel kaynaklarına bakıldığında, başlıca ibadetlerden olan namaz, oruç, zekat ve hac ibadetlerine sınırlı sayıda da olsa göndermelerde bulunulduğu görülmektedir.¹⁵²

Alevi-Bektaşiliğin yazılı kaynaklarında, namaz, oruç, zekat ve hac ibadetlerine Şeriatın makamları arasında yer verilmekte, özellikle Buyruklarda İslam'ın belli başlı ibadetleri sayılmakta ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin buyruğu olarak kabul edilmektedir. Yine Alevi-Bektaşî edebiyatında namazın öneminden bahseden, kılınmasını tavsiye eden şiirler bulunmaktadır. Bunlardan en meşhuru Kaygusuz Abdal'ın *Salatnâmesi*'dir.¹⁵³

Hacı Bektaş Veli *Menâkıbnâmesi*'nde de, Hacı Bektaş'ın velayetini ispatlamak için susam yaprağı üzerinde, başka bir zamanda da darı teci üzerinde namaz kıldığı, Lokman-ı Parende hacda iken Hacı Bektaş'ın Kabe'de namaz kıldığını gördüğü, Hacı Bektaş'ın Bedahşan'ı düşmandan kurtardıktan sonra halka, namaz kılmayı öğrettiği belirtilmiştir.¹⁵⁴

Alevilik, namaz ibadetine karşı olumsuz bir tavır sergilememekle beraber, daha serbest, daha az ilgili veya ilgisiz bir tutum takınmıştır.¹⁵⁵ Anadolu'da yaşayan Alevi gruplar arasında namaz ile ilgili homojen bir tavrın bulunduğu söylenemez. Aynı bölgede yaşayan aleviler arasında bile, beş vakit namazı benimseyen kişilerin varlığının yanında, namaz ile ilgili bütünüyle reddedici olmayan, ancak yapılması için ciddi bir gereklilik görmeyen duyarsız ve kayıtsız bir tavır ortaya koyanlar da bulunmaktadır.¹⁵⁶

Alevilik, batını karakterinden dolayı, diğer İslami ibadetlerde olduğu gibi Ramazan orucu konusunda da serbest ve mesafeli bir tutum sergilemiştir. Kültürel kaynaklarında da Ramazan orucu ile ilgili kayıtlar yok denecek kadar azdır. Kaygusuz Abdal *Menâkıbnâmesi*'nde Ramazan orucu ile ilgili hiçbir kayda rastlanmamaktadır.¹⁵⁷ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Alevi çevrelerde oruç konusundaki bu serbest, ilgisiz ve kayıtsız tavrın, bizzat oruç ibadetine karşı olmadığı, Ramazan orucuna karşı olduğudur. Bu bağlamda oruç ibadetinin kendisine yönelik reddedici bir tavır olmayıp,

¹⁵² Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 136.

¹⁵³ Kutlu, *Alevilik Bektaşilik Yazıları*, 176.

¹⁵⁴ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 137.

¹⁵⁵ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 137.

¹⁵⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 229.

¹⁵⁷ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 141.

özellikle Ramazan orucunun dini gerekliliği konusunda itiraz ve kuşkular söz konusudur.¹⁵⁸

Bütün Alevilerin üzerinde ittifak ederek tuttıkları tek oruç Muharrem orucudur.¹⁵⁹ Muharrem orucu, Hz. Hüseyin ve yakın arkadaşlarının Kerbela’da şehit edilmesi anısına, muharrem ayının ilk on günü veya bazı yerlerde on iki gün olarak tutulan, dönemlere ve yerlere göre detaylarında bir takım farklılıklar arz eden oruçtur.¹⁶⁰

Alevi gruplardan bazıları tarafından tutulan bir diğer oruç ise Hızır orucudur. Bu oruç bazıları tarafından üç, bazıları tarafından ise yedi gün olarak şubat ayı içerisinde tutulmaktadır.¹⁶¹

1.4.1. Cem Ayini

Alevi-Bektaşî geleneğinde ibadet denilince ilk olarak aklımıza gelen kavramlardan birisi Cem/Cem töreni/Cem ayinidir. Kelime olarak Farsça “adet, görenek, kanun, töre, usûl ve ibadet şekli anlamına gelen *ayin* kelimesi ile, Arapça bir kelime olan, “toplanmak, topluluk, toplantı, cemiyet” anlamlarına gelen *cem* kelimesinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan *Ayin-i Cem* ifadesi, toplantı töresi, cem adeti, cem töreni, bir araya gelme yolu anlamlarına gelmektedir.¹⁶² Cemaatle birlikte yapılan ve ibadet olarak görülen bu kutsal tören, Alevi-Bektaşîliğin ibadet anlayışını da ortaya çıkarmaktadır.¹⁶³

Cem ayininin kökeninin nereye dayandığı ile ilgili birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden kronolojik olarak en eskiye dayandırılanı, cem ayinini, Türklerin Müslüman olmadan önceki zamanlarına kadar götürmektedir. Bu görüşe göre cem ayini, Türklerin İslamiyet’e girmeden önceki dönemlerde belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirdikleri kıymızlı dini toplantılar olup, İslam’ın kabulünden sonra İslam dinin bazı prensipleriyle yorumlanarak tekrardan şekillendirilmiştir.¹⁶⁴ Cem ayininin kökenini Türklerin İslamiyet öncesi yaşamına dayandıran görüşten başka, bu uygulamayı Alevi-Bektaşî düşüncesinde çok önemli bir yere sahip olan *Kırklar Cem’ine*

¹⁵⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 235.

¹⁵⁹ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 319.

¹⁶⁰ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 143.

¹⁶¹ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 323.

¹⁶² Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 326.

¹⁶³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 257.

¹⁶⁴ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 149.

dayandıran bir görüşte bulunmaktadır.¹⁶⁵ Bu inanışa göre ilk cem ayini, kırklar cemine, yani Hz. Ali'nin evinde on iki erkan üzere yapıldığına inanılan ibadetlere dayandırılmaktadır.¹⁶⁶ Yine başka bir görüşte, cem törenlerinin kökenlerinin, on iki imamlardan biri olan Cafer-i Sadık'a dayandığı ve onun ilk cemi yapan kişilerden biri olduğu söylenmektedir.¹⁶⁷

Cem töreni Alevi-Bektaşilerde önemli bir yere sahiptir. Ceme gitmeyen, cemde görülmeyen bir kişinin gerçek anlamda Alevi olduğunu söylemek biraz zordur. Çünkü cem töreni, insanı biçimlendiren, eğiten bir okuldur. Bu okul; halk sanatının beşiğidir, kaynağıdır.¹⁶⁸

Cem olayı, Alevilik olgusunu Sünnilikten ayıran en önemli göstergedir. Ceme gelen insanların kadınlık ve erkeklikleri; zenginlik ve yoksullukları; bilgelik ve cahillikleri ortadan kalkmış sayılır. Orada herkes tek can olmuştur; insan oluşun havuzuna dalınmış, orada erimişlerdir. Artık kırk kişi bir gömleği giymiş; kırk beden bir beden olmuş, kırk baş, bir başa dönüşmüştür.¹⁶⁹

Cemde bulunan herkes, birbirinin kardeşidir; birbirinin bacasıdır. Kimse oraya düşmanlık duygularını taşıyarak giremez.¹⁷⁰ Cem törenine, insana karşı borcunu ödemiş insanlar katılabilir, suçlular asla alınmazlar. Bir katil camiye girip namaz kılabilir ama ceme asla giremez. Bu tavır, suçu daha baştan önleme eğiliminden doğmuştur.¹⁷¹

Cemde gerçekleştirilen ritüeller tamamen ibadet aşkıyla yapılmaktadır. Ceme katılanların manevi açıdan arınıp yüceltiklerine, ruhlarının tazelendiğine inanılır ve cem törenleri, ibadet meclisleri olarak görülür.¹⁷² Cem, Alevi grupların dini hayatları için o kadar önemlidir ki, Alevilerin dini zihniyetini oluşturan tüm simge ve semboller burada ifadesini bulmaktadır. Meleklerin Adem'e secdesi, Hz. Peygamber'in miraca çıkarak Hz. Ali'nin sırtına mazhar olması, Kırklar Bezmi gibi Alevi geleneğe ana karakterini veren

¹⁶⁵ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, YÖN Yayıncılık, İstanbul 1992, 186.

¹⁶⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 259.

¹⁶⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 261; Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 186.

¹⁶⁸ Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 185.

¹⁶⁹ Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 183-184.

¹⁷⁰ Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 184.

¹⁷¹ Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 182.

¹⁷² Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 257.

bütün mitolojik inanışlar cem ayini esnasında canlandırılmaktadır.¹⁷³ Dini işlevlerinden başka cemlerde, toplumdaki bazı problemlerin çözülmesi, küskünlerin barıştırılması, alacak verecek olaylarının halledilmesi, tarikatta yerine getirilen bazı hizmetlerin dede tarafından bazı ahlaki hususlara hamledilerek açıklanması ve Alevi grupların ahlaki anlayışının şekillenmesi,¹⁷⁴ cemlerin Alevilerce ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Cem ayinleri, belirli bir zamanı olmamakla birlikte genellikle perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılır.¹⁷⁵ Özellikle kırsal kesimlerde tüm köylülerin katılımları ile kış gecelerinde perşembe akşamları yapılmakla beraber, şehir merkezlerinde Alevi nüfusunun kabalık olduğu mahallelerde, isteğe bağlı olarak yaz mevsiminde de yapıldığı görülmektedir.¹⁷⁶

Cem ayinlerinin yapıldıkları zaman ve amaca göre çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar: *İkrar Verme Cemi*, *Görgü Cemi*, *Abdal Mûsâ Kurbanı*, *Kerbelâ (Muharrem) Ayini*, *Koldan Kopan Erkânı*, *Dârdan İndirme Erkânı*, *Baş Okutma (Sorulma) Erkânı* şeklinde sıralanabilir.¹⁷⁷

Alevi gelenekte icra edilen cem ayinleri, Anadolu'nun her yerinde aynı şekilde yapılmamakta, yöreden yöreye, ocaktan ocağa farklı uygulamaların olduğu görülmektedir.¹⁷⁸ Anadolu'nun her köşesindeki Alevi topluluklarında, yapılan cemlerde, temelde birlik olmakla beraber uygulamada önemli sayılacak farklılıklar göze çarpar. Bu bakımdan duaları, düvazları, deyişleri, semahları ile bütün Alevi zümreleri kapsayan bir ayin örneği vermek imkânsızdır. Özellikle dualar, dedelerin kültürlerine bağlı olarak çok değişmekte ve dua sonlarına dedelerin ocak büyükleri de eklenebilmektedir.¹⁷⁹

Alevi gelenekte yerine getirilen cem ayinlerinin genellikle hepsinde kurban kesilmekte, dolayısıyla bu ayinlere, *İkrar Kurbanı*, *Görgü Kurbanı*, *Musahip Kurbanı* isimleri de verilmektedir. Bununla beraber cem sayılamayan, toplantı yapılan, ayetler,

¹⁷³ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 355.

¹⁷⁴ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 355.

¹⁷⁵ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 360.

¹⁷⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 258.

¹⁷⁷ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 330.

¹⁷⁸ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 357; Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 183: "Alevi cem törenleri; bölgeden bölgeye, hatta köyden köye değiştiği gibi, dedelerin çıktığı ocaklara göre de değişir..."

¹⁷⁹ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 333.

nefesler ve dualar okunan kurban törenleri de vardır. Mesela kurban bayramında, muharrem ayının on ikinci gününde, mayıs ayının altıncı gününde (Hıdırellez) adak kurbanı gibi vesilelerle kurban kesilmekte, ancak bunlar Ayin-i Cem’de kesilen kurbanlar gibi cem kurbanı sayılmamaktadır.¹⁸⁰

Cem öncesi ve cem esnasında uyulması gereken kurallar vardır. Cem evine gelmeden önce kadın-erkek herkes abdest almalıdır.¹⁸¹ Herkes ceme giderken temizlik yapmalı ve temiz elbiseler giymelidir. Canlar, cemlere eli boş gitmemekte, herkes güçleri nispetinde yiyecek-içecek bir şeyler götürmektedirler.¹⁸²

Cem esnasında uyulması gereken kurallar On İki İmam’a nispetle on iki olarak tespit edilmiştir. Her bir görev, cemde yerine getirilmesi gereken kutsal bir görev olarak addedilmiş ve bu on iki görevin öncesine ve sonrasına dualar eklenerek, tarikatta yürütülen hizmetler birer tarikat erkanı haline getirilmiştir.¹⁸³

Cem ayinleri on iki hizmet üzerinden yürütülmektedir. Bunlardan hizmetleri yürütmekle görevli olan kişilerden her birinin Alevi/Bektaşî geleneğinde ayrı bir postu bulunmaktadır. Bu yönüyle cem töreninin hiyerarşik bir düzeninin olduğu söylenebilir.¹⁸⁴ Cemdeki on iki hizmet ve hizmet sahibi kişiler şunlardır:

1. *Dede*: Sercem de denilen, cemi yöneten ve Hz. Peygamberin soyundan geldiğine inanılan kişidir.
2. *Rehber*: Görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olan, *Dikme*, *Yol-eri*, *Mürebbi*, *Baba* da denilen, Dede’nin olmadığı durumlarda cemi idare eden kişidir.
3. *Gözcü*: Cemde düzen ve sükûneti sağlayan, töreye aykırı hareketler yapılmamasına bakan kişidir.
4. *Çerağcı*: Çerağın uyandırılması (yakılması) ve meydanın aydınlatılması ile görevlidir.
5. *Sazandar*: Bu hizmeti yerine getirenlere zakir de denilir. Genellikle üç kişidirler. Deyiş, düvaz mîraçlama söylerler. Saz çalar, semahı idare ederler.

¹⁸⁰ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 330.

¹⁸¹ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 336.

¹⁸² Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 359.

¹⁸³ Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 358.

¹⁸⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, 264.

6. *Ferraş*: Cem evinin temizliğinden sorumlu olan ferraş, *Carcı* veya *Süpürgeci* adıyla da anılır. Cem esnasındaki sembolik temizlik erkânını da yerine getirir. Bu hizmete Selman hizmeti de denilir. Ferraş gerekirse rehber yardım eder.
7. *Sakka (İbrikdâr)*: Sakka, suyu dağıtır. Bu görevi yerine getirene *Dolucu* da denilir.
8. *Sofracı (Kurbancı)*: Cem ayinindeki kurban ve yemek işlerine bakan kişidir.
9. *Pervâne (Semahcı)*: Semah yapan kişilerdir.
10. *Peyik*: Cemi komşulara haber veren kişidir. Bazı bölgelerde *Ayakçı*, *Davetçi*, *Okucu* da denilmektedir.
11. *İznikçi*: Cem evinin temizliğini sağlamakla beraber oturuş düzenini sağlayan kişidir.
12. *Bekçi*: Buna Kapıcı da denilir. Cem evinin kapısında bekleyerek gireni çıkını kontrol eder. Kapıcı, her gelenden, “hû... eyvallah” diyerek niyaz alır, sağ elini dudağına götürür. Kurban yenirken kimseyi dışarıya bırakmaz.¹⁸⁵

Sonuç olarak, detaya girmeden genel hatları ile anlatmaya çalıştığımız, Alevi/Bektaşî gelenekte büyük bir öneme haiz olan cem ayinleri, kadim bir geçmişe sahip olan, ibadet aşkı ve şuuru ile yerine getirilen, katılanların manevi açıdan arınıp yüceltiklerine inanılan, dayanışma ve kaynaşma ruhu içerisinde cereyan eden, dini bir ritüel olmasının yanı sıra toplumsal olaylar karşısında da kayıtsız kalmayan, din ve dünya işlerinin çözüme kavuşturulduğu, kolektif şuur ve mensubiyet duygusunun çok güçlü ve sağlam hale geldiği dini toplantılardır, ibadet ve zikir meclisleridir.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 337-338; Üçler, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 358-359.

¹⁸⁶ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 371.

İKİNCİ BÖLÜM

ESAT KORKMAZ'IN DÜŞÜNCESİNDE ANADOLU ALEVİLİĞİ

2.1. ESAT KORKMAZ

Esat Korkmaz, 1946'da Manisa/Demirci'de doğdu. *Orman Fakültesi Fikir Kulübü Yönetim Kurulu* ve son dönem *Devrimci Gençlik Federasyonu* (DEV-GENÇ) *Genel Yönetim Kurulu* üyeliklerinde bulundu. 12 Mart sonrası *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi* (THKPC) ve DEV-GENÇ davalarında yargılandı. *Devrimci İşçi Birliği* ve *Kazdağı Orman İşçileri Sendikası* 'nda yöneticilik yaptı. 1974 siyasal affıyla cezaevinden çıktı. Bir süre *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin* (TSİP) Zeytinburnu İlçe Başkanlığı'nda bulundu ve bu partinin yayın organları olan *İlke/Kitle*'nin yazı kurullarında görev aldı. 1976'da Orman Fakültesi'ni bitirerek Orman Yüksek Mühendisi oldu; 1980'e değin Orman Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde çalıştı. 12 Eylül sonrası siyasal görüşleri nedeniyle görevine son verildi. Askerlik dönüşü yazar-araştırmacı olarak Bâbîâli'de çalışmaya başladı. Yurt Ansiklopedisi, Büyük Larousse vb. yayın çalışmalarında, yazarlık ve redaktörlük yaptı. Nefes dergisinin genel yayın yönetmenliğinde bulundu ve Nefes Yayınlarını kurdu. Arkadaşlarıyla birlikte Serçeşme Dergisi'ni çıkardı ve derginin genel yayın yönetmenliğini yaptı. Alevi-Bektaşî zeminde Düşünce Atölyeleri'ni kuran ve çok sayıda öğrenci yetiştiren; Varlık, Pir Sultan Abdal, Berfin Bahar, Yol, Nefes, Serçeşme vb. dergilerde makaleleri yayımlanan, televizyon programcısı olarak çalışan Esat Korkmaz'ın çeşitli sempozyumlara sunduğu bätınılikle ilgili bilimsel bildirileri vardır.¹⁸⁷

2.1.1. Eserleri

Kafa Tutan Günler-I(1990),*Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*(1990),*Enel Hak* (1995), *Dört Kapı Kırk Makam* (1995), *Alevi Felsefesi* (1997), *İnsan Tanrı* (1997), *Alevilik ve Aydınlanma* (1997), *Alevilere Saldırılar* (1997), *Alevilik Eğitimi Ders Notları* (Fransa-1999), *Anadolu Aleviliği* (Türkiye-2000), *Kafa Tutan Günler II* (2000), *Şamanizm Terimler Sözlüğü* (2003), *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü* (2003), *Kafa Tutan*

¹⁸⁷ Esat Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013, 3.

Günler-III (2004), *Pir Sultan Abdal* (2005), *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü* (2006), *Şeyh Bedreddin ve Varidat* (2006), *Kitap/Yol Rehberi* (2009), *Hiçlik Defterleri* (I-II-III-2009), *Simgeler Sözlüğü* (2010), *Kızılbaş Aydınlanma* (2010), *Hiçlik Defterleri* (IV-V-VI-2010), *Katharlar* (2013).¹⁸⁸

2.2. ESAT KORMKAZ DÜŞÜNCESİNDE ANADOLU ALEVİLİĞİ

Bir önceki bölümde Anadolu’da yaşanan Aleviliği en genel hatları ile anlatmaya çalıştık. Çalışmamızın bu bölümünde Esat Korkmaz’ın düşüncesinde Anadolu Aleviliğini anlatmaya çalışacağız.

İlk olarak Korkmaz’ın Anadolu Aleviliği için yaptığı tanımlamalara ve bu kavrama yüklediği anlamlara bakacağız. Bu bağlamda Korkmaz, tarihi zaman ve zeminde sağdan sola doğru yapılan bir gezintide, Alevilikle ilgili yapılan; "*Alevilik asıl Müslümanlıktır, Alevilik İslam’ın Anadolulaşmış biçimidir, Alevilik Anadolu Müslümanlığıdır, Alevilik Türk Müslümanlığıdır ya da Alevilik Kürt Müslümanlığıdır vb.*" tanımlamaların, Aleviliği anlatmaktan uzak olduğunu düşünmektedir. Yine, Aleviliği “vahiyli” bir din olarak tanımlamanın Aleviliğin otantik özünü çarpıtmak anlamına geldiğini, bu tür tanımlamaların, Aleviliğin asimilasyonunda “merdiven basamağı” görevi gördüğünü düşünmektedir.¹⁸⁹

Korkmaz, Alevilik için yapılan/yapılacak bu tür tanım ya da terimlerle anlatılmak istenenin, asimile bir Alevilik olduğunu açıkça belirtir. Böylesi bir Aleviliğin resmi dünyaya taşınmasının, Aleviliğin asıl işlevini yerine getirmesine engel olacağını, bu bağlamda terbiye edilmiş uslu bir Aleviliğin, öz değerlerinden uzaklaşarak Sünniliği beslemekten başka bir işlevi olmayacağını belirtir.¹⁹⁰

Korkmaz, Aleviliği vahiyle bağdaştırmaya çalışan aydınları eleştirmekte¹⁹¹ ve Anadolu Aleviliğini, bir “bilge” olarak ortaya çıkan bir eren felsefesi, bu anlamda vahiy dışı felsefi bir din; bir eren öğretisi ve bilimsel bir kuram olarak görmektedir.¹⁹² Korkmaz’a göre Alevilik-Bektaşilikte, felsefi boyutta inanç ve din sorunu; hemen hemen

¹⁸⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 3.

¹⁸⁹ Esat Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul 2015, 14.

¹⁹⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 14.

¹⁹¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 14.

¹⁹² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 9.

her şeyin, her değerin akılla sorgulanması zemininde, bilgi ve bilim sorununa dönüşmektedir. “İnanmak gereksinmesi”, “bilmek gereksinmesine” evrilince, “sezgisel akılla”, “sezgisel zekayla” bilimsel varsayımlar yakalanır; süreç içinde, sezgisel akılla düşünce üretiminde bulunularak “gönül bilgisi” dediğimiz “marifet” yaratılmış olur.¹⁹³

Yine Korkmaz’a göre, felsefi bir din olan Alevilik, Anadolu toprağında, Tanrı’nın dünya görüşüne karşı kendini aydınlanma zeminine çekerek, aklın rehberliğinde ve mistisizm örtüsü altında, insanın dünya görüşünü biçimlendiren öncü sufilerin felsefesidir. Öncü sufilerin elinde bu felsefe; Ortaçağ koşullarında, bir yandan halkın manevi odağı durumuna dönüşürken, diğer yandan halkı kurtuluşa taşıyacak bir ideolojiye evrilmiştir.¹⁹⁴

Korkmaz Alevilik-Bektaşiliği, halk katında geçmişin içinden süzülüp gelen bir bilincin/inancın; bu bilinç/inanç tarafından kotarılmış bir toplumsal tasarımın, bu tasarımı ölmez kılan özlemin; Hacı Bektaş-ı Veli, Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedreddin vb. kimliklere bağlanarak, ezilen-horlanan insanın kurtuluş çığlığı olarak görmektedir.¹⁹⁵

Korkmaz’a göre Alevilik-Bektaşilik, Anadolu insanının, egemen/Sünni kirlenme nedeniyle var olan değil, bu kirlenmenin ortadan kaldırılmasıyla belirecek olan toplumsal vicdanıdır.¹⁹⁶ Toplumsal mücadeleler bağlamında halkın “*isyanını*”, “*memnuniyetsizliğini*”, “*ütopyasını*” ve siyasal özemlerini bugünlere taşıyan “*geleneğin*” dünyasıdır. Aynı zamanda, bu gelenekselliği kucaklayan, o temelden beslenerek günümüze uzanan “*çağdaş*” bir tavrın, toplumsal ölçekte halk çıkarına/yararına dayalı bir kavganın taşıyıcılarının evrenidir. Halk katından ya da emek cephesinden yürünerek varılacak olan “*eşitlikçi toplumsal sistemin*” bugünden yarına sürdürümcülerinin “*alanıdır.*” Bu dünyanın içine girmek, bu dünyayı yaşamak, genelde “insan” görüntüsü altında ezilen/sömürülen bireye; özelde “*insanlık*” görüntüsü altında halka/yaratana yönelik bir “*tapınmaya*” katılmak; neye sayarlarsa sayınsalar sonuçta insan olduğuna inanmak demektir.¹⁹⁷

¹⁹³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 61.

¹⁹⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 66.

¹⁹⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013, 9.

¹⁹⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 12.

¹⁹⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 125-126.

Korkmaz'a göre Alevilik-Bektaşılık, İslam öz kaynağına başkaldırı zemininde boy verip yapılanan, geriye dönüşümle heterodoks İslamlık ile kendini özdeşleştiren, inanç-düşünce bağlamında idealizm-materyalizm karışımı yarı ilahi bir ideolojinin, bu anlamda halkın kolektif bilincinin, halk muhalefetine taşıyıcısıdır.¹⁹⁸ Alevilik-Bektaşılık, Anadolu insanının davranış biçimini, dünyaya, çevreye ve insana bakışını, yaşamaktan, sevgiden ve ölümden ne anladıklarını dile getiren bir yaşam görüşüdür, bir yaşam biçimidir. Dili Türkçe olan örf dışı bir dinsel-siyasal-düşünsel halk öğretisidir. Bunun ötesinde, bu dinsel-siyasal-düşünsel öğretiyi rehber edinerek, Bektaşılık adı altında düşünce-inanç yönünden şeriatı karşı örgütlenen kurum olarak bir tarikatı, bir halk İslamı örgütüdür.¹⁹⁹

Korkmaz'a göre Alevilik, özgün adıyla Kızılbaşlık, kan bedeli ödenerek oluşturulmuş, Anadolu doğumlu batinî kurtarıcı bilinç-inançtır; bu kapsamda batinî felsefe ya da felsefî dindir. Bu bilincin inancın örgütlenmesi anlamında bir bilgelik yani eren-evliya öğretisidir, Arap yarımadası doğumlu olmadığı için İslam'ın özü de değildir.²⁰⁰ Düünden bugüne taşınan Alevilik, Anadolu doğumludur. Devletin uzanamadığı yerlerde, uzansa bile baş edemediği coğrafyalarda, dergah ve tekkelerde, pîr, mürşit ve rehberler önderliğinde bizlere taşınmıştır.²⁰¹

Korkmaz'a göre Alevi olmak ya da Aleviliği benimsemek, genelde, insan görüntüsü donunda ezilen-sömürülen bireyin, özelde, insanlık görüntüsü donunda egemene karşı ortak bir iradeyi dışı vuran halkın mücadelesine katılmak anlamına gelmektedir. Amacı her şeyden önce doğayı ve kendini özgürleştirmektir. Yüzyıllar süren bu özgürleşme-özgürleştirme sürecinde Alevilik, insanlığı ve doğayı tanrı ile özdeşleştirmiş, tanrının bedeni olarak algıladığı canlı cansız dünyayı, pratik eylemler alanı durumuna dönüştürmüştür.²⁰²

Korkmaz'a göre Alevilik-Bektaşılık birkaç günde doğmuş değildir. Gelişimi yüzyıllar sürmüş, oluşumunda birçok evreler yaşanmıştır. Bu bakımdan onu birkaç kişinin bir kafa ürünü saymaktan öte, Anadolu insanının bir bilinç birikimi; kaynağını ilk çağ felsefe-inançlarından alan Babailik, Ahilik, Hurufilik, Kızılbaşlık ve İlkçağ Anadolu

¹⁹⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 15.

¹⁹⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 21.

²⁰⁰ Esat Korkmaz, *İnsan Tanrı*, Pencere Yayınları, İstanbul 2014, 15.

²⁰¹ Esat Korkmaz, *Bütün Yönleriyle Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul 2015, 111.

²⁰² Korkmaz, *İnsan Tanrı*, Pencere Yayınları, İstanbul 2014, 21.

düşünce-inançlarından etkilenerken gelişen, İslam'lığın batını yorumu olarak beliren ve ezilen insanların kurtuluş umudu olarak şekillenen, evrensel nitelikte batını-kurtarıcı bilinç olarak algılamak gerekir.²⁰³

Korkmaz, yukarıda birkaç farklı açıdan tanımını yaptığı Aleviliğin-Bektaşiliğin bugünlerde, hem kendileri hem de kendileri dışındaki zümreler tarafından tam anlamıyla bilinemediğini ifade etmektedir. Anonim yanı egemen, ağırlıklı olarak sözel bir kültüre sahip olan Alevi-Bektaşiliğin, hem başkalarına hem de kendisine karşı bir başkaldırı içinde olduğunu düşünmektedir. Çoğunlukla sözel bir kültüre sahip olan Aleviliğin yazılı kısmının, kimi otantik yapıtların sayfalarında gizli olan yanlarının, ancak aydın katkısı ile açığa çıkarılabileceğini, Anadolu insanına ilişkin sorunlar üzerine felsefe yapılarak ortaya çıkarılıp yaşama geçirilebileceğini belirtmektedir. Bunun gerçekleştirilememesi durumunda Alevi-Bektaşî felsefesinin, dinler karşısında, özellikle Ortodoks İslamiyet karşısında yalnız bırakılmış olacağını, köktendinciliğin lehine kurban edilmiş olacağını düşünmektedir.²⁰⁴

"Anlamak" konusunda kendilerini özlenen noktaya taşıyamadıklarını düşünen Korkmaz, Alevilik öğretisinin ilk olarak kendi müntesipleri tarafından tüm yönleriyle bilimsel bir yol benimsenerek anlaşılması gerektiğini düşünmekte ve Aleviliği tüm yönleriyle şu başlıklar altında incelemektedir.²⁰⁵

2.2.1. Felsefi Bir Din Olarak Alevilik

Korkmaz, Aleviliğin felsefi yönüne büyük bir önem vermektedir. Hatta bu öğretinin içselleştirilmesindeki en önemli etkenin, Aleviliğin felsefi kısmının anlaşılması ile mümkün olabileceğini düşündüğü söylenebilir. Bu bağlamda Korkmaz, halk arasında ve hatta aydınlar katında bile Aleviliğin en az bilinen yönünün, onun felsefi boyutu olduğunu düşünmektedir.²⁰⁶

Korkmaz'a göre bir bilgelik felsefesi olan Alevilik, düşünce ile nesnenin uygunluğunu hakikat olarak algılayarak Ortaçağ'da aydınlanmanın kanalını açmış, belletilmiş dünya tarafından bilincin ayaklar altına alınmasına son vermiş, doğasal

²⁰³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 23.

²⁰⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 17.

²⁰⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 15.

²⁰⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 22.

değerleri, doğa ötesi değerlere karşı harekete geçirerek, metafizik idealizmi ideoloji edinmiş, toplumun sahte anılarını yerle bir etmiştir.²⁰⁷

Korkmaz, öz kaynaklarından sentezlenen Alevi felsefesi ve bu felsefenin *İnsan-Evren-Tanrı* tasarımının bilinmemesi, bu tasarımın gün yüzüne çıkarılamamasından dolayı bir Alevinin; çağdaşlığını, aydınlanmacılığını, demokrattığını, ilericiğini, ahlaklılığını, iyiliğini, güzelliğini nasıl sorgulayacağını ve bu değerlerin, dünya görüşüne uygun biçimde hayata geçirebileceği ölçütlerden yoksun kaldığı belirtmektedir. Bu bilgisizliğin yanında kendi kökleri ile iletişiminin kesilmesiyle beraber, bir yabancılaşmayı da beraberinde getirdiğini ifade eder.²⁰⁸

Korkmaz süreç içerisinde Alevi felsefesinin;

1. Doğa tanrıcılık yanının, “Tanrı-insan-evren” üçlemesi şeklinde dışa vuran doğasal diyalektiği, toplumsal diyalektiği yansıtmaması gerekirken, bu diyalektiği gizleyen insan-tanrıcılık anlayışının, “Hak-Muhammed-Ali” üçlemesi biçiminde öne çıkarılarak perdelendiğini,
2. “Hak-Muhammed-Ali” üçlemesinin özündeki diyalektik kavranamadığı için, evren, insan ve toplum sorunları akıl alanından inanç alanına, felsefe alanından tanrıbilim alanına taşındığını ve Alevi felsefesinin tanrıbilim haline geldiğini,
3. Sonuç olarak; inancını akla indirmek, idealizmini materyalizme dönüştürmek için nesnel-toplumsal bir evren görüşü (Dört Kapı Kırk Makam), insanlığı kurtuluşa taşıyacak bir toplumsal proje (kamil toplum) yaratan dünyanın Aleviliğinin bugün; tam tersi bir istikamette, aklını inancına taşımak, materyalizmini idealizme dönüştürmek isteyen kimi Alevilerce egemen sınıflara altın tepside sunulduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla böyle bir Aleviliğin, ansız ve geleceksiz bir Aleviliğe, günümüzün sömürücülerinin elinde, iç kimlik bunalımını şifa sayan bir dine dönüştüğünü belirtmektedir.²⁰⁹

Korkmaz Alevilerin, Cumhuriyetten günümüze, toplumsal altüst oluştaki kendi yerlerini bir türlü bulamadıklarını ifade eder. Süreç içerisinde yaşanan gelişmeler nedeniyle Alevi kimliğinin kendini yadsıyıp, kendini yaratan toplumsal temele sırt

²⁰⁷ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 69.

²⁰⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 22; Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, Anahtar Yayınları, İstanbul 2005, 65.

²⁰⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 22-23; Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, 62.

çevirerek sağ siyasetin temeline; inancından edilerek devlet katına taşınmak istendiğini düşünür. Bu yaklaşımın egemen sağın işine yaradığını ve egemen sağın ılımlı bir İslami anlayış kuşatıcılığında, halkın devrimci eyleminden, halk güçlerinin demokratik örgütlenmesinden kopacak, terbiye edilmiş, uslu bir Aleviliği içlerine almak suretiyle, sömürü düzenlerini devam ettirmenin kaygısı içerisinde olduklarını düşünmektedir.²¹⁰

Bu durumdan son derece mustarip olan Korkmaz, bunun sebebinin, Aleviliğin kendilerini anlayamamış olmasında, Alevi öğretilerini doğru bir şekilde tanımlayamadıklarında bulur. Bu oyunun²¹¹ bozulabilmesi için Alevilere sunduğu çözüm ise, kendi öğretilerini bilimsel olarak tanımlamak ve yerli yerine oturtmaktır. Ancak o zaman Aleviliğin, halk memnuniyetsizliğinin taşıyıcıları olarak, bu sömürü düzeninde, aşağıdan yukarıya bir baskı unsuru olabileceğini belirtir.²¹²

2.2.1.1. Tanrı-Evren (Doğa)-İnsan/Hak-Muhammed-Ali

Korkmaz, Alevi-Bektaşî felsefesinde “Tanrı-Evren (doğa)-İnsan/Hak-Muhammed-Ali” üçlemelerinin öne çıktığını söyler. Peki, nedir bu üçlemelerden kastedilen?

Korkmaz’a göre birinci üçleme (Tanrı-Evren(doğa)-İnsan), Doğa-tanrıculuğun ya da doğasal diyalektiğin; ikinci üçleme ise (Hak-Muhammed-Ali) İnsan-Tanrıculuğun ya da toplumsal diyalektiğin bir dışavurumudur. Birinci üçlemede evren, erkek ilke, aktif ilke olarak algılanan ve tez olarak bilinen *aklı küll* ile, dişi ilke, pasif ilke olarak algılanan ve antitez olarak beliren *nefsi küll* arasındaki çatışmadan doğar. Çatışma sonunda *aklı küll* ile *nefsi küll* zıtların birliği bağlamında bir denge, birlik ya da özdeşlik kurduğunda, insan bir sentez varlığı olarak ortaya çıkar. Burada ortaya çıkan insan, evrenin (âlem-i ekber) kanıtı anlamında küçük âlemdir (âlem-i suğra), yani Doğa Tanrıdır. Buradaki Doğa Tanrı, doğanın tanrısı değil, doğrudan doğadır, insan donunda kimlik edinmiş doğa sözcüsü doğadır.²¹³

Korkmaz Alevi felsefesinin, Tanrı-doğa-insan ilişkisini: Tanrı’dan çıkıp yeniden Tanrı’ya dönen bir çevrim üzerinde açıkladığını ifade eder. Tanrının kendi özünden

²¹⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 24.

²¹¹ Korkmaz bazı Alevi çevrelerin Sünnî İslam ile olan yakınlığını, Aleviliğin aleyhinde geliştirilmeye çalışan bir oyun olarak algılamaktadır.

²¹² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 24; Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, 66.

²¹³ Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 12-13.

fişkıran, taşan ışığın dönüşümler geçirerek ve bu yolla kendi kendine yabancılaşarak evrende gözle görülebilir biçimler aldığını savunur. Bu bağlamda Tanrı, madde ve eşyanın; hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki mutlak yokluk/hiçlik durumunda, kendi kendisinin tanrısı iken, insanlar için düşünülmesi/algılanması güç bir öze sahiptir. Mutlak yoklukta/hiçlikte, yokluğu/hiçliği tartışmak anlamsız olduğuna göre, bu aşamada bir “Tanrı” varlığından söz etmek Alevi felsefesi açısından üretici değildir. Çünkü Tanrı bu konumda, kendi kendisinin bilincinde; kendi içindeki sonsuz olanakların, yeteneklerin ve güçlerin ayırımında değildir. Çevrimin hareket ettirici ilkesi olan “güzelliğin görülmeye eğilimi” sonucu Tanrı, sonu olmayan bir yokluğun/hiçliğin içinde kendine bakacak göz ve vecde gelecek bir gönül istemiş ve ışıksal taşma bu gereklilikle başlamıştır. Bu gerekliliğin belirmesi ile mutlak yokluk/hiçlik, olanaklı yokluk/hiçlik durumuna dönüşmüştür. Tanrı, kendi kendisiyle ilk kez yabancılaşmış; kendi bilincine ilk kez varmış; evrenin, bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının ayırdına ilk kez ulaşmıştır. Kişilik kazanmış; önce Tanrı iken şimdi Hak, Hakikat, Gerçek, Aşk olmuştur.²¹⁴

Korkmaz’a göre Alevi felsefesinde insan, büyük alemin (alem-i ekber), yani tanrısal özün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan tüm doğanın kanıtı durumunda ve Tanrı-Evren (Doğa)-İnsan üçlemesinin sentez varlığı anlamında, küçük alem (alem-i suğra) olarak somutluk kazanır. Bu tasarımın gereği insan bir Doğa Tanrı’dır; doğanın tanrısı değil, doğrudan doğanın kendisidir.²¹⁵ Alevi-Bektaşî felsefesinde doğrudan doğanın kendisi Tanrı’dır; doğanın yazgısını elinde bulunduran, ona hükmeden bir doğa Tanrı yoktur. Bir bütün olarak doğanın ya da doğa parçalarının soyut düzlemde kimliklendirilmesiyle ortaya çıkan Doğatanrıçılık ortamında, Gök Tanrı’nın en üstte yer alması, O’nun doğaya hükmetmesi anlamına gelmez. Korkmaz’a göre Alevi-Bektaşî felsefesi bu yaklaşımıyla doğaya “özgürlüğünü” kazandırmış; *‘doğanın yazgısı doğanın kendisindedir’*, yargısını öne çıkararak tektanrıci dinlerin Tanrısının doğa üzerindeki “tasallutuna” son vermiştir.²¹⁶

Korkmaz’a göre ikinci üçlemede (Hak-Muhammed-Ali) insan; erkek ilke, aktif ilke olarak algılanan ve tez olarak bilinen *aşk* ile dişi ilke, pasif ilke olarak algılanan ve antitez

²¹⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 34.

²¹⁵ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 155.

²¹⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 67.

olarak beliren *nefis* arasındaki çatışmadan doğar. *Aşk* ve *nefis* zıtların birliği bağlamında bir denge, birlik ya da özdeşlik kurduğunda batını kimlikli birey bir sentez varlığı olarak ortaya çıkar. Burada ortaya çıkan batını kimlikli birey, Tanrının kanıtı anlamında bir akıl varlığı olarak yine bir akıl varlığı olan Tanrıyı da önceleyen bir *İnsan Tanrı'dır*: buradaki *İnsan Tanrı*, insanın tanrısı değil, doğrudan insandır.²¹⁷

Korkmaz Alevi-Bektaşî felsefesinde doğrudan insanın kendisinin Tanrı olduğunu; insanın yazgısını elinde bulunduran, insan ötesi bir Tanrı'nın olmadığını belirtir. Korkmaz'a göre bu yaklaşımıyla Alevi-Bektaşî felsefesi, insana özgürlüğünü kazandırmış, insanın özgürlüğünü, insanın kendisine bırakmıştır. Bu yolla tektanrıci dinlerin tanrısının, insan üzerindeki “tasallutuna” son vermiştir. Tanrıyı insan donunda yeryüzüne indirmek, insanı insanla karşı karşıya getirmektir. Bu bağlamda, cehennemlik ya da cennetlik, günahkar ya da suçsuz, iyi ya da kötü iki insanın güç dengeleri eşitlenmektedir.²¹⁸

Tanrı-Evren (Doğa)-İnsan/Hak-Muhammed-Ali üçlemelerini yukarıdaki şekilde açıklayan Korkmaz, bu bağlamda bir Kızılbaşın, başlangıçtaki amacı ne olursa olsun varacağı yerin, Tanrısız bir doğa ve Tanrısız bir insana ulaşmak olduğunu belirtmektedir. Korkmaz burada bahsedilen Tanrısızlığın ateizmle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer Ezberlerdeki ateizmde, insana benzemeyen Tanrının inkar edilip yerinin boş bırakıldığını, bir taraftan “*Tanrı öldü*” diye bağırılırken diğer taraftan ölmemiş muamelesi yapıldığını ve bu tavrın bir garabet olduğunu belirtir. Kızılbaşlığın ise, insana benzemeyen Tanrıyı, kendilerine yer açmak için öldürdüklerini ve insanı *Konuşan Tanrı*, dağları-taşları *Sessiz Tanrı* yaptığını, bu diyalektiğin Alevi topluluk aklının üstün bir kıvraklığı olduğunu belirtir.²¹⁹

Batını düşüncelerin üzerinde hayli etkili olduğu Korkmaz'ın Alevi felsefesinde; insan ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Korkmaz, cahili olduğu bu “dünyayı” tanımak / bilmek, kendi “cehaletine” son vermek için Tanrı'nın, tanrısal özü en çok içeren yani en çok Tanrı olan insana gereksinim duyduğunu belirtir. Tanrı'nın genelde insan, özelde kamil insan aracılığıyla inançta, geçici görünür gerçekler dünyası olarak kutsanan, gerçekte ise varlık ve olgu anlamında maddi özellikler gösteren öğelerden oluşan, bir

²¹⁷ Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 13.

²¹⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 38.

²¹⁹ Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 13.

nesnel süreçten başka bir şey olamayan bu dünyayı tanıma/bilme olanağına kavuşacağını belirtir.²²⁰

Korkmaz'a göre felsefi bir din olan Alevilik “sezgici” bir felsefedir; düşünerek nesneyi “görmeye” çalışır; bilimi önceleyen “sezgisellik” zemininde “düşünerek gördüğü” nesneler arası ilişkilerden “akıl varlığı” anlamında soyutlamalar çıkarır. Bu soyutlamaların en üstünde Tanrı yer alır. Yani her şey insanla başlar, yine insanla son bulur. Bu nedenle felsefi boyutta insan tasarımı, hemen hemen her şeyin belirleyici kimliğidir.²²¹

Peki Tanrının kendi ve alemin bilincine varmasına sebep olan insan hangi insandır? İnsan nasıl böyle bir konuma gelir? Aklımıza gelen bu soruları Korkmaz Batını felsefe ile cevaplandırmaktadır: “Batınilikte kişi kendini ve evreni, kendi özünden, kendi “ben” inden yola çıkarak anlamaya çalışır: Bu, “küçük alem” olarak algılanan insanda yaşama geçen bir “çevrim”dir. İnsandaki "zıtlıkların", "çatışmaların" aşılması biçiminde yaşanan çevrim sürecinin sonunda; kendini inanç alanının dışına taşıyan ve kendini tanıyan, doğayı dinsel tutsaklığın dışında algılayan, “ek-doğa” olarak bilince taşınan toplumsalın ayırımına varan, Tanrı’yı insan donunda yeryüzüne indirmeyi becerebilen, toplumsal bilincin yabancılaşmasına izin vermeyerek Ortodoks dinleri/inançları kaynakta kurutmaya çalışan batını nitelikte insan doğar.”²²²

Korkmaz bu sürecin yaşanabilmesi için üç temel kimliğin sağlanması gerektiğini ifade eder. Bu kimlikler: a) *Düşünen Ben*, b) *Düşünülen Nesne*, c) *Düşünen Ben* ile *Düşünülen Nesne*’dir.²²³

Korkmaz’a göre ilk kimlik olan *düşünen ben* aşamasında insan, kendi “ben”ini ortaya koymalı, evvela kendini düşünme konusu yapmalı ve *kendini bilmelidir*. Korkmaz’ın Alevi felsefesinde, yol eri olan insanın ulaşacağı nokta “*kendini bilme*” noktasıdır. İnsan için arzulanan “*kendini bilme*” mertebesine ulaşmada düşünce ziyadesiyle önemlidir. Bu bağlamda Korkmaz, düşünmenin Alevi felsefesinde belirleyici bir işlevinin olduğunu belirtir. Bu nedenle insanın ancak, “ben”ini düşünme konusu

²²⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 37.

²²¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 48.

²²² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 41.

²²³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 42.

yaparak kendini dönüşüm sürecine sokacağını; düşünerek Tanrı 'yı görünüşe taşıyabileceğini; düşünmeyen için Tanrı'nın olmayacağını ifade eder.²²⁴

Korkmaz'a göre Alevilik-Bektaşilikte insan, kendini düşünme konusu yapabilen, yani “*kendini bilen*” bir “hayvandır.” Bu bağlamda, “gönül bilgisi”, kendini bilmenin bir koşulu durumundadır: İnanç temelinde şeriata (Tanrı'nın dünya görüşüne), düşünce temelinde yaşadığı toplumdaki eşitsizliğe, zulme, haksızlığa, ezilmişliğe karşı bir tavır, davranış olarak kendini gösteren ve “emek vererek”, “yaşanarak” ulaşılan bir “insan olgunluğu”dur.²²⁵

Korkmaz, ikinci kimlik olan *düşünülen nesne* aşamasında insanın, bir nesneyi düşünürken, önce kendini ortaya koyarak düşündüğü nesneyi karşısına aldığını; bu durumda düşünmeye başlayan “ben”in, kendini düşünme odağı yaparak eyleme geçtiğini ifade eder. Böylelikle düşünülen “nesne” antitez olarak düşünceye taşınmış, düşüncede görme eylemine böylesi bir sürecin sonucunda ulaşılmış olunur. Bu bağlamda, düşünülen nesne, düşüncenin nesnelleşmesinden başka bir şey değildir. Daha doğrusu insan “ben”i eyleme geçerek önce kendini; ardından çevresini ve evreni nesnelleştirir.²²⁶

Korkmaz'a göre üçüncü ve son olan *düşünen ben ile düşünülen nesne* aşamasında, düşünen özne (ben) ile düşünülen nesne birlikte ele alınır; bu sürecin sonunda ulaşılan bütünlük "sentez" olarak bilince taşınır. Dört Kapı Kırk Makam eğitim öğretilerinde bu "bütünlüğe" son kapının son makamını aşmakla ulaşılabilir. Bu bir "*Enel Hak*" noktasıdır. Enel Hak, “ben”i eyleme geçen Hallac-ı Mansur (859-922)'un, inancın ve inanç kimliklerinin insanda somutlanması, dünyalaşması bağlamında, kendini aşarak Tanrı'ya ulaştığını ve Tanrı'nın kendinde tecelli ettiğini göstermek için söylediği ünlü özdeyişidir.²²⁷ Bu özdeyişi nedeniyle Ortodoks Sünnilik tarafından suçlu bulunarak öldürülen Hallac-ı Mansur'u Alevi-Bektaşiler en saygın yere yerleştirmişlerdir. Hallac-ı Mansur'un: “*insan, Tanrının hayali bir görüntüsüdür*” görüşü, Alevi-Bektaşi felsefesini besleyen bir kaynak olmuştur.²²⁸

²²⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 42.

²²⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 42.

²²⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 42.

²²⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 42-43.

²²⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 43.

Korkmaz'a göre "Enel Hak" aşamasına gelen insan, kendini bilen, hakikate/gerçeğe/ aşka ulaşan, kamil insandır.²²⁹ Bu bağlamda Hallac-ı Mansur'un bu özdeyişi, "Ben hakikatim," "Ben gerçeğim," "Ben aşkı" biçimlerinde de ifade edilebilir. Hakikat, gerçek ya da aşk olgusunun yaşanmasıyla inanç/din dünyalaşır; bunun doğal bir sonucu olarak Tanrı yeryüzüne iner ve yeryüzü tanrılaşır. İnsan-Tanrı-Evren üçlüsünden oluşan "birlik", insanda; *"insan Tanrı'nın konuşan dili, söyleyen ağızıdır, bu nedenle insanla Tanrı eş varlık düzeyindedir ve insan Konuşan Tanrı' dır"*, anlamında görünüş alanına çıkar.²³⁰

2.2.1.2. Alevi Felsefesi-Alevi Şeriatı

Korkmaz'a göre Alevilik, idealist düşüncecilik-maddeci düşüncecilik bileşimi bir felsefi öğretilerdir.²³¹ Korkmaz Anadolu Aleviliğinin, idealist düşüncecilik yanının temelini; idealist düşünceciliğin, "düşüncede görme" tasarımının ilk esin kaynağı olan, Elea Okulu'nun kurucusu Parmenides'in görüşlerinden aldığını belirtir. Materyalist yönünün ise; "varlığa geli" ve "varlıktaki değişim-dönüşüm" kapsamında, Anadolu'lu ilkçağın büyük bilgisi Empedokles'in "Dört Öge Öğretisi"ne dayandığını ifade etmektedir.²³²

Temeli Parmenides'e dayanan idealist-düşüncecilik yaklaşımı, Platon, Aristoteles ve Plotinos'un yorumlarından geçerek İslam dünyasına ulaşır "vahdet-i vücudçu"²³³ bir anlayışa evrilmiştir. Temeli Empedokles'edayanana maddeci-düşüncecilik ise, yine Platon, Aristoteles ve Demokritos yorumları ile İslam coğrafyasına ulaşarak "vahdet-i mevcudçu"²³⁴ bir anlayışa temel olmuştur. Korkmaz'a göre Anadolu topraklarında oluşan

²²⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları 3. Baskı, İstanbul 2015, S. 49: "...Alevilikte ruhsal dinginliğe varan kişiye kamil insan denir. Tanrı kamil insanın gönlünde, engin bir sessizlik, sınırsız bir dinginlik içinde görünüş alanına çıkar. Onun gönlü Tanrı'nın evidir; onun dili Tanrı'nın dilidir. Böylesi bir olgunluk aşamasına sevgi(aşk) ve gönül bilgisiyle(ırfan) ulaşılır. Gönül bilgisi, dinginlik içinde olgunluk sağlayan tanrısal ışıktır..."

²³⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 43.

²³¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 27.

²³² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 26; Korkmaz, *Alevilik ve Bektâşilik Terimler Sözlüğü*, 66-67.

²³³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları 3. Baskı, İstanbul 2015, 27: "Vahdet-i vücud kavramını savunanlara göre dünyada ve alemde var olan her şey, Allah'ın sıfatlarının ortaya çıkışı, onun her şeyin üzerindeki gücünün belirişi olduğu için onda birleşir, ondan vücut bulur. Her şeyi vareden Allah'tır. Bu nedenle de o 'Vücud-u Mutlak'tır(Mutlak Varlık)..."

²³⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları 3. Baskı, İstanbul 2015, 27: "Vahdet-i vücud'daki 'varlık birliği' Vahdet-i mevcud'da 'varlıkların birliği' anlamını alır. Buna göre Allah, varlıkların, doğanın, evrenin birliğidir, bütün varolanların birliğidir ve bu varoluşun başı ve sonu yoktur. Oysa bu, İslam'ın en temel inançlarından yaradılışa vurulan bir darbedir. Yaratmak ve yaratılmak bu inançta yok olmuştur.

vahdet-i mevcutçu anlayış, bir felsefe olarak yapılır, vahdeti vücut anlayışını edilgenleştirir, felsefi bir din, bir bilgelik öğretisi olarak yaşama geçer. Korkmaz Alevilik felsefesinde-öğretisinde, maddeci düşünceliğin, yani materyalizmin egemen; idealist düşünceliğin, yani idealizmin tamamlayıcı ve kutsayıcı olduğunu belirtir.²³⁵

Korkmaz'a göre Alevilik-Bektaşilikte bu türden felsefi bir tasarım, dinin “felsefeleşmesini” sağlamış ve aydınlanmanın temel kanalını açmıştır. Ortodoksinin özü olan vahyin yerine aklı koymuş; vahiy ve inanma üzerine yapılan Ortodoks dinin/ dinlerin, yani Ortodoks tanrıbilimin karşısına, düşünme ve akıl yürütme üzerine yapılan felsefeyi yerleştirmiştir. Bir bakıma bir akıl dini yaratmıştır. Süreç içinde felsefe tanrıbilimden, tanrısal kayr (Tanrı'nın nesneler dünyasını yöneten yetkin gücü) doğadan, insan inançtan bağımsızlaşmış; doğa ve insan özgürleştirilmiştir.²³⁶ Korkmaz'a göre Aleviler-Bektaşiler, doğaüstü ve insanüstü bir tanrıyı yadsımakla dünyayı ve insanı kurtarmışlardır.²³⁷

Yine Korkmaz, eleştirel ve nesnel olan felsefi dinin, inanan insan karşısında özgürleşen insanın aklına öncelik verdiğini, vahyin yerine aklı, inancın yerine özgür düşüncüyü, tanrıbilimin yerine felsefeyi koymanın bir bilgelik anlayışı ve laiklik olduğu belirtir. Bu bağlamda, tarihsel süreç içerisinde, doğaüstü güçlerden, metafizik kuramlardan uzaklaşan insanın, felsefeleştirilen bu dinin bilgelik öğretisi sayesinde, bilime sarılarak nesnel gerçeklik alanındaki yürüyüşünü sürdürdüğünü düşünmektedir.²³⁸

Korkmaz, akla özgürlük tanımayan şeriat sistemiyle fikirsel gelişme ve uygarlık sağlanamayacağını; insan aklının vahyin gölgesinde kaldığını; aklın, vahye tabi olduğu taktirde işlevselliğini yitireceğini, iş göremez bir konuma düşeceğini şu şekilde ifade etmiştir: “...Bizler aklın vahye tabi olmasının nasıl bir felaket olduğunu bir türlü anlayamamışızdır. Bir türlü kavrayamamışızdır ki akıl, vahiylerle bağlı kılındığı an, ilim yapamaz hale gelir. Zira ilim denen şey, aklın bağımsız faaliyetleriyle deney ve eleştiri yolları ile elde edilebilen bir şeydir. “Yaratıcı zekâ” bağımsız aklın ve özgür düşüncenin ürünüdür ki, beşer ve doğa olaylarındaki sebep ve illet ilişkilerinin akılcı bir

Vahdet-i vücudçular 'resmi islam'la belirli koşutluklar taşımalarına ve bazı anlaşma zeminleri yaratabilmelerine rağmen, Vahdet-i mevcut'çular 'resmi İslam' için tanrı tanımaz maddecilerdir...”

²³⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 26-27.

²³⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 29.

²³⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 31.

²³⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 30.

eyleme vurulabilmesiyle ve olay ile sonuç arasındaki ilişkilerin nedensel açıdan değerlendirilebilmesiyle mümkündür. Eğer bu ilişkiler, gökten indiği söylenen yaptırımlar şeklinde kabul edilecek olursa, insan aklı için yaratıcılık değil gelişmezlik, miskinlik, gerilik ve ilkelik söz konusu olur. Bundan dolayıdır ki akılcılığın yerleşemediği ve düşüncenin özgürlüğe erişemediği ülkeler bugün yeryüzünün en geri ülkeleri olarak kalmışlardır. Bunların başını şeriat ülkeleri çekmektedir, çünkü şeriat eğitiminde akıl, olay ile sonuç arasındaki ilişkiyi nedensellik açısından araştırmak için değil, fakat vahiyleri, hiçbir zahmete katlanmadan bellemek için var sayılır. Akıl için vahiyleri değiştirmek ya da yok etmek söz konusu değildir. Olsa olsa belli bir ölçüde ve belli sınırlar içinde yorumlamak mümkündür. Oysa: şartlı yorum, fikirsel gelişmeyi ve akılcı düşünmeyi sağlamaya yeterli değildir. Çünkü şartlı yorum, her ne kadar belli bir vahyin uygulanmasına değişiklik getirebilir ise de, vahyin ortadan silinmesini sağlayamaz.”²³⁹

Korkmaz’a göre Alevi şeriatı, Sünni şeriata karşı, materyalizm zemininde ve aklın yol göstericiliğinde, bireysel-toplumsal etikten de beslenerek yapılanıp biçimlenen bir başkaldırıdır. Felsefi boyutta Alevi şeriatı üç biçimde tanımlanır:

1. Kutsal kökenin bir yansıması ya da tanrısal “öz”ün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan görünür *nesnel-toplumsal* dünya.
2. Bu nesnel-toplumsal dünyaya ilişkin insan kararları, *insan aklının sonuçları*.
3. Kaynağını bu nesnel-toplumsal dünyadan alan ve kolektif bir ürün durumunda bulunan *gelenek-görenekler*.²⁴⁰

2.2.1.3. Alevilikte İnanç

Korkmaz’a göre Alevilikte inanç, düşünülerek, emek verilerek üretilen bir şeydir, icat değil keşiftir. Düşünmeyenin inancı yoktur, düşünmeden inanca sahip olduğunu söyleyen bir Alevi, yabancılaşmış demektir, şeriatçı inançtan aldığı ödünçleri bizlere pazarlamaya çalışan bir zavallıdır.²⁴¹

²³⁹ İlhan Arsel, Abant “Anlaşması”, *Aydınlık*, 16 Ağustos-1998, 14. (Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul 2015, 33’ten naklen.)

²⁴⁰ Esat Korkmaz, *Alevi Felsefesi*, Pencere Yayınları, İstanbul 2014, 12-13.

²⁴¹ Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 16.

Korkmaz'a göre Alevilikte inanç, neden değil sonuçtur: Alevi felsefesinin altını dolduran Vahdet-i mevcut, tümünden gelimci değil tümevarımcıdır; yani zahirden batına koşar, koşarken de inancını keşfeder. Alevilikte inanç, aşk demektir; aşkın ikili bir algısı vardır: hem Tanrı demektir, hem de Tanrının görüşlerinin toplamı, yani inanç demektir. Tanrı görüşleri, kendi bedenine (doğaya/doğa parçalarına, bu bağlamda bedene) yazıldığı için Alevilikte inanç, tanrının bedeninde derlenen bilgi donunda manevi bir sunumdur. Bu tasarımın gereği yol insanı aşka yani inanca âşıktır.²⁴²

Korkmaz'a göre Alevi kültüründe aşk/inanç, bilmeyle elde edilen bir eğilimdir ve kişiyi aşağıdan, cahil durumdan yukarıya, daha bilgili duruma yükselten içsel eğilimdir. Böylesi bir tasarımda aşk/inanç, bir insanlaşma ortamıdır; orada insan kendini bulup keşfeder. Başkasına (tanrıya) ulaşmanın yollarını arar bulur. Aşk/inanç, insan olabilmek için gerçek bir kaçınılmazlıktır, kendisini ve dünyayı yeniden kurmaya çalışır insan için zorunlu bir etkinliktir. Aşk/inanç, bir eşiktir: gerçek bireyden dünyaya açıldığımız yerdir. Eşik kutsallığının gereği olarak aşka/inanca saygısızlık yapılmaz, niyaz edilir.²⁴³

2.2.2. Bir *Bilgelik Öğretisi* Olarak Alevilik

Korkmaz'a göre Alevi öğretisi, Hacı Bektaş Veli'nin adına bağlanan *Dört Kapı Kırk Makam* eğitim programıdır.²⁴⁴

Alevi-Bektaşilikteki *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı, tarikat mensubunun geçeceği maddi ve manevi aşamaları ifade eder. Bu anlayış birçok Alevi-Bektaşî yazılı kaynağında yer alsada, bu konuda ilk sistematiği oluşturan kişi, Türk mutasavvıf Ahmet Yesevi'dir. Ahmet Yesevi, *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışını Hz. Ali'ye dayandırmaktadır: “Hz. Ali radiyallahuanh rivayet kılurlar kim, dervişlik makamı kırk turur. Eğer bilip amel kılsa, dervişliği pâk turur ve eğer bilmesee ve öğrenmese, dervişlik makâmı anga haram turur ve câhil turur. Ol kırk makâmın onı makâm-ı şeriatda turur ve onı makâm-ı tarikatda turur ve onu makâm-ı marifetde turur ve onı makâm-ı hakikatda turur.”²⁴⁵

²⁴² Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 17.

²⁴³ Korkmaz, *İnsan Tanrı*, 18.

²⁴⁴ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul 2015, 111.

²⁴⁵ Hanifi Şahin, “Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı”, *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları 2014, 276.

Yine farklı bir kaynakta, Alevi-Bektaşilikteki Dört Kapı Kırk Makam anlayışının, ilk olarak Hoca Ahmet Yesevi'nin *Fakr-nâme* isimli eserinde karşımıza çıktığı, daha sonraki devirlerde Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* isimli eserinde ele alındığı belirtilmektedir.²⁴⁶

Birçok Alevi-Bektaşî kaynağında yer alan Dört Kapı Kırk Makam öğretisini ilk olarak sistematik hale getiren Ahmet Yesevinin bu konudaki düşünce yapısı, çağdaşı olmamasına rağmen Lokman parende aracılığı ile Hacı Bektaş Veli'ye geçmiştir.²⁴⁷

Hacı Bektaş Veli'nin *Dört Kapı Kırk Makam* düşüncesi, müridin Allah'a ulaşmasını sağlayacak tasavvufî bir metodolojidir. Hacı Bektaş Veli'nin düşüncesindeki *şeriat kapısı*, dinin temel ilkelerini içermektedir. Bu kapı bir yasa niteliğinde olup genel düzeni sağlamanın yollarını bildirir. *Tarikat kapısı*nda, Bektaşiliğe girme, bir mürşide bağlanma kuralı öğretilir. *Marifet kapısı*nda bütün varlıkların sırlarına vakıf olunur. *Hakikat kapısı*nda ise, insan Çalap Tanrı'ya ulaşarak varlığın sırrına erer. Alevi yazılı kaynaklarında yer alan *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı, imandan başlayıp Allah'a ulaşmaya kadar devam eden kulluk ve kemale erişin manevi mertebeleridir.²⁴⁸ Hacı Bektaş Veli'nin *Makalat*'ından sonra *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı *Buyruk*'larda da yer almaktadır. *Buyruk*'a göre, kapı dört, makam kırktır. Erkan on yedidir, menzil üç yüz atmış altıdır. Peygamberimizin sözü şeriat, işi tarikat, durumu marifet, sırrı hakikattir. Şeriat farz, tarikat vacip, marifet sünnet, hakikat nevâfildir. Şeriat anadır, tarikat babadır, marifet oğludur, hakikat oğlun oğludur. Şeriat doğudur, tarikat batıdır, marifet kuzeydir, hakikat kıbledir.²⁴⁹

Korkmaz'ın düşüncesindeki Dört Kapı Kırk Makam öğretilisine geçmeden önce, Hacı Bektaş Veli'nin *Makalat*'ında yer alan Dört Kapı Kırk Makam öğretilisine bir bakalım:

²⁴⁶ Ferudun Hakan Özkan, Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 59, Ankara 2011, 255.

²⁴⁷ Şahin, "Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı", 276.

²⁴⁸ Şahin, "Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı", 278.

²⁴⁹ Şahin, "Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı", 277-278.

Şeriat Kapısı ve On Makamı:

1. İman getirmek.
2. İlim öğrenmek.
3. Namaz, Oruç, Zekat, Cihad ve Cünüplükten temizlenmek.
4. Helal kazanmak ve ribayı haram bilmek.
5. Nikah kıymak
6. Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek.
7. Sünnet ve Cemaat Ehli'nden olmak.
8. Şefkatli olmak.
9. Temiz yemek ve temiz giyinmek.
10. İyiliği emredip kötülükten menetmek.

Tarikat Kapısı ve On Makamı:

1. Tevbe etmek.
2. Mürit olmak.
3. Saç kesmek.
4. Nefis olgunlaştırmak için savaşmak.
5. Hizmet etmek.
6. Havf, yani Allah korkusu.
7. Ümitvar olamk.
8. Hırka, zembil, makas, seccade, tesbih, iğne ve asa.
9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak.
10. Aşk, şevk safa ve fakr (Can makamı).

Marifet Kapısı ve On Makamı:

1. Edeb.
2. Korku.
3. Perhizkârlık.
4. Sabır.
5. Utanmak (hayâ).
6. Cömertlik.
7. İlim.
8. Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah'a vermesi.
9. Marifet.

10. Kendini bilmek.

Hakikat Kapısı ve On Makamı:

1. Toprak olmaktır.
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamaktır.
3. Elinden geleni men etmemektir.
4. Dünyada yartılmış herşeye güven vermektir.
5. Mülk mutlak sahibi Allah'ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır.
6. Sohbet hakikat sırları söylemektir.
7. Manevi yolculuk (Seyr-i Süluk).
8. Sır saklamaktır.
9. Münacattır.
10. Müşahede ve ÇalapTanrı'ya ulaşmaktır.²⁵⁰

Yukarıda Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ından aktardığımız *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı ile, diğer Alevi-Bektaş yazılı kaynaklarında yer alan anlayış arasında makamların isimlerinde farklılıklar olsa da ulaşılmak istenen hedef bakımından bir farklılık yoktur.²⁵¹

Dört Kapı Kırk Makam öğretisi, sadece Alevi-Bektaşilikte değil, Türk tasavvuf geleneğini içerisindeki hemen hemen birçok oluşumun içerisinde bir takım farklılıklarla beraber bulunmaktadır. Örneğin; Anadolu'daki dini-tasavvufi Türk edebiyatının ilk mümessillerinden olan Yunus Emre'nin eserlerinde, Hoca Ahmed Yesevi'nin *Fakr-nâme* isimli eserinde ortaya koyduğu "Dört Kapı Kırk Makam" anlayışı çok açık bir biçimde görülmektedir.²⁵² Yunus Emre muhtelif beyitlerinde dört kapı kırk makamdan şu şekilde söz etmektedir:

"Kırk bin kırk dört tabakât meşâyih evliyâlar

Dört kapıdur kırk makam dem evliya demidür"

"Şeriat tarikat yoldur varana

*Hakikat marifet andan içerü"*²⁵³

²⁵⁰ Şahin, "Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı", 276-277.

²⁵¹ Şahin, "Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı", 277.

²⁵² Özkan, "Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam", 254.

²⁵³ Özkan, "Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam", 255.

XIV-XV. yüzyıllarda Yunus Emre'nin önemli bir takipçisi olan Eşrefoğlu Rûmî'nin Divanı'nda da "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisinin yer aldığı tespit edilmiş,²⁵⁴ tasavvufî idrak notasında Yunus Emre'den etkilenen Eşrefoğlu Rûmî, *Dört Kapı* anlayışını mısralarında şu şekilde ifade etmiştir:

"Hakikat bahrine daldım marifet gevherin buldum

*Tarikatde satam alam şer' ile pazar eyleyem"*²⁵⁵

Eşrefoğlu Dîvânı'nda, Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâme isimli eserinde geçen dört kapı ve kırk makamın hepsi bulunmamakla beraber büyük bir kısmı yer almaktadır. Bu konuda Ferudun Hakan Özkan'ın, Eşrefoğlu'nun divanı üzerine yapmış olduğu çalışmada incelediği beyit ve dörtlüklerin neticesinde, Eşrefoğlu *Dîvânı*'nda ortaya çıkardığı *Dört Kapı* ve *Kırk Makam* şu şekildedir:

A. Şeriat

1. Allah'ın varlığına, birliğine, sıfatlarına ve zâtına iman getirmek.
2. Namaz kılmak.
3. Oruç tutmak.
4. İlim öğrenmek.
5. Hazret-i Resûl-i Ekrem'in sünnetlerini yerine getirmek.
6. Nehy-i münker kılmak.

B. Tarikat

1. Tövbe etmek.
2. Pire el vermek
3. Havf sahibi olmak.
4. Recâ sahibi olmak.
5. Pirin hizmetinde olmak.
6. Nasihat dinlemek.
7. Tecrid sahibi olmak.
8. Tefrid sahibi olmak.

²⁵⁴ Özkan, "Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam", 253.

²⁵⁵ Özkan, "Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam", 255.

C. Marifet

1. Fenâ olmak.
2. Dervişliği kabul etmek.
3. Tahammül sahibi olmak.
4. Dünyayı terk etmek.
5. Ahireti seçmek.
6. Hakikat sırlarını bilmek

D. Hakikat

1. Alçakgönüllü (hâk-râh) olmak.
2. Kimseyi incitmemek.
3. Seyrüsüluk sahibi olmak.
4. Herkesten sırrını saklamak.
5. Fakrı düstur edinmek.²⁵⁶

2.2.2.1. Korkmaz'ın Düşüncesinde Dört Kapı Kırk Makam

Korkmaz bir bilgelik öğretisi olarak nitelendirdiği Aleviliğin, adı öne çıkarılan bilginlerin katkısının yanında, ismi bilinmeyen sayısız erenlerin, bilgelerin katkılarını kapsadığını ve son tek tanrıci din olan İslamiyet'i felsefe durumuna dönüştüren asıl kaynak olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli'ye bağlanan, bir bilgelik öğretisi olan *Dört Kapı Kırk Makam*²⁵⁷ öğretisini, Anadolu halkının evrensel düşünüşünün simgesi olarak nitelendirir.²⁵⁸

Korkmaz'a göre *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi, inançtan düşünceye atlanılarak yakalanan insanın; kendini referans göstererek kendi metafiziğini (Tanrı'sını) beslemesinin, yine kendini referans göstererek kendi aklının yolundan yürümesinin öğretisidir. İnanç-düşünce düzleminde, Aleviliğin-Bektaşiliğin teorik özü'dür.²⁵⁹ Yine Korkmaz'a göre, *Dört Kapı Kırk Makamdan* geçerken insan bir yandan ham ervah durumundan kâmil insan durumuna yükselirken, diğer yandan bir gönül yolculuğuna

²⁵⁶ Özkan, "Eşrefoğlu Rumi Divan'ında Dört Kapı Kırk Makam", 256-266.

²⁵⁷ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, 198: "Dört Kapı Kırk Makam: Hacı Bektaş Veli Tarafından geliştirilen dört ana aşama ve kırk alt aşamadan oluşan eğitim öğretisi."

²⁵⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 124.

²⁵⁹ Esat Korkmaz, *Alevilik ve Aydınlanma*, Pencere Yayınları, İstanbul 2013, 300.

çıkmakta ve seyri süluk aşamalarını kat ederek kutsal kökenle birleşip, kutsal kökenle bir olmaktadır. Korkmaz, ruhsal açıdan henüz olgunlaşmamış Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, *Dört Kapı* ve bu *Dört Kapı* 'ya bağlı *Kırk Makam*'dan geçerek ergin duruma geldiğini; kâmil insan olarak ilahi sırra ulaştığını; bu sırrın taşıyıcısı olarak birey ve toplumun hizmetine girdiğini belirtir. Bu bağlamda, *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi ile her şeyin tanıdığı durumundaki tarikat yolcusu, ilk olarak çıktığı kaynağa yönelerek inançta son halkayı yakalayıp Hak ile Hak olmakta, daha sonra inançtan akla atlayarak olgun bireyi/toplumu yaratmaya yönelerek Hakk'tan halka inmektedir.²⁶⁰

Korkmaz'a göre *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi, metafizik zeminde de olsa Anadolu toprağında aydınlanmanın kitlesel tabanını yaratmıştır. Alevi-Bektaşilik *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi ile bireyi; Hak katına taşımayı amaçlayan bir yol değil, tam tersine bir yorum, bir yetenek varlığına dönüştürdüğü insanı, toplum hizmetine sokmayı amaçlayan bir inançtır, düşüncedir.²⁶¹ Anadolu doğumlu olan *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisi, dergâh ve tekkelerde, pir, mürşit ve rehberler önderliğinde öğretilerek günümüze taşınmıştır.²⁶²

Korkmaz, Alevi-Bektaşilikteki *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisinde, *Buyruk* ve *Makalat*'a göre dört ulu kapı ve bu dört ulu kapıya bağlı kırk makam olduğunu, birinci kapının *şeriat*; ikinci kapının *tarikât*; üçüncü kapının *marifet*; dördüncü kapının ana kaynak olan *hakikat* kapısı olduğunu belirtir. Her bir kapının kendine özgü özellikleri ve kuralları vardır. Kırk makamın onu *şeriat*; onu *tarikât*; onu *marifet*; onu *hakikat* içerisinde. Yol ehli dört kapıya bağlı kırk makamdan geçerek Hakk'a ulaşır; bu sırada *şeriat gemisine* biner; *tarikât denizine* açılır; *marifet dalgıcı* olur ve *hakikat incisini* bulur. Bu bağlamda tarikat yolcusu amacına ulaşabilmek için *şeriatın* koşullarını yerine getirmek; *tarikâtın* içerisinde olmak; *marifetten* ayrılmamak ve sürekli *hakikati* arar olmak durumundadır.²⁶³

Hacı Bektaş Veli, *Kırk Makamı*; Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun Hakk'a ulaşabilmesi için geçmesi gereken evreler olarak tanımlamış, her kapının gereğini yerine getirenleri ayrı ayrı gruplamış ve onlara bir sıfat vermiştir. İnsanın oluşumuna katılan,

²⁶⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 93-94.

²⁶¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 99.

²⁶² Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 111.

²⁶³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 101.

toprak, su, ateş ve hava olarak belirtilen dört unsurdan her birini, bir kapı ehline simge olarak vermiştir.²⁶⁴

Korkmaz'a göre *Dört Kapı*²⁶⁵ öğretisinde kapılar, Tanrı yolunda yürüyen bir insanın yükselmek ve derinleşmek zorunda olduğu manevi aşamalar olarak algılanır. Dinsel bilgiye ve deneyime açılan bu dört kapı, ilk olarak Cebrail tarafından Adem'e tanıtılmış; Hz. Muhammet de, “Şeriat benim sözlerimdir; yol, tarikat benim işlerimdir; marifet, tüm şeylerimin başıdır; hakikat, benim ruhsal durumumdur” diyerek bunları öğretmiştir. Bu kapsamda, insan-ı kâmil aşamalarından ilkinin temsil eden ve abitlerle özdeşleştirilen *şeriat kapısı*; benliğini henüz kötülüklerden arındıramayan, gelişmemiş ve olgunlaşmamış insanların din kuralları ve yasalar zoruyla eğitildiği manevi bir evredir. İnsan-ı kâmil aşamalarından ikincisini temsil eden ve zahitlerle özdeşleştirilen *tarikât kapısı*; kötülüklerden arınmanın ve herkese iyilik etmenin sağlandığı manevi evredir. İnsan-ı kâmil aşamalarından üçüncüsünü temsil eden ve ariflerle özdeşleştirilen *marifet kapısı*; gönül yolunda en yüce düzeye ulaşma ve tanrısal sırlara erme evresidir. İnsan-ı kâmil aşamalarından sonuncusunu temsil eden ve muhiplerle özdeşleştirilen *hakikat kapısı*; Hakk'ı görme, zaman ve mekânda tanrısal âlemin gücü içinde erime evresidir.²⁶⁶

Korkmaz Dört Kapı Kırk Makam öğretisini, özgün bir şekilde yorumlamış ve bu öğretiye yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda, öğretilerdeki her kapıyı kendi hüviyetine uygun sembolik olarak bir “*sahibe*” dayandırmış; her kapının, *anlamının, inancının, simgesinin, kavminin, evinin, kardeşinin, selamının, cünubunun, babasının, abdestinin* olduğunu belirtmiştir.

Yaptığımız çalışma ve incelemeler Korkmaz'ın Dört Kapı Kırk Makam öğretisini; *Tüm Yönleri ile Alevilik, Alevilik ve Aydınlanma, Anadolu Aleviliği, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu, Dört Kapı Kırk Makam* isimli çalışmalarında işlemiş olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardaki ilgili bölümleri incelediğimizde, hepsinde de anlatılan Dört Kapı Kırk Makam öğretisinin birbirinden farklı olmadığını, sadece *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu* isimli kitabında yer alan *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisinde, bazı makamların isimlerinin

²⁶⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 111.

²⁶⁵ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, 198: “Dört kapı: Tarikat yolunda, yolda tarikat yolcusunun, yol erinin Tanrı'ya ulaşmada yükselmek ve derinleşmek durumunda olduğu dört aşamayı simgeleyen şeriat kapısı, tarikat kapısı, marifet kapısı ve hakikat kapısı.”

²⁶⁶ Esat Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul 2007, s. 196.

diğer çalışmalarında sıraladığı makam isimlerinden farklı olarak zikredildiğini görülmektedir.²⁶⁷

Biz çalışmamızda, Korkmaz'ın Dört Kapı Kırk Makam anlayışını, bu konudaki en kapsamlı çalışması olan *Dört Kapı Kırk Makam* isimli kitabını inceleyerek aktarmaya çalışacağız.

Dört Kapı

Korkmaz, en genel anlamıyla *Dört Kapıyı*, Hak yolunda yürüyen tarikat yolcusunun geçmek zorunda olduğu manevi aşamalar olarak açıklamakta ve Dört Kapı'nın *sahibini, simgesini, kiblesini, cünubunu* şu şekilde açıklamaktadır:

Sahibi: Muhammet, Ali'dir. Muhammed dini açıklamış sonra lam ve elif koymuştur. Buradaki lam Muhammed, elif ise Ali demektir. Ardından *şeriat* ortaya çıkmış, daha sonra *tarikat, marifet* ve *hakikat* sır olmuştur. Şeriat Muhammed'in şanına, tarikat, marifet ve hakikat ise Ali'nin şanına gelmiştir. Lam harfinin Arap ve Osmanlı alfabelerindeki sıra numaralarından yapılan ebcet hesabıyla sayı değerinin otuz olması nedeniyle sayı gizeminde düzen ve adaleti simgelemektedir. Elif ise, ebcet hesabıyla sayı değerinin bir olmasından ötürü Tanrı'nın bir ve tekliğini simgesi olarak algılanmaktadır. Elif, besmelenin basının altında bulunan ve İmam Ali'yi simgeleyen noktadan, diğer harfler ise eliften türemiştir.²⁶⁸

Simgesi: Eşik.

Korkmaz'a göre eşik, Hz. Muhammed'in, "*Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır*", hadisinden esinlenerek Hz. Ali'yi temsil ettiğine inanılan, yolun bir simgesi olarak algılanan, meydanın giriş kapısının iç kısmıdır. Eşiğe verilen bu anlam, eşiği kutsal

²⁶⁷ Korkmaz'ın Dört Kapı Kırk Makam öğretisini anlattığı, *Tüm Yönleri ile Alevilik, Alevilik ve Aydınlanma, Anadolu Aleviliği, Dört Kapı Kırk Makam* isimli çalışmalarında, dört kapının da tüm makamları aynı şekil, aynı sıra ve aynı isimle anlatılmıştır. Yalnız *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu* isimli çalışmasında; şeriat kapısının dördüncü, altıncı, yedinci, dokuzuncu ve onuncu makamlarının; tarikat kapısının ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci makamlarının; marifet kapısının, ikinci, üçüncü, dördüncü, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu makamlarının; hakikat kapısının üçüncü, beşinci, altıncı, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu makamlarının, diğer çalışmalarında kullandığı isimlerden farklı olarak isimlendirildiği görülmektedir. Detay için bkz; Esat Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013, 196-205.

²⁶⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 101.

kılmakta; eşik, bireyi Hakk’a götüren kapı olarak algılanmakta, asla eşığe basılmamakta, eşik öpülmektedir.²⁶⁹

Kiblesi: Secde.

Korkmaz’a göre secde, ayinlerde veya namazda makama saygı için yere kapanma ya da eğilme davranışıdır. İnançta secde, Âdem atadan kalmadır. Tanrı’nın Adem’e secde edin emri ile aslında melekler, Adem’in yüreğine gizlenen, Adem’in kişiliğindeki Tanrı’ya secde etmişlerdir. Bu nedenle secde etmek ibadet kabul edilmekte, Pir önünde secde etmek, Tanrı katında secde etmek anlamına gelmektedir.²⁷⁰

Korkmaz’a göre secdede tarikatın on iki işleğinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Bunlar:

- 1) *Özünü toprak etmek,*
- 2) *Toprağa marifet tohumu ekmek,*
- 3) *Tohumu şefkat suyu ile sulamak,*
- 4) *Yetişen ürünü yalnızlık orağı ile biçmek,*
- 5) *Hasatı rıza tırmığı ile derlemek,*
- 6) *Hasatı hikmet harmanında dövmek,*
- 7) *Dövülen hasatı şevk yeli ile savurmak,*
- 8) *Ayrılan ürünü mihnet ölçeği ile ölçmek,*
- 9) *Ölçülen ürünü takva değirmeninde öğütme,*
- 10) *Öğütülen ürünün ununu edep eleği ile eleme,*
- 11) *Elenen unu sabır suyu ile yoğurmak,*
- 12) *Yoğrulan hamuru iradet tandırında pişirerek dervişlere/yoksullara sunmaktır.*²⁷¹

Yine Korkmaz’a göre, tarikatta başını secdeye koyan can, Mansur Meydanı’nda başını top yapıp, “Al!” diye sunmuş olmakta; kendini Hakk’a teslim etmiş sayılmakta; korku veya beklenti için secde yapılmamaktadır. Korkmaz’ın düşüncesinde secde, makamın temsil ettiği inanç-bilinç algısının güdücülüğünde, bir ayna işlevi görmektedir.

²⁶⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 103.

²⁷⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 103.

²⁷¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 104.

Bu bağlamda secde, kendini seyretme, kendini seyrederek kendini sorgulama, kendini seyrederek kendini temizleme davranışıdır.²⁷²

Cünubu: Dört kapının hizmetini bırakıp rızasız kendi başına iş yapmak.

Korkmaz’a göre, dini bir terim olarak yıkanmak zorunda kalma, kirlenme anlamını ifade eden bu kavram Alevi-Bektaşilikte, *pirsizlik* demektir. Yani, tarikata/yola girerken verdiği sözden dönen kimsenin durumunu belirtir. Bir pirden el almayan, dört kapının hizmetini bir yana bırakıp, kendi başına iş yapmakta ve cünup duruma düşmektedir.²⁷³

Kırk Makam

Korkmaz *Kırk Makamı*²⁷⁴ kısaca, tarikat yolcusunun/yol erinin yükselerek geçmek zorunda olduğu manevi alt aşamalar olarak tanımlamaktadır.²⁷⁵

Sahibi: Hacı Bektaş Veli.

Korkmaz, Hacı Bektaş Veli’nin, Anadolu topraklarında eski Türk, İran, Arap ve Helen düşünce-inanışlarının bir bileşimi olan Bektaşiliği biçimlendirirken; Ortodoks İslamlıktan ayrılan, Türkçeyi ibadet dili yapma, sünneti ve şeriatı kaldırma, namaz ibadeti yerine eski Türk Şamanizmi, Zerdüşt dini ve diğer halkların toplumsal/dinsel pratiklerinden esinlenerek geliştirdiği cem’i koymak suretiyle yenilikler getirdiğini belirtmektedir.²⁷⁶

Cünubu: Kırk makamın hizmetini bırakıp rızasız kendi başına iş yapmak.

Korkmaz, Alevi-Bektaşilikte rızanın; Tanrı’dan gelen her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama ve Tanrı’nın hoşnutluğunu/onayını kazanma şeklinde iki anlamı olduğunu ve bir rıza kapısı olan tarikatta/yolda, rızanın, *kişinin kendisi ile rızası, kişinin toplumla rızası, kişinin tarikatla rızası* şeklinde üç türünün bulunduğunu belirtir.²⁷⁷

Korkmaz, *kişinin kendisi ile rızasının*; pir önünde, başı secdede iken kişinin kendi özüyle hesaplaşması, kendi kendini yargılaması, kimsenin tanıklığı ve şikâyeti olmadan

²⁷² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 104.

²⁷³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 106.

²⁷⁴ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, 403: “Kırk makam: Dört Kapı öğretisine göre, kamil insan olma sürecinde, yol erinin geçmek zorunda olduğu manevi aşamalar olarak algılanan dört kapıya bağlı kırk alt aşama.”

²⁷⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 111.

²⁷⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 111.

²⁷⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 114.

özeleştirisi yapması olarak açıklamaktadır. *Kişinin toplumla rızasının*; kısaca edep olarak bilinen, kişiyi kötülükten uzak tutan, eline-diline-beline sahip olmak ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir. *Kişinin tarikatla rızasının*; kişinin yola, her türlü baskı ve zorlamalardan uzak bir şekilde kendi rızası ile girmesi ve tarikatın gereklerini severek ve inanarak yerine getirmesi ile gerçekleşeceğini belirtmektedir.²⁷⁸

2.2.2.1.1. Şeriat Kapısı

Korkmaz, Dört Kapı Kırk Makam öğretisinin ilk kapısının şeriat ve buna bağlı on makam olduğunu ifade etmekte ancak burada bahsedilen şeriatın Ortodoks İslam'daki şeriatla hiç bir ilişkisinin olmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda Korkmaz, Ortodoks İslam'da şeklinde isimlendirdiği Sünni şeriatı eleştirmekte ve Alevi-Bektaşilikteki şeriatı; “başlangıçta kutsal kökenin bir yansıması olarak algılanan görünür nesnel dünya, bunun da ötesinde, bu nesnel dünyaya ilişkin insan kararları ya da kaynağını bu nesnel dünyadan alan ve toplu insan ürünü durumunda bulunan gelenek-görenekler” şeklinde tanımlamaktadır.²⁷⁹

Sahibi: Korkmaz, şeriat kapısının sahibinin Hz. Muhammed olduğunu, bundan dolayı Alevi-Bektaşî zeminde, “*şeriat Hz. Muhammed’in şanına geldi*” biçimindeki inancın yaşatıldığını belirtmektedir.²⁸⁰

Anlamı: Korkmaz’a göre şeriatın biri *zâhir* diğeri *bâtın* olmak üzere iki yönü vardır. Korkmaz şeriatın *zâhir* anlamını, *Ortodoks Sünni yasalar* olarak tanımlamaktadır. Sünni Ortodoks İslam'daki şeriatı, başta *Kuran* olmak üzere *hadis*, *icma-i ümmet* ve *kıyas-ı fukaha* adı verilen, dört kaynaktan çıkan buyruk ve yasaların tümü olarak tanımlamaktadır. Korkmaz’a göre Sünni Ortodoks İslam'daki bu şeriat algısı, *icma-i ümmet* ve *kıyas-ı fukaha* metotları ile insanları, sözde akıl yürütme eyleminin içine sokmuş, ancak bu metotların Tanrı ve peygamber buyruklarına uygunluk zorunluluğu ile akılcı düşüncenin yerine körü körüne inanmanın egemen olmasını sağlamıştır.²⁸¹

Korkmaz’a göre şeriatın *bâtın* anlamı; yol erkânı ya da yol ulularına ilişkin bilgidir. Korkmaz şeriatın temel kaynağı olan Kur’an’ı da *bâtını* çerçevede yorumlamaktadır.

²⁷⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 114-115.

²⁷⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 117-118.

²⁸⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 118-119.

²⁸¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 119.

O'na göre Kur'an, Alevi/Bektaşî inancında, Hz. Muhammed'in gönlüne yansıyan, gönlünde tecelli eden bilgilerin onun sezgisel aklı tarafından yorumlanması ve açıklanmasıdır. Korkmaz'a göre Hz. Muhammed, istek ve düşünceleri olmayan, Cebrail tarafından harekete geçirilince konuşan ve Tanrı kelimini aktaran bir otomat değil, bağımsız bir düşünür olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Cebrail, Hz. Muhammed'in sezgisel aklından başka bir şey değildir. Korkmaz, bugün vahiy diye anlaşılan naklin, Hz. Muhammed'in vecd durumunda iken söylediği şiir ve düzyazıları olduğunu; Hz. Muhammed'in düşünürken bir tanrı gibi değil de insan gibi düşündüğünü; Tanrı'nın düşünme işini insanlara bıraktığını; bilgiyi insana Tanrı'nın değil, insanın Tanrı'ya verdiğini; İnsan-ı kamil durumunda insanın, bilgisini Tanrıya taşıyarak, Tanrı'nın kendi kendisini keşfetmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda insanın Tanrı'ya değil, Tanrı'nın insana ihtiyaç duyduğunu ve Sünniliğin algıladığı anlamda bir Tanrı vahyinin olmadığını, yazılıp söylenenlerin tümünün insanların eseri olduğunu ifade eder.²⁸²

Korkmaz'a göre Kur'an'ın içsel (bâtını) anlamı, tek olan gerçeğin kendisidir. Kuran, Cebrail'in getirdiği bir vahiy değil, peygamberin kendi sözleridir. Bu nedenle peygamber konuşan (natık) durumundadır. Kur'an'ın iç anlamı natıka karşı samit (sessiz) olan imamın talimiyle ortaya çıkar. Hz. Muhammed'in samiti Hz. Ali'dir. Korkmaz'a göre ayet ve hadislerin gizli anlamları İmam Ali ve onun soyundan gelenlerin açıklamalarıyla anlaşılabilir.²⁸³

İnancı: İbadet. Korkmaz'a göre, Alevi-Bektaşîliğin özünü oluşturan dört inançtan ilki olan ibadet, şariat kapısı ile özdeşleştirilmektedir.²⁸⁴

Simgesi: Hava. Korkmaz'a göre, Alevi-Bektaşîliğin varoluş öğretisine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan, varlık türlerinin oluşumuna katılan dört tür öğeden birisi, şariat simgesi, yani *havadır*. Bu konudaki düşüncesini İmam Cafer Buyruğu ile temellendiren Korkmaz, dört unsurun, varlık türlerinin oluşuma katılmanın ötesinde bazı anlamlar içerdiğini belirtir. Bu bağlamda hava *azarlar*. Yani *azarlama*, havanın bir uzantısı olarak algılanmakta ve on özelliği bulunmaktadır: 1. *Zahitlik*, 2. *Tanrı'dan korkma*, 3. *Namaz*,

²⁸² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 121; Esat Korkmaz, *Alevilere Saldırıları*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997, 17-18.

²⁸³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 120-121.

²⁸⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 125.

4. Kulluk, 5. Abdest, 6. Oruç, 7. Hac, 8. Tanrı'ya boyun eğme, 9. Kelime-i şehadet getirmek, 10. Tanrı'nın adını anma.²⁸⁵

Kavmi: Abidler. Korkmaz göre *abidler*, şeriat kapısıyla özdeşleştirilen, insan-ı kâmil aşamalarından ilkinin temsil eden ve kökenlerinin hava olduğu kabul edilen, dört tür insandan ilk tür insan; *şeriat insanıdır*. Korkmaz, abidlerin özelliklerini *Makalat*'a dayandırmakta, abidleri, asılları hava olan şeriat kavmi olarak tanımlamaktadır. Abidlerin ibadeti namazdır, oruçtur, zekâtıdır, hacdır, gaza eylemektir. Nefsin dünyasal isteklerinden sıyrılmak ve ahireti sevmektir.²⁸⁶

Evi: Nasip alıp yola girecek canın, tören yapılmadan önce hazırlandığı, yol kurallarını yeniden gözden geçirdiği, abdest alarak kefen giydiği yapı bölümü, yer; *şeriat evidir*.²⁸⁷

Kardeşi: Korkmaz, Tanrı'nın birliğine inanarak, peygamberi hak sayarak, Hz. Ali ve oğullarının imamlığını onaylayarak şeriat ya da şeriat kapısına *kardeş* olunacağını belirtmektedir.²⁸⁸

Selamı: Korkmaz'a göre şeriat kapısının selamı: "*Esselam-ü aleyküm ey nur-u şeriat erenleri*" şeklindedir.²⁸⁹

Cünubu: Korkmaz'a göre şeriat kapısının cünubu, kadınla cinsel ilişkide bulunmaktır.²⁹⁰

Babası: Öz baba.²⁹¹

Abdesti: Korkmaz'a göre şeriat kapısının abdesti su ile yapılan abdesttir. Bu abdest, tarikat/yol abdestidir. Tarikat/yol abdestini yola girecek cana rehberi aldırır. Rehber her bir uzvun yıkanması için su dökerken kimi öğütlerde bulunmaktadır.²⁹²

²⁸⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 125-126.

²⁸⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 126.

²⁸⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 126.

²⁸⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 126.

²⁸⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 126.

²⁹⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 126.

²⁹¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 127.

²⁹² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 127: "Rehberin şeriat kapısındaki yol erine abdest için su dökerken, her bir uzvun yıkanması esnasında verdiği öğütleri, Korkmaz'dan aynen aktarıyoruz: 1. Elleri Yıkattırken: "Ey talip! Ezelden bu ana gelinceye kadar Tanrı'nın yasak ettiklerine el sürdünse cümlesinden arı olmak için ellerini yumak Cenab-ı Resul'ün sünneti seniyesidir. Yıka..."

2. Burnunu yıkattırken: "Ey talip! Elest Bezmi'nden bu ana gelinceye kadar kokladığın iğrenç kokuların giderilmesi için burnuna su vermek Muhammed Mustafa'nın sünneti seniyesidir. Yıka..."

Makamlar

1) İman etme:

Korkmaz, şeriatın makamlarını da *zâhir* ve *bâtın* olmak üzere açıklamıştır. Bu anlamda iman etmenin *zâhir* anlamını; Tanrı'nın birliğine, meleklerine, peygamberlerine inanmak olarak açıklamaktadır.²⁹³

Bâtın: Korkmaz iman etmenin *bâtını* anlamını; mürşit önünde, yolun bütün kurallarına uyacağına söz verme, bu inancı ikrara bağlama, gönül yoluyla Hakk'a ilişkin anlamı, sezgiyi/ bilgiyi yakalama olarak açıklar. Korkmaz'a göre mürşit önünde ikrar veren can, tarikata girerek derviş olmak, bir dergâha bir mürşide bağlanmak, nasip almaya gelmek, nefsin isteklerinden ilgisini kesmek anlamında soyunmuş demektir.²⁹⁴

Korkmaz, tarikata girmek isteyen kişinin bilmek/inanmak durumunda olduğu, Tanrı yoluna gönülden bağlanmanın koşulları olarak algılanan on altı görüşü şu şekilde sıralar: 1. Mertlik, 2. Zindelik, 3. Tac-ı devlet, 4. Namaz-ı taat, 5. Feth-i kudret, 6. Nur-u velayet, 7. Bank-ı Muhammed, 8. Buy-i cennet, 9. İmam-ı şehadet, 10. Kuran-ı hikmet, 11. Dest-i velayet, 12. Kemer-i hidayet, 13. Dem-i hizmet, 14. Erkân-ı meşayih, 15. Ecel, 16. Kısmet.²⁹⁵

-
3. Yüzünü yıkatırken: “Ey talip! Ezelden bu ana kadar yüz kızartıcı işlerin cümlesinden arı ve beri olmak için yüz yıkamak Cenab-ı Hakk'ın farzıdır. Yıka...”
 4. Kollarını yıkatırken: “Ey talip! Bu ana gelinceye kadar kol salmış olduğun yasaklarının cümlesinden temizlenmek için kollarını yumak Cenab-ı Hakk'ın Farzlarındandır. Yıka...”
 5. Başını mesh ettirirken: “Ey talip! Baş abânın en değerlisidir. Gövde insanı taşıyıcı, baş bilip anlayıcıdır. Akıl ve fikir başta gerektir. Bu ana kadar akılsızca yaptığın işlerin, işlediğin suçların cümlesinden arı ve beri olmak için başını yıka... Bu dahi Cenab-ı Hakk'ın farzıdır.”
 6. Ayaklarını yıkatırken: “Ey talip! Ezelden bu ana değin Tanrı rızasına uymayan günah ve suça götürür yerlere vardın ise cümlesinden arı ve beri olmak için ayağını mesh edesin. Bu dahi Cenab-ı Hakk'ın farzıdır.”
- Tarikat abdesti bittikten sonra silinmesi için omuzundaki havluyu verirken; “Ey Talip! Ervah-ı ezelden, nahn ü kassemnadan bu yana gelinceye kadar işlemiş olduğun şirk ve hatadan, masiva çamurundan silinip pak olmak içindir. Sil...” Ardından: “Ey talip! Bu yıkanan yerleri temizlemekten maksat, bu uzuvların ile yapılmış suç ve başkaldırmaların var ise seni ve oralarını bunlardan temizlemek içindir. Bu abdest, İmam Cafer-üs Sadık erkânındandır. Cenab-ı Hak erenler abdestine sabit kadem eyleye Allah, eyvallah. Hû dost” der.”

²⁹³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 131.

²⁹⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 131.

²⁹⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 132-133; “Korkmaz, Tanrı yoluna bağlanmanın koşulları olarak nitelendirdiği bu on altı görüşün, cana soru biçiminde yöneltilecek olumlu yanıt vermesinin istendiğini belirtmektedir. Bu on altı görüş:

- “1. Mertlik: inanç bakımından olgun ve bilgi bakımından gelişmişlik.
2. Zindelik: tarikata bağlanma, onun kurallarına, ilkelerine uyma, gereklerini yerine getirme konusunda kişide beliren ruhsal olgunluk, güçlülük, dirençlilik.
3. Tac-ı devlet: başa giyilen taçla temsil edilen ruh, gönül yüceliği, ululuğu, mutluluğu.

İman etmenin bâtinî anlamındaki, inancını ikrara bağlama ifadesinde Korkmaz, ikrar ayinini kastetmektedir. Korkmaz'a göre ikrar ayini, yola girmek için düzenlenen ilk büyük törendir ve bu törenden geçmeyen bir kimsenin yola girme olanağı yoktur. İkrar ayini, yola girmek isteyen isteklinin dileğini açıklaması törenidir. Yola girmek isteyen talip öncelikle bir rehber bulmalı ve yola girmek için gerekli işlemleri ondan öğrenmelidir. Talibin isteğini öğrenen, düşüncelerini anlayan rehber durumu, tekkenin en büyük yöneticisine bildirir ve yola alınmasının uygun olduğunu önerir. Talip bir süre denendikten sonra uygun bulunması durumunda kendisini yetiştirmekle görevlendirilen kimselerden nasip alır. Korkmaz'a göre şeriat kapısının birinci makamının anlamı, inancını ikrara bağlamak, gönül yoluyla Hakk'a ilişkin bilgiyi yakalama sürecine girmek demektir.²⁹⁶

2) İlim Öğrenme

Zâhir: Korkmaz'a göre *ilim öğrenmenin zâhir anlamı*, akla ve söylenenlere dair bilimleri öğrenmektir. Korkmaz, ilim öğrenmenin zâhir anlamının ikili bir yapı içerdiğini belirtir. İlki, *akla dayanan bilimleri öğrenmektir* ki, doğa ve toplum olaylarını, nesnel yasaları, yaşam ya da çevreyi düzenleyen insan kararlarını konu edinen bilimleri öğrenmek, aklın asıl üretim alanını çizmek, çizilen bu alanı kutsamaktır. İkincisi ise

-
4. *Namaz-ı taat*: Tanrı'ya, Ali'ye uymak, Tanrı'nın, Ali'nin buyruklarını uygulamak, yerine getirmek için gösterilen kulluk.
 5. *Feth-i kudret*: tarikat sevgisini yayarak, gönülleri açarak Ali sevgisini çoğaltmak.
 6. *Nur-u velâyet*: velilik aşamasına ulaşmış bir kişinin bütün gönüllere ışık saçacak yücelikte olduğunu anlatmaktadır.
 7. *Bank-ı Muhammed*: Hz. Muhammed'in insanları İslamlığa daha doğrusu Ali yoluna çağırışı, birlik, bütünlük sağlayışı ve Allah-Muhammed-Ali üçlüsünün özünde var olan birliği anlatmaktadır.
 8. *Buy-i cennet*: Allah-Muhammed-Ali inancını benimseyip pire bağlanan kimselerin gideceği yerin cennet olduğunu; oraya şeriatın koyduğu yasaklarla, baskılarla değil, Ali yolunda ruh olgunluğuna ulaşmış arif olmakla gidilebileceğini anlatmaktadır.
 9. *İmam-ı şehadet*: Allah-Muhammed-Ali üçlüsünün birliğine inanma, bunu dille, gönülle açıklamak.
 10. *Kuran-ı hikmet*: inanmış kimsenin gönlünün Kuran olduğunu anlatmaktadır.
 11. *Dest-i velayet*: velilik eli, anlamında Hacı Bektaş Veli'nin yol göstericiliğini, bu eli tutmayanın yolda kalacağını, olgunlaşamayacağını anlatmaktadır.
 12. *Kemer-i Hidayet*: tarikata/yola bağlanmayı, Ali yolunda, pir yolunda gitmeyi anlatmaktadır.
 13. *Dem-i hizmet*: verilen görevi güler yüzle, sevinç duyarak, gönül açıklığı ile yapma, hizmette karşılık beklememe, yarar gözetmeme, bencillikten, kendini beğenmişlikten sıyrılmak.
 14. *Erkân-ı meşayih*: erkânın, tarikatın kurallarına uymayı zorunlu kıldığını ve insanın gereksiz davranışlarını önleyen ayak bağı niteliğinde olduğunu belirtmektedir.
 15. *Ecel*: Tanrı buyruğu olan ölümün güler yüzle karşılanmasını, asıl dolaşan ölü durumuna düşmekten korkulmasını anlatmaktadır.
 16. *Kismet*: Ali'nin, Pir'in izini süren, kendini olgunlaşma, yücelme yoluna veren tarikat yolcusunun önünde bütün kapıların açık olduğunu, Tanrı'nın ona nice mutluluklar bağışlayacağını anlatmaktadır."

²⁹⁶Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 133-135.

*söylenenlere dair bilgileri edinmek, yani; vahiy yoluyla gelen, Tanrı buyruklarını belleme, bu buyrukların, gökyüzünden yeryüzüne indirilen kutsal metinler olarak değil, sezgisel akılla kutsal olanın algılanmasıyla dışa vurulan ilahi nitelikteki sözler olarak anlama, bunu biçimsel görme ve öz arayışına girmektir.*²⁹⁷

Bâtın: Korkmaz'a göre *ilim öğrenmenin bâtın anlamı*; tarikat yolunda gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulmak; bunu ettiğine indirgemek; sezgisel aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşmaktır.²⁹⁸

3) İbadet Etme

Korkmaz'a göre Alevi-Bektaşilikte, Sünni Ortodoks İslam'ın algıladığı anlamda ibadet tümüyle biçimseldir, asıl olan özdür. İmam Ali, bu biçimsel görevleri tüm yandaşları adına yerine getirmiş ve Alevi-Bektaşileri bu görevlerden bağışlamıştır. Bundan dolayı inançta Ali, bir kurtarıcıdır.²⁹⁹

A) Namaz:

Korkmaz'a göre *namazın zâhir anlamı*; belli zaman ve belli biçimlerde Tanrı'ya yakarmaktır. Korkmaz, Alevi-Bektaşilerin camiye gitmemelerinin, Sünni anlamıyla namaz kılmamalarının, tarihi, sosyal, felsefi ve dinsel nedenleri olduğunu belirtmekte ve bu nedenleri şu şekilde açıklamaktadır:

Tarihi neden: Korkmaz'a göre camiler, egemen politikanın, bu politikaya destek veren Sünnilerin propagandasının yapıldığı bir örgüt evi durumuna getirilmiştir. Yalnızca Sünni insanların namaz kılıp ibadet ettiği yerler olarak bağımsızlaşan camilere Alevilerin gitmesi, kendi inançlarını yadsımaları anlamına gelmektedir.

Sosyal neden; Korkmaz'a göre Alevilere camilerde yapılan saldırı ve hakaretler, bu kesimin camilerden kopmasına yol açmıştır. Türklerin kitlesel ölçekte Müslümanlığı kabul ettiği dönemde, Ali yandaşlarının camilerden kopma süreci hemen hemen tamamlanmıştır. Camilerden uzaklaşan Aleviler, İslam öz kaynağını sorgulayarak, kendi ibadet biçimlerini, yani cem'i yaratmışlardır.

²⁹⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 135-136.

²⁹⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 136.

²⁹⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 138-139.

Felsefi neden; Korkmaz'a göre Alevi düşüncesinde ibadetin amacı, Tanrı'ya yönelik olarak yapılan kulluğun, Tanrı katından insana yansıması ve insanın olgunlaşmasıdır. Ceza ya da ödül duygularıyla yapılan ibadetin gerçek bir kullukla ilişkisi yoktur. Tam tersine bu anlamda namaz kılmayı mutlaklaştırma, Tanrı'yla buluşmayı engelleyen bir oyalamadır.

Dinsel neden; Korkmaz, Alevilerin namaza bakış açısının Sünnilerden farklı olduğunu belirtir. Alevilikte namaz yadsınmamakla birlikte, ibadet onunla sınırlandırılmaz. Aleviler, Kuran'da namazın bugünkü uygulanış biçimi ile dile getirildiğini kabul etmezler. Salat'ın namaz değil, Tanrı'yı içte anıp selamlama anlamına geldiğine inanırlar.³⁰⁰

Korkmaz'a göre *namazın bâtin anlamı*; her an Tanrı'yı gönlünde taşıma, bu yolla sürekli namazda olmaktır. Yine Korkmaz'a göre namaz, bir tarikat ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığı ile Tanrı'ya yakarmak, yalvarmaktır. İnançta bu türden bir ibadet *niyaz*³⁰¹ olarak bilinir.³⁰² Korkmaz namaz ile ilgili olarak bir de *halka namazından* bahseder. Halka biçiminde ibadet etmenin, göksel varlıkların bir sistem ve uyum içerisinde, bir merkez etrafından dönmelerinden esinlenerek biçimlendiğinin kabul edildiğini belirtmektedir. Halka namazını; “*Cemevi 'nde halka oluşturacak biçimde bir düzen alarak ve Tanrı'nın yansıması olarak algılanan didara (yüze, birbirinin yüzüne) dönerek, kendini Tanrı'ya teslim etme; halka namazı.*” şeklinde tanımlamaktadır.³⁰³ Korkmaz halka namazı ifadesinin, *halka halinde toplu niyaz* yapılmasından esinlenerek geliştirilen bir anlatım biçimi olduğunu

³⁰⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 139.

³⁰¹ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul 2015, 115; “...Niyaz, Alevilikte temel ibadet biçimleri arasında sayılır. Bu kapsamda, bir pire, mürşide saygı göstermek, yine bir ulunun adı anıldığında sağ elin başparmağını dudağa götürmek ibadet anlamında bir niyazdır. İnançta niyazın kökeni, güzelliğin görülmeye olan eğilimi yasası gereği Tanrı'nın kendini bilmek için aynaya bakma isteğine bağlanır. Bu bağlanma bize her şeyin aşk ile aşk için varlığa taşındığını anlatır. İnsan Konuşan Tanrı olduğu için bir bakıma her şeyin temsilcisidir: niyaz kapsamında insana karşı dönülerek, insan kible edinilerek aslında büyük yaratıcıya yalvarılır/ yakarılır. Diğer yandan insan onurlandırılarak, şerefendirilerek Tanrı'nın kendini tanımasına, bilmesine katkıda bulunur. Tanrı'nın insan gereksinmesi olduğu vurgulanmış olur. Buyruk'a göre niyaz bir gönül lokmasıdır; dosttan dosta giden yürek sevgisinin yoludur. Her niyazda, dost yüreğinde bin bir çiçek açar; her gönülden bin bir tohum saçılır; her tohumdan bin bir dostluk doğar.”

³⁰² Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 140.

³⁰³ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 141.

düşünmekte, başlangıçta *halka niyazı* olarak isimlendirilen bu uygulamanın zamanla halka namazı biçimine dönüştüğünü ifade etmektedir.³⁰⁴

Korkmaz, Piri Er'in yaptığı alan çalışmaları kapsamında görüştüğü kaynak kişilerin halka namazı ile ilgili şu bilgileri verdiğini belirtir:

“Sünni Müslümanların ibadetinde kibleye dönülür. Alevi ceminde ise karşısındaki insanın cemaline niyaz edilir. Halka şeklinde oturulmasının nedeni de budur. Allah'ın güzelliği insanın cemalindedir. Onun için insana secde edilir ...” (Amasya-Gümüşhacıköy/ Sarayözü; Haydan Altun Dede)³⁰⁵

“Halka namazı cemde cemal cemale kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder, çünkü Hak ademdedir. Allah insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir” (Amasya Hamamözü/ Yemişen; Abdullah Balcı)³⁰⁶

“Aleviler için asıl namaz halka namazıdır. Hazreti Peygamber ibadetini cemal cemale yapmıştır, çünkü Allah âdemdedir.” (Çorum-Osmancık/ Çampınar; Davut Bayral)³⁰⁷

“Aleviler için asıl olan halka namazıdır. Kuran-ı Kerim' de Cenab-ı Hak buyurmuştur ki biz geceyi ibadet ve dinlenme, gündüzü ise çalışıp rızkını temin vakti kıldık, onun için gündüz göstermelik olarak yapılan ibadet günahıdır. Bundan dolayı biz halka namazı kılarız. İlk secde Adem'e indiği için de âdem'e secde ederiz.” (Çorum-Merkez/ Eşençay; Veli Gürlek)³⁰⁸

Korkmaz, inançta ibadet edilirken *beş kible*nin temel alındığını belirtmektedir. Bunlar; *kalp kiblesi, ten kiblesi, akıl kiblesi, fehim kiblesi, can kible*leridir.³⁰⁹

³⁰⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 215.

³⁰⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 217.

³⁰⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 217.

³⁰⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 217.

³⁰⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 217.

³⁰⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 141-142; Korkmaz, inançta ibadet edilirken temel alınan bu *beş kible*yi şu şekilde açıklamaktadır:

a) *Kalp kiblesi*: Cemin yapıldığı Mansur Meydanı'nı temsil eden *can kiblesi*.

b) *Ten kiblesi*: Mansur Meydanı'nda giriş kapısının solunda yer alan ve bir ceza makamı olarak Kolu Açık Hacım Sultan adına kurulan meydan taşını temsil eden *ten kiblesi*.

c) *Akıl kiblesi*: Çerağ, post ya da mürşidi temsil eden *akıl kiblesi*.

d) *Fehim kiblesi*: Törende mürşidin oturduğu yeri temsil eden *fehim kiblesi*.

e) *Can kiblesi*: Tanrısal güzellik olarak algılanan insanı temsil eden *can kiblesi*.”

B) Zekât:

Korkmaz'a göre *zekâtın zâhir anlamı*; varlıklı Müslümanların mallarını temizlemek ve helalliğini sağlamak için, mal ve paralarından her yıl yoksullara vermekle yükümlü oldukları kırkta birlik paydır.³¹⁰ *Bâtında* ise zekâtın üç yönlü bir anlamı vardır;

- 1) Tanrı katına ulaşabilmek için kendi varlığından vazgeçmek ve bu suretle kendini *temizlemektir*. Bu bağlamda kendi varlığından vazgeçme; birey olarak dünyasal isteklerine sırt çevirme anlamını taşımakta ve amaçlanana ulaşabilmek için kimi doğal gereksinimlerini karşılamakta perhizli olmayı ifade etmektedir.³¹¹
- 2) Benini yadsıyarak birlikli, yani herkesin herkes için ortak benlerinin katılımıyla oluşan ve bağımsızlaşıp yabancılaşarak kutsal köken durumuna yükselen toplumsal bilinci ya da topluluk bilincini aklamak; bu yolla toplumsallaşmak; toplumsallaşarak topluluğu ya da toplumu, günahlarından ve eksikliklerinden *temizlemektir*.³¹²
- 3) Kendinde bulunan bilgiyi bir başkasına aktararak toplumsallaşmaya/topluluk ya da toplum bilincinin oluşmasına katkıda bulunmak bağlamında, kendi bilgisinden diğer insanları yararlandırmak, bu yolla kendini *temizlemektir*.³¹³

C) Oruç:

Korkmaz'a göre *orucun zâhir anlamı*; belirli günlerde sahurdan iftara kadar bir şey yiyip içmemektir.³¹⁴

Korkmaz, orucun *bâtında* dört anlamının olduğu kaydeder. Buna göre:

- 1) Orucun bâtındaki anlamlarından birisi yas tutmaktır. Bu yas tutuş; zalimlerden gelen, ancak geriye getirilmesi olanaksız olan bir felaketin bedelini ödeme duygusunu sürekli canlı tutmayı amaçlayan, 1-10 Muharrem günleri Kerbela'da şehit edilenlerin anısına su içmeyerek, eğlencelerden uzak durularak tutulan oruçtur. Oruçlu günlerde kurban tığlanmaz, saç-sakal tıraş

³¹⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 142.

³¹¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 143.

³¹² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 143.

³¹³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 143.

³¹⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 143.

edilmez, cinsel ilişkide bulunulmaz, eğlence/düğün yapılmaz veya bu tür yerlere gidilmez.³¹⁵

- 2) Korkmaz'a göre orucun bir diğer *bâtını* anlamı; kendi iradesiyle kendisini yanlışlıklara ve kötülüklere karşı korumak, bunu sağlamak içinde bir tavır ve eylem içerisine girmektir.³¹⁶
- 3) Korkmaz'ın oruca verdiği bir diğer *bâtını* anlam; yola girişten Hakk'a yürüyünceye değin yasaklanmış şeylerden uzak durmak, bunu gerçekleştirebilmek için de bir tavır ve eylem içerisine girmektir.³¹⁷
- 4) Korkmaz'ın oruç ile ilgili bir diğer *bâtını* yorumu; tarikat sırrını açıklamaktan kaçınmak, bunu gerçekleştirebilmek için bir tavır ve eylem içerisine girmektir.³¹⁸

Korkmaz'ın düşüncesindeki oruç ibadetinin zâhir ve bâtın anlamlarını aktardıktan sonra Alevi gelenekteki oruç uygulamalarına bakalım.

Yas Orucu (Matem Orucu)

Korkmaz Anadolu Alevileri için temel olan orucun, Muharrem ayında 12 gün süre ile tutulan oruç olduğunu belirtir. Bu oruç, Hz. Hüseyin ve yandaşlarının Kerbelâ'da şehit edilmeleri anısına tutulan oruç olup aslında bir *yas tutma* eylemidir. Oruç süresince özellikle kırsal kesimlerde akşamları oruç açıldıktan sonra belirlenen bir evde toplanılır, Kerbelâ olayı ayrıntılı şekilde anlatılır/kitaplardan okunur ve Hz. Hüseyin'e mersiyeler okunur.³¹⁹

Korkmaz'a göre matem orucu, zalimlerden gelen ancak yerine getirilmesi olanaksız olan bir yıkımın bedelini ödeme duygusunu yaşatmayı amaçlamaktadır. Matem orucu süresince; su içilmez, ancak oruç açıldıktan sonra hoşaf, ayran gibi sulu gıdalar alınabilir. Kurban tığlanmaz, saç sakal traş edilemez, çamaşır değiştirilmez, cinsel ilişkide bulunulmaz, eğlence-düğün yapılmaz ya da bu tür yerlere gidilmez, içki içilmez, ağaç kesilmez, böcek öldürülmez, kokulu maddeler koklanmaz, süslenilmez, aynaya bakılmaz, türkü söylenmez ve oyun oynanmaz.³²⁰

³¹⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 143.

³¹⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 144.

³¹⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 144.

³¹⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 144.

³¹⁹ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 123.

³²⁰ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 124.

Korkmaz matem orucu esnasında yapılması yasaklanan yukarıdaki uygulamalardan bazılarının (banyo yapmama, tıraş olmama, çamaşır değiştirmeme vb.) çağdaş yaşamda geçerliliğini yitirdiğinden dolayı terkedildiğini, yaşam ile çelişen hiçbir şeyin Anadolu Alevileri tarafından kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.³²¹

Korkmaz muharrem orucundan önce bazı bölgelerde dermansız bir hastalığa yakalananların iyileşmesi dileğiyle *oğundurma arucu* adı verilen bir oruç tutulduğundan da bahsetmektedir. Yine muharrem orucu ile ilgili olarak bazı yörelerde Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim Akil ve iki oğlu (Muhammet ve İbrahim) içinde tutularak 15'e tamamlandığını ifade etmektedir.³²²

Korkmaz Alevilerin, Sünniler gibi ramazan ayı boyunca oruç tutmadıklarını, sadece Hz. Ali'nin ramazan ayının 19. günü yaralanıp 21. günü şehit olmasından dolayı, ramazanın 19-20 ve 21. günlerini yas günü kabul ederek bu günleri oruçlu geçirdiklerini belirtmektedir.³²³

Hızır Orucu

Korkmaz'a göre Hızır³²⁴ Orucu Alevilerin, 13-14-15 Şubat günlerinde, Hızır'ı çağırma, O'ndan dilekte bulunmayı hak etmek için, doğanın döllenmesi³²⁵, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in hastalıklarında üç gün yemek yemeyen Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin eylemlerinin hatırlanması anısına su içmeyerek tutulan oruçtur. Bu oruca başlanırken niyet gülbangı, sonlandırırken de açma gülbangı okunur.³²⁶

³²¹ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 124.

³²² Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 123-124.

³²³ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 123.

³²⁴ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 125-126; "Hızır Bâtınlıkte, simgesel anlamda, doğuran doğanın doktorudur. Ötesinde kendisinden hırka giyilen, yani el alınan, abı hayattan içmiş ölümsüz mürşittir. Hızır-İlyas denildiğinde Alevi-Bektaşilikte, Ehli Haklarda ve Yezidilikte, yeniden dirilmenin, canlanmanın, dönüşen zamanın simgesi anlaşılır. Hızır özlemin atlısıdır bir bakıma. Anadolu halk inancında Hızır, ulu bir ermiş kabul edilir. Ölümsüzlük suyu içmiştir. Zaman zaman dünyaya gelip halkın arasında katılarak darda olanların yardımına koşar ve doğaya yeniden can verir. Üzerinde çiçeklerden yapılan bir cübbesi bulunan, kırmızı papuçlu, ak sakallı ve nur yüzlü bir yaşlı olarak betimlenir. Hızır bir türlü gerçekleştirilemeyen isteklerin, dileklerin nesnelleşmesine, toplumsallaşmasına duyulan özlemlerin beslediği, giydirip kuşattığı; doğa üstü yetilerle belirgin bir düş varlığıdır, bir kurtarıcıdır. Kısaca, insanoğlunun özlemle yarattığı, özlemle devindirdiği, iyilikle, saflıkla donattığı; kendi isteğiyle güdümüne girdiği, yönlendiriciliğinden hoşlandığı, zaman zaman birlikte eğlenip birlikte güldüğü, ağladığı, tümüyle kendi yaratısı olan düşsel varlığın adıdır Hızır."

³²⁵ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 127; "17-18-19 Şubat günleri Hızır'ın dünyayı ziyaret günleri olarak algılanır. Dünyayı ziyaret eden Hızır kor-ateş anlamında cemre kimliğine bürünür ve 20 Şubat'ta havaya düşer, yani havayı *döller*; 27 Şubat'ta suya, 6 Mart'ta toprağa düşer, yani onları *döller*..."

³²⁶ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 125-126.

D) Hac:

Korkmaz *haccın zâhir anlamını*; ömründe en az bir kez belirlenmiş günde Kâbe'ye giderek Kâbe'yi tavaf etmek olarak açıklar.³²⁷Bâtını anlamını ise üç şekilde yorumlamaktadır. Bu bağlamda hac;

- 1) İmamı ziyaret etmek, ziyaret edip hizmetinde bulunmaktır.
- 2) Kâbe olarak algılanan insan kalbini kazanmak, gölüne yönelmektir. İnançta kalp-gönül, hem Tanrı'nın evi, hem de emek verilerek, yaşanılarak elde edilen gönül bilgisinin/sezgisel aklın birikmiş biçimidir. Kalpte/gönülde Tanrı konuk, bilgi ağırlayandır. Bilgi ile gönül evinde Tanrı'yı ağırlamak ve O'nun hizmetinde bulunmak hac olarak algılanmaktadır.
- 3) Hakk'a ermek için *gönül yolculuğuna*³²⁸ çıkmaktır. (İnsan-ı kâmil olarak kusursuzluğa erişen insan, varoluş çevriminin son yayı üzerinde *gönül yolculuğu* olarak tanımlanan ikinci bir çevrime girer. Bir bakıma, melekût âlemine, gaybı tanımak ve tanrısal feyz almak için yolculuk yapar. Bu çevrimin ilk yarısında ve inanç kanalında *Hak ile Hak olur*. İkinci yarısında ise Hakk'tan halka iner ve toplumsallaşır. Bu yolla kendi inancını dünyalaştırmış, bilimin/aklın gezinebileceği nesnel bir sürecin parçası durumuna gelmiş olur.)³²⁹

E) Gaza Eyleme:

Korkmaz'a göre gaza eylemenin zâhir anlamı; vatanını korumak için savaşa gitmek, ülkesi için savaşmaktır. Bâtını anlamı ise, nefsiyle mücadele etmektir. Korkmaz, nefsin en büyük düşman olarak kabul edildiğini belirtir. Bu bağlamda en büyük savaşın, insanın

³²⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 144.

³²⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 145; "Gönül yolculuğu: gerekli manevi makamları geçerek Tanrı'ya varmak ve Tanrı'dan halka dönmektir. Bu yolculuğun dört aşaması vardır:

1. Allah'a yolculuk (*seyr illallah*): beşeri isteklerden sıyrılarak tanrısal iradeye teslim olma süreci.
2. Allah'ta yolculuk (*seyr fillah*): Tanrı'ya ulaşip tanrısal nitelikleri kazanma süreci.
3. Allah'la birlikte yolculuk (*seyr maallah*): ikiliğin ortadan kalkarak her şeyin tanrısal olma süreci.
4. Allah'tan yolculuk (*seyr anillah*): Tanrı'dan halka dönme süreci.

³²⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 144-145.

kendi nefesine karşı verdiği savaş olduğunu, gaza ya da cihat denilince, insanın kendini terbiye³³⁰ etmesinin anlaşılacağını ifade eder.³³¹

F) Cenabetten Arınma:

Korkmaz *cenabetten arınmanın zâhir anlamını*: boy abdesti almayı gerektiren durumdan kurtulmak açıklamaktadır. Bâtını anlamını ise üç şekilde yorumlamıştır:

- a) Tanrı'ya sırt çevirmeme;³³² Tanrı'dan bilgisiz ve habersiz olmamaktır.
- b) Gerekli olgunluğa ulaşarak yol sırlarını öğrenmek, insan-ı kamil aşamalarını geçerek yol bilgilerini öğrenmek, bu yolla kendini manevi olarak temizlemektir.
- c) Gerekli olgunluğa ulaşmadan yol sırlarını öğrenme durumuna düşmemek, bu yolla kendini kirlenmekten korumaktır.³³³

4) Haramlardan Uzaklaşma

Korkmaz, *haramlardan uzaklaşmanın zâhir anlamını*; kazancını helal yollardan kazanmak olarak açıklamakta, *bâtın anlamını* ise; gönlünü/beynini bozguncu düşüncelerle doldurmamak olarak ifade etmektedir. Korkmaz *gönlün*, sezgisel aklın birikmiş biçimi olduğunu ve insanın marifete erişme gücünü temsil ettiğini belirtir. Korkmaz'a göre gönül; insanın Tanrı yoluna açılan kapısı ve bu anlamda kutsal sayılan iç varlığıdır, Tanrı'nın evidir, Tanrı'nın tecelli ettiği, görünüş alanına çıktığı, Tanrı ile ilgili bilgilerin geldiği yerdir. Bu bağlamda Korkmaz, her şeyden önce bir Alevi-

³³⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 145-146: Korkmaz'a göre insan nefisini yedi aşamada terbiye eder. Korkmaz bu aşamaları şu şekilde sıralamakta ve açıklamaktadır:

“a) *Nefs-i emmare*: insanı günaha, kötülüğe ve şehvete zorlayan duygu durumu; hiç eğitilmemiş, eğitim görmemiş nefis.
b) *Nefs-i levvame*: az da olsa eğitilmiş, eğitim görmüş nefis.
c) *Nefs-i mülhime*: eğitilmiş-eğitim görmüş olmakla birlikte yeterince olgunlaşmamış, iyilik ve kötülüğe yönelik duygu durumlarının birlikte yaşandığı nefis.
d) *Nefs-i mutmaine*: iyiliğe-gerçeğe-güzelliğe yönelik duygu durumlarının ağırlıkta olduğu nefis.
e) *Nefs-i raziye*: Tanrı'dan gelen-geldiğine inanılan her şeyi hoşnutlukla karşılayan nefis.
f) *Nefs-i merziye*: terbiye edilip olgunlaşmış, Tanrı'nın sevgisini kazanmış nefis.
g) *Nefs-i kâmile*: bütünüyle olgunlaşmış, arınmış, en üst aşamada bulunan nefis.”

³³¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 145.

³³² Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 129: “Alevi-Bektaşilikte Tanrı'ya sırt çevirmeme; Hak'la Hak olmak için yola çıkan tarikat yolcusunun, yol erinin kâmil insan olmak için verdiği uğraşta her türlü özveriye katlanması gerektiğini vurgular.”

³³³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 148.

Bektaşî'nin, gönül bilgisi olarak tanımlanan irfan ile beslenen bir gönül adamı olduğunu belirtir.³³⁴

5) Nikah Kılma

Korkmaz, *nikâh kılma makamını*, zâhirde de bâtında da iki şekilde açıklamaktadır. Bu bağlamda *nikâh kılmanın zâhir anlamı*; evlilik dışı ilişkilerde bulunmamak ve yakın akraba ile evlilik yapmamaktır. *Nikah kılmanın bâtını anlamı* ise; ikrar vererek³³⁵ yola girmek ve yolda şeytana³³⁶ uymamaktır.³³⁷

6) Çevreye Zarar Vermeme

Korkmaz'a göre *çevreye zarar vermemenin zâhir anlamı*; çevreyi kirletmemektir. Bâtını anlamı ise, hiçbir şeyin nedensiz/işlevsiz oluşturulmadığı kanısıyla tüm canlı-cansız varlıkları, doğayı, doğada var olan dengeyi koruyacağına, kollayacağına söz vermek, sözünü yerine getirmektir.³³⁸

Korkmaz, Alevi-Bektaşîlerin tevhit anlayışının bir sonucu olarak yaratılmış her şey de Tanrı'nın varlığını gördüklerini, hiçbir şeyin nedensiz/işlevsiz yaratılmadığı sanısı sürekli canlı tutarak, yaratandan ötürü her varlığa saygı duyduklarını belirtir. Hatta mürşitlik aşamasına gelmiş bir babaya *Babalık icazetnamesi* verilirken; kutsal tören sırasında, tüm canlı-cansız varlıkları, doğayı, doğal dengeyi koruyacaklarına dair kendilerinden söz aldıklarını ifade eder.³³⁹ Bu bağlamda Korkmaz, bir Alevi/Bektaşî'nin, doğayı ya da doğal olanı değiştirmeye yeltenmeyeceğini, her şeyin doğal yasalar ve koşullar içerisinde akıp gittiğini kabul ederek, eğer bir çare aranacaksa, bu çareyi doğal yasalar çerçevesinde aramaya koyulacağını belirtir.³⁴⁰

³³⁴ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 129.

³³⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 149; "... İkrar, tarikata girmek için verilen sözdür. İkrar vermek ise tarikata girmek için söz vermek; tarikata girdikten sonra yolun bütün kurallarına uyacağını üstlenmek demektir. İkrar verilmesi durumunda talibin iradesi, mürşidin rızasında yok olur."

³³⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 149; "... inançta şeytan, Tanrı'ya başkaldıran meleklerin, kötü ruhların başı olduğuna inanılan varlıktır. Somutta ise nefistir. O nedenle, nefsin isteklerine uymak, şeytana uymak anlamını taşır ve yoldan sapma nedeni olarak gösterilir. Tanrı evi olarak tanımlanan insan gönlündeki nefis, şeytani sultan olarak algılanır."

³³⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 149.

³³⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 149.

³³⁹ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 130.

³⁴⁰ Korkmaz, *Bütün Yönleri ile Alevilik*, 131.

7) Sünnet-i Cemaat Olma

Korkmaz *sünnet-i cemaat olmanın zâhir anlamını*; Peygamberin emirlerine, örfüne uyma; Hz. Muhammed'in söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenme olarak yorumlamaktadır. *Sünnet-i cemaat olmanın bâtinî anlamını* ise üç şekilde yorumlar. Bunlar:

- a) Yol töreleri konusunda bilgisiz olmamak,
- b) Hz. Ali soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenmek,
- c) *Pire, mürşide*³⁴¹ itaat etmektir.³⁴²

8) Şefkatli Olma

Korkmaz *şefkatli olmanın zâhir anlamını*; insanlara yumuşak ve sevecen davranmak, *bâtinî anlamını* ise, bütün yaratılmışlarla kardeş olmak, onları Tanrı emaneti olarak bilip korumak olarak tanımlamaktadır. Korkmaz, genelde insanın, özelde kamil insanın Tanrı'nın halifesi olduğunu, tevhit anlayışının gereği olarak doğadaki her şeyi Tanrı'nın bir görünümü olarak algıladığını, konuşan Tanrı kimliği ile kamil insanın, kendi dışındaki her şeyi korumakla görevli olduğunu, bu bağlamda her şeye sevecen davranması gerektiğini belirtir.³⁴³

9) Arı Giyme-Arı Yeme

Korkmaz, *arı giyme-arı yemenin zâhir anlamını* iki şekilde yorumlamaktadır. İlki, Kuran'ın buyurduğu şeyleri yemek ve giymek; ikincisi ise, temizliğe özen göstermektir. *Bâtinî anlamını* ise, tanrısal nitelikleri tanımak, etiğe indirmek, davranışlarının bir parçası durumuna getirmek; gönül bilgisi ile gerçeği yakalayarak, bunu tanrısal özellikler olarak algılamak, algıladığı şeyleri ahlakının temeline yerleştirmek ve davranışlarına yansıtmak olarak yorumlamaktadır.³⁴⁴

³⁴¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 152; Korkmaz, pir'i, mürşidi; müritlerine kutuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, üstün aşamalı tarikat ulusu olarak tanımlamakta, pir veya mürşidin isteğinin yasa niteliği taşıdığını belirtmekte ve müridin bu isteklere uyarak sünnet-i cemaat olma şansını yakaladığını ifade etmektedir.

³⁴² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 151-152.

³⁴³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 152.

³⁴⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 152.

10) Yaramaz İşlerden Sakınma (Emr-i Maruf)

Korkmaz'a göre bu makamın zâhir anlamı, Tanrı buyruklarına uyma ve yasaklardan kaçınmaktır. Bâtını anlamını ise üç şekilde yorumlar:

- a) Tanrı'ya yaklaşmak ve bu çaba içerisinde olmak,
- b) Bu çaba içerisinde iken şeytandan uzak durmak,
- c) Korkmaz bir önceki maddede bahsedilen şeytandan kastedilenin insanın nefsi olduğunu; insanın nefsinin dünyasal isteklerine gem vurmasını bilmesi gerektiğini; aksi durumda yoldan sapacağını belirtir.³⁴⁵

2.2.2.1.2. Tarikat Kapısı

Korkmaz, Alevi-Bektaşilikteki tarikat anlayışını; bir pir veya mürşidin Hakk'a ulaşmak için İslam dinini yorumlayarak oluşturduğu, kendine özgü kuralları, ilkeleri ve törenleri bulunan bir inanç yolu olarak açıklamaktadır. Korkmaz tarikatın, bir gönül yolu olarak algılandığını, kendini bir örgüt olarak dayatan Sünni şeriata karşı konumlanan ve devletin/dinsel Ortodoks öz kaynağın uzağında adam yetiştiren bir okul; yeri geldiğinde savunma yapan, yeri geldiğinde mücadele veren bâtını bir kurum olduğunu belirtir.³⁴⁶

Korkmaz Sünni gelenekteki tarikat anlayışını, şeriatın kurallarına yeni bir yorum getirmekten, ibadet biçimlerine ve dinsel görevlere özel bir düzen vermekten öteye geçmemekle eleştirmektedir. Bu karşın dinsel-siyasal olan, kaynağını Hz. Ali'nin kişiliğinden alan, Ehli Beyt ve On İki İmam sevgisiyle beslenen Şii tarikatların ise düşünsel düzeyde İslam dinine yeni bir yorum getirdiğini belirtmektedir. Korkmaz, Ali yandaşları hareketi olarak çeşitli adlar altında bâtını temeller üzerinde yayılarak güçlenen ve Anadolu toprağına ulaşan bu anlayışın, Pir Hacı Bektaş Veli'nin önderliğinde, sonraları Alevilik olarak anılacak olan Bektaşilik-Kızılbaşlık adı altında yeni bir kimlik kazandığını ifade etmektedir.³⁴⁷

Korkmaz'a göre tarikat; Bektaşiliğin kurallarını, ilkelerini, törenlerini öğrenme ve Hak yolunu bulma evresidir. Tarikat, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ikinci sırada yer almakta ve zahitlerle özdeşleştirilmektedir. Korkmaz'a göre bu kapı inançta, birinci

³⁴⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 153.

³⁴⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 155.

³⁴⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 155-156.

doğum olarak algılanan şeriatı ya da şariat kapısını izlemekte ve ikinci doğum olarak bilince çıkmaktadır.³⁴⁸

Sahibi: Korkmaz, tarikat kapısının sahibinin Hz. Ali olduğunu, Alevi-Bektaşilikte, tarikatın/yolun Hz. Ali'nin şanına geldiğine inanıldığını belirtmektedir.³⁴⁹

Anlamı: Korkmaz bu kapının anlamını; tarikat kurallarına, ilkelerine ve törelerine ilişkin bilgi olarak açıklamaktadır.³⁵⁰

Simgesi: Korkmaz'a göre bu kapının simgesi *ateştir*. Korkmaz ateşin, Alevi-Bektaşiliğin anayasası olarak algılanan varoluş çevrimine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan, varlık türlerinin oluşumuna katılan, dört öğeden biri ve tarikatın simgesi olduğunu ifade eder. İnançta ateşin insanı kötülüğe sürüklediğini ve *sekiz özelliği*³⁵¹ bulunduğunu belirtir.³⁵²

İnancı: Korkmaz bu kapının inancının *niyaz* olduğunu ifade etmektedir. Niyaz, Alevi-Bektaşiliğin özünü oluşturan dört inançtan biridir ve tarikat kapısı ile özdeşleştirilmektedir.³⁵³

Kavmi: Korkmaz, tarikat kapısının kavminin *zahitler* olduğunu belirtmekte ve tarikat kavmi olan zahitleri şu şekilde tanımlamaktadır: “zahitler, insan-ı kâmil aşamalarından ikincisini temsil eden tarikat kapısı ile özdeşleştirilen ve köklerinin ateş olduğu kabul edilen dört tür insandan ikinci tür insanı ifade etmektedir.”³⁵⁴

Kardeşi: Korkmaz bu kısmı, bir pirden el almak ve kâmiller önünde musahip olmak; bu yolla tarikat ya da tarikat kapısına kardeş olmak şeklinde açıklamaktadır.³⁵⁵

³⁴⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 156-157.

³⁴⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 157.

³⁵⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 157.

³⁵¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 157.

Korkmaz, ateşin sekiz özelliğini şu şekilde açıklamaktadır: “ 1) *İkiyüzlülük*; zikirle ortadan kalkar, 2) *Şehvet*; helal kazançla ortadan kalkar, 3) *Cahillik*; bilim öğrenme ile ortadan kalkar, 4) *Hırs*; ölümü sürekli hissetmekle ortadan kalkar, 5) *Gaflet*; sevgiye, saygıya dayalı Tanrı korkusunu her an duymakla ortadan kalkar, 6) *Nazar*; düşünerek konuşmakla ortadan kalkar, 7) *Büyükleme*; benliğini bilmekle ortadan kalkar, 8) *Batın*; kanaat ile ortadan kalkar.”

³⁵² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 157.

³⁵³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

³⁵⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

³⁵⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

Selamı: Korkmaz, tarikat kapısının selamının, “*Esselam-ü aleyküm ey Pir-i tarikat erenleri*” şeklinde olduğunu ifade eder.³⁵⁶

Cünubu: Korkmaz’a göre tarikat kapısının cünubu, pirsizliktir. Pirsizlik: ikrardan dönüp andını bozmaktır. Korkmaz ikrarın, tarikata girmek için verilen söz olduğunu, bu sözden vazgeçmenin en büyük suç işlemek anlamına geldiğini; Alevi-Bektaşî inancında pirin veya mürşidin din demek olduğunu, piri veya mürşidi olmayanın dininin de olmayacağını ifade etmektedir.³⁵⁷

Babası: Mürebbi yani mürşittir. Korkmaz mürşidi, müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan, üstün aşamalı tarikat ulusu, dünya bahçesinin bahçıvanı, dünyasal isteklere bel bağlamayan, bir içim, bir lokmayla yetinen, haram yemeyen insanlar olarak açıklamaktadır.³⁵⁸ Yine Korkmaz’a göre mürşit, *Dört Kapı Kırk Makamdan* geçmiş, ham ervahlıktan sıyrılıp olgun duruma gelmiş; Hakk’la Hak olarak Tanrı halifesi olmanın gerekleri ile donanan, Hakk’tan halka inen bir birey/toplum hizmetlisi, bir yol gösterici ve ışıklandırıcısıdır.³⁵⁹

Abdesti: Korkmaz’a göre tarikat kapısının abdesti bir Pir’e biat etmektir. Korkmaz Alevi-Bektaşî geleneğindeki biat anlayışını, bir isteklinin(talip), biat töreniyle bir uyarıcıya(mürşit) teslim olması olarak tanımlamaktadır. İstekli ile uyarıcının el ele tutuşarak yaptıkları biatte, el ele tutuşmakla isteklinin, uyarıcı aracılığı ile Hz. Ali’ye oradan Hz. Muhammed ve Tanrı’ya ermiş olacağını ifade eder.³⁶⁰

Makamlar

1) El Alma, Tövbe Etme

Korkmaz tarikat kapısının ilk makamı olan, *el alma-tövbe etme* makamını dört maddede açıklamaktadır:

³⁵⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

³⁵⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

³⁵⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 158.

³⁵⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 162.

³⁶⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 159.

- a) Bir mürşide bağlanmak.

Korkmaz'a göre tarikat kapısına adımını atan bir talip, her şeyden önce bir mürşide gereksinme duyar. O yol göstermeden doğruyu bulamaz. Korkmaz inançta elin, bir dokunma organı olmanın ötesinde tanrısal gücü de simgelediğini belirtmektedir. *El almayı* ise, tanrısal gücün ayrımında olan, *Dört Kapı Kırk Makam'dan* geçerek kutsal kökenle bütünleşen bir mürşide bağlanmak yani *derviş olmak*³⁶¹ olarak açıklamaktadır,

- b) Kötü ve günah işlerden vazgeçerek Hakk'a yönelmek,
c) Dünyasal tutkulardan, nefsin isteklerinden sıyrılarak tarikata yönelmek,
d) Dünya ve dünya ile ilgili şeylerden vazgeçerek Hakk'a dönmektir.³⁶²

2) Mürit Olma

Korkmaz'a göre *mürit olmanın*, üç yönlü bir anlamı vardır. Bunlar:

- a) Mürşidin isteğine uymaktır. Korkmaz müridin, günah olarak görülen bazı sözler söyleyebileceği kaygısı ile mürşidin karşısında sessiz kalması, susması gerektiğini bildirmektedir. Bu bağlamda Alevi-Bektaşilikte, dilin afetleri olarak algılanan sözlü kültürden kaçınma, az konuşma ve mürşidini sabırla dinlemenin müridin uyması gereken edep kuralları olduğunu ifade eder,
b) Eğitim alma isteğinde olmak. Korkmaz Alevi-Bektaşilikte zorlama olmadığını, bunun da *gelme gelme, dönme dönme*³⁶³ terkihi ile ifade edildiğini bildirir,
c) Düşünce ve davranış düzeyinde verilen eğitimi özümseyebilmek için canla başla çalışmaktır. Korkmaz bu maddeyi, müridin kendisine verilen eğitimi, etiğine ve davranışına aktarma noktasında her türlü özveriye katlanmaya hazır olması şeklinde açıklamaktadır.³⁶⁴

³⁶¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 162; Korkmaz'a göre derviş olmak, tarikata candan bağlanmaktır. Derviş olan can, yalandan başka hiçbir çarenin olmadığı hallerde bile doğruluktan ayrılmayacak ve hak olanı söyleyecektir. İncından şüpheyi, halinden lekeyi, davranışlarından kusuru silecek, özünü sözüne ve davranışlarına uyduracaktır.

³⁶² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 162.

³⁶³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 163; Korkmaz bu terkihin anlamını şu şekilde açıklamaktadır: “...Bunun anlamı, yola gelirken iyice düşün; gönlünde kesin bir eğilim belirirse Hak yoluna gir; girdikten sonra, artık dönmek olmaz, demektir.”

³⁶⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 163.

3) Saçını Giderme, Libasını Giyme

Korkmaz *saçını gidermeyi*, cinsiyet farklılıklarının ortadan kaldırılması bağlamında, “kadının dişiliği, erkeğin kişiliğinin” yok edilmesi olarak algılanan “çâr darp” erkânından geçmek olarak açıklamaktadır. Korkmaz Alevi-Bektaşilikte cinse dayalı bir ayrımın olmadığını, kadın ile erkeğin birbirlerinin eşi olarak birbirlerini tamamladıklarını, aralarında herhangi bir üstünlüğün olmadığını ve kadın ile erkeğin eş değerde olduklarını belirtir. Korkmaz Alevi-Bektaşilerin birbirlerine kadın-erkek ayrımı yapmaksızın *erenler* diye seslenmelerinin, Alevi-Bektaşilikte gelenekte cinsiyet ayrımının olmamasının delili olarak kabul eder.³⁶⁵

Korkmaz *libasını giyme* ifadesini, kutsal olarak algılanan, tennure, haydariye ve hırkaya bürünerek, kanberkiye ve kemer kuşanarak, teslim taşı takarak, taç giyerek ayıpları örtücü olmak, kimsenin ayıbını görmemek olarak açıklamakta ve bunların, ruhsal yüceliği, ululuğu, mutluluğu simgeleyen şeyler olduğunu belirtmektedir.³⁶⁶

4) İyilik Yolunda Savaşma

Korkmaz, *iyilik yolunda savaşmayı* iki şekilde yorumlamaktadır. Birincisi, en büyük düşman olarak algılanan nefsi ile mücadeleyle girmek; ikincisi ise, benliğin geçici ve dünyasal isteklerine karşı koymaktır. Korkmaz nefsi, insandaki her türlü kötülüğü yapmaya yaktın duygu durumu olarak tanımlamakta ve büyük düşman olarak algılandığını belirtmektedir. Bu nedenle nefis ile mücadelenin iyilik yolunda savaşma ve cihad-ı ekber (büyük savaş) olarak algılandığını belirtmektedir.³⁶⁷

5) Hizmetli Olma

Korkmaz *hizmetli olma makamını* iki şekilde açıklamaktadır:

- a) Kendini insanların mutluluğuna adanmak,
- b) Bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazır olmaktır.³⁶⁸

Korkmaz’a göre, bir Alevi-Bektaşî, eğitimle almış olduğu her türlü kazanım ve donanımı, önce bireyin, nesnel sınırlarını aşarak toplumun hizmetine sunmalı, birey ve toplumun hizmetlisi olmalıdır. Çünkü Korkmaz’a göre insanı eğitmenin amacı budur. Bu

³⁶⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 165.

³⁶⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 166.

³⁶⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 167-168.

³⁶⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 169.

aynı zamanda bir ibadettir; birey ve toplum hizmetinde bulunma zemininde mutluluğu, mutluluğu yakalamak için gösterilmesi gereken özveriyi paylaşmaktır. Bundan dolayı bir Alevi-Bektaşî'nin temel amacı bilim öğrenmek, bilginin sakisi olmaktır; gönülleri, yürekleri aydınlatmaktır; tatlı sözler ederek ışık saçmaktır; insanlık için elinden gelen bir işi ertelememektir; bağışlayıcı olmaktır; yaramaz kişilerden, yaramaz işleri saklamaktır; iki kimseyi birbirlerine kötülememektir; kendini bir avuç toprak gibi alçak gönüllü görmektir; bilge kişi ve iyi insandan öğüt almaya hazır olmaktır.³⁶⁹

6) Haksızlıktan Korkma

Korkmaz, *haksızlıktan korkma makamını* da iki şekilde yorumlamaktadır.

- a) Tanrı yolunda yürürken, gerçeğe kavuşurken, yanlış bir adım atmaktan kaçınmak.³⁷⁰

Korkmaz, Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, dört kapı kırk makamdan geçerken, kutsal kökene yönelik bir korku duymayacağını, Tanrı korkusu içerisinde olmayacağını belirtmektedir. Ancak, inançta kendini amaçlanan noktaya taşıırken, inanç Tanrı'sı durumundan Tanrı insan durumuna dönüşürken, bir hata yapmaktan korkacağını, bu korku ile kendi kendisini kontrol biçiminde sürekli canlı tutacağını ifade eder.³⁷¹

- b) Tanrı'nın bir yansıması olarak algılanan doğaya ve insana, kötülük, yıkım getirecek işlerden sakınmaktır. Korkmaz'ın tevhit anlayışına göre, insan dâhil doğadaki her şey Tanrı'nın bir yansımasıdır. Ona getirilecek herhangi bir zarar, Tanrı'ya karşı işlenmiş olarak kabul edilmektedir.³⁷²

7) Umutsuzluğa Düşmeme

Korkmaz, *umutsuzluğa düşmeme makamını* iki şekilde açıklamaktadır:

- a) Kutsal gerçeğe bir gün kavuşacağı umudunu hiçbir zaman yitirmemektir. Korkmaz, Alevi Bektaşiliğin felsefi ve teorik boyutunda bir kişinin inanç kanalında yürürken, amaçladığı kutsal kökene ulaşma ve onunla bir olma umudunu hiçbir zaman yitirmeyeceğini; Hakk'la Hak olacağı günü heyecanla bekleyeceğini; bu bekleyiş gerçekleştiğinde kendini insan Tanrı aşamasına

³⁶⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 170.

³⁷⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 170.

³⁷¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 170.

³⁷² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 170.

taşıymış olacağını; olgun ve eksiksiz olmayla belirgin makam-ı insaniyeye taşınmış olacağını; bireyselleşeceği ve toplumsallaşacağı anı yakalamış olacağını ifade etmektedir.³⁷³

- b) Haklının haksızı yeneceğine inanmak ve bu inancını sürekli canlı tutmaktır. Korkmaz'a göre bir Alevi-Bektaşî, Hakk'la Hak olma zemininde haklının haksızı bir gün kesinlikle yeneceğine inanmaktadır. Bir Alevi-Bektaşî, Hakk'la Hak olduktan sonra bir yorum, yetenek varlığı olarak indiği yeryüzünde ezilenin, ezeni bir gün alaşağı edeceğini bilir, geleceğe yönelik bu kestirimi yaşama geçirebilmek için halk katında, aynı çıkara koşanlarla egemene karşı savaşıır.³⁷⁴

8) Hırka, Zembil, Makas, Seccade; İbret Alma, Hidayete Erme

a) *Hırka alma;*

Korkmaz hırka almayı, tanrısal niteliklere bürünmek ve kutsallık kazanmak olarak açıklamakta ve bu aşama ile ilgili görüşlerini İmam Cafer Sadık'a dayandırmaktadır. Bu bağlamda; hırkanın; imanını kapalılık, İslam'ını temizlik, dinini tanışıklık, kıblesini pir, sözünü Tanrı'yı anmak, sırrını şevk, canını ibadet, açarını tekbir, guslünü dünya uğraşından temizlenmek, kemalini doğruluk, namazını arıklık, yakasını razılık, eteğini dervişlik, içini nur, farzını söylemek, sünnetini makas, marifetini sıdk, yüzünü pir, içini de mürebbi olarak açıklamaktadır.³⁷⁵

b) *Makas alma;*

Korkmaz bu bölümü; tanrısal ahlaka uymayan sünnet dışındaki yenilikleri terk etmek, birey/toplum katında ahlak dışılıktan uzaklaşmak olarak açıklar. Burada bahsedilen sünnetin, Alevi/Bektaşilikte; müşşidin söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenmek olarak algılandığını ifade eder.³⁷⁶

Korkmaz İmam Cafer Sadık'ın, yol ehli canların yerine getirmek zorunda oldukları *üç sünneti* ise şu şekilde yorumlar:

³⁷³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 171.

³⁷⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 171.

³⁷⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 171.

³⁷⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 172.

1. Birinci sünnet Tanrı'dır; inananların Tanrı adını dillerinden, sevgisini gönüllerinden düşürmemeleri gerekmektedir. Korkmaz'a göre burada anlatılmak istenen, inanç tanrısının kutsanması görüntüsü altında, insan Tanrı'nın tanıklığının sürekli seslendirilmesi, asıl tanık/veri kaynağının dışa vurulmasıdır.
2. İkinci sünnet Muhammet'tir. Korkmaz burada yol ehli canın, Muhammet'in söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenmesinin, kin, büyüklenme ve düşmanlığı yüreğinden atmasının, toplumla uyum içerisinde olmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.
3. Üçüncü sünnet Ali'dir; Korkmaz'a göre bunun anlamı, Muhammed-Ali yoluna gönül rızası ile teslim olmaktır.³⁷⁷

c) *Seccade*;

Korkmaz *seccade sahibi olmanın* iki yönlü bir anlamı olduğunu belirtir. Birincisi; her zaman ve her yerde Tanrı tecellilerinin huzurunda olduğunu bilmektir. Korkmaz, Alevi-Bektaşilikteki tevhit anlayışı gereği, her şeyin Tanrı'nın bir görünümü olduğunu, Tanrının yeryüzünde bir yorum ve yetenek varlığı olarak belirmesini yorumlayabilen tek varlığın insan olmasından dolayı; bu bilincin bir gereği olarak, her canın kendisini *an-ı daim*'de Tanrı'nın tecellileri huzurunda hissedeceğini belirtir. Bu bağlamda insanın gölündeki soyut Tanrı'ya nasıl davranıyorsa tecellilerinin huzurunda da öyle davranması gerektiğini ifade eder.³⁷⁸

Korkmaz'a göre *seccade sahibi olmanın* ikinci anlamı ise; tanrısal tecelli olarak algılanan şeye, insana, büyük bir saygı ve sevgi beslemek, Tanrı sevgisini tecellisine aktararak aynı sevgiyi onda da yaşamak ve bulmaktır.³⁷⁹

³⁷⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 172.

³⁷⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 172-173.

³⁷⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 173.

Bu açıklamaları yaptıktan sonra Korkmaz, seccadenin, tarikat yolunda bir aşamayı, makamı simgeleyen ve pirin, dedenin ya da babanın oturduğu, tabakalanmış tüylü deriden yapılmış *post*³⁸⁰ olduğunu ifade eder.³⁸¹

- d) *Zembil alma*; Korkmaz *zembil almayı*; “evrenin sırlarını bilmek, kavramak ve uyarıcıdan alınan bilgi, gönül yoluyla elde edilen sezgisel akıl” anlamlarında irfan arayıcısı olma şeklinde açıklamaktadır.³⁸²
- e) *İbret alma*; Korkmaz’a göre İbret almanın da iki anlamı vardır. Birincisi; her şeyde Tanrı’nın bir hikmeti olduğunu anlamak, ikincisi ise, ben özelliklerinden arındırılmış ben özelliklerinin katılımıyla beliren toplumsal bilinçte yaratıcılık görmektir. Korkmaz, burada kaydedilen *ben*’i; birey *ben* özelliklerinden arındırılmış, herkes için ortak payda durumuna yükselmiş *ben*; bir bakıma toplumsal bilincin kendisi olarak açıklamakta ve bunun bireye yabancılaşmasıyla beliren biçiminin ise Tanrı olduğunu belirtmektedir.³⁸³
- f) *Hidayete erme*; Korkmaz düşüncesinde *hidayete erme*, hak yoluna girme ve tarikatı benimseme anlamlarına gelmektedir. Korkmaz, Hakk’a yönelen her canın, insanı Tanrı’ya ulaştıran yol olarak algılanan tarikatı benimsemek durumunda olduğunu belirtir. Korkmaz’a göre Hak yolu, Tanrı yoludur; Tanrı yolu ise tarikattır. Korkmaz, yol ehli canın, Hak yoluna girip tarikatı benimsemekle, Hakk’ın huzuruna varmayı ve Hakk sureti olarak algılanan insan-ı kâmil olmayı istemiş olacağını ifade etmektedir.³⁸⁴

9) Nimet Dağıtma

Korkmaz *nimet dağıtma makamını*; makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olmak olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda *makam sashibi olmayı*; ruhsal bakımdan belli

³⁸⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 173-174; Korkmaz Alevi-Bektaşilikte On İki İmam sayısının on iki postun olduğunu belirtir ve bunları şu şekilde sıralar: “1. *Horasan postu (pir postu)*; Hacı Bektaş Veli’nin Horasan’dan geldiğini bildiren, tarikatın temel taşı durumunda olan posttur. Bu posta kimse oturamaz, 2. *Ahmed-i Muhtar postu (mürşit postu)*; Hz. Muhammed Makamı, 3. *Ali postu*; rehber makamı, 4. *Aşçı postu*; Seyit Ali Sultan makamı, 5. *Ekmekçi postu*; Balım Sultan makamı, 6. *Nakip postu*; Kaygusuz Sultan makamı, 7. *Atacı postu*; Kanber Ali Sultan makamı, 8. *Meydancı postu*; Sarı İsmail sultan makamı, 9. *Türbedar postu*; Kara Donlu Can Baba Sultan makamı, 10. *Kurbancı postu*; Hz. İbrahim makamı, 11. *Ayakçı postu*; Abdal Musa Sultan makamı, 12. *Mihmandar postu*; Hz. Hızır makamı.”

³⁸¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 173.

³⁸² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 174.

³⁸³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 174.

³⁸⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 175.

bir olgunluk seviyesine ulaşmış olmak; *cemiyet sahibi olmayı*; tarikata girmek isteyen, Bektaşî olmak isteyen talipleri olmak; *nasihat sahibi olmayı*; yol kural-ilke-törelerini anlatacak düzeyde bilgi ehli olmak; *muhabbet sahibi olmayı ise*; Tanrı'ya, tarikat ulularına ya da tarikat yolunda yapılan bir işe, eyleme gönülden sevgi ve bağlılık duyma, bir şikayetin/ sorunun tartışılıp değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması için muhabbet meydana açmak, şeklinde açıklamaktadır.³⁸⁵

10) Aşka Erme, Şevke Erme, Özünü Fakir Görme

- a) *Aşka erme*; Korkmaz'a göre aşka erme; Tanrısal varlığı içten gelen bir eğilimle sevmek, sevilenle kendini yok etmek, sevilenle bir olmak, seveni yok, yalnızca sevileni var etmektir. Korkmaz, aşka erme yolundaki tarikat ehli canın, bir aşık, tanrısal varlığın gizemine bağlanarak kendini Tanrı'da Tanrı'yı kendinde görme aşamasına yükselmiş yetkin bir kişi olduğunu; bundan dolayı sevenle sevilenin birliğini anlatmak için *âşık-maşuk* özdeyişinin kullanıldığını belirtmektedir. Bununla beraber Alevi/Bektaşîliğin kıyısında bulunarak, Alevi-Bektaşî ilkelerine belirli oranda sadakat duyan ancak nasip almamış kişiye, tarikat içine çekilme sürecindeki meraklı araştırmacıyı ifade eder anlamda, âşık denildiğini ifade etmektedir.³⁸⁶
- b) *Şevke erme*; Korkmaz'a göre şevke erme; Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkuyu duymaktır.³⁸⁷
- c) *Özünü fakir görme*; Korkmaz özünü fakir görmeyi, Tanrı uğruna dünya varlığından vazgeçmek, benin geçici isteklerine aldanmamak ve büyüklük taslayarak tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tavır takınmamak olarak açıklamaktadır.³⁸⁸

2.2.2.1.3. Marifet Kapısı

Korkmaz marifet kapısında, *Makalat*'a göre; ilham, fehm, aşk, şevk ve muhabbetin cana konularak canın dirildiğini, aklın egemen olduğunu, tüm nesnelerin can ile, canın da marifet ile dirildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda marifetli canların erenlerin canı,

³⁸⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 175-176.

³⁸⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 176.

³⁸⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 177.

³⁸⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 177.

marifetsiz canların ise hayvanların canı olduğunu, su olarak algılanan marifetin, gönül gözünden akarak, bir bostan şeklinde bilince çıkan canı suladığını belirtmektedir.³⁸⁹

Korkmaz yukarıda bahsedilen *ilhamın* inançta; kulun kendi istek ve çalışmasına bağlı olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan, gönle doğan anlam, sezgi ve bilgi anlamlarına geldiğini ifade eder. Korkmaz *ilhamın*, akıl ve duyular aracılığı olmaksızın, tanrısal gerçeklerin, sırların, varlık ve olayların iç yüzünün, velinin gönlüne doğması biçiminde algılandığını; akıl ve duyu yanılgılarından uzak olduğu için *ilhamda* yanılma payının olmayacağını belirtir.³⁹⁰

Korkmaz *Makalat*'ın marifet kapısında cana konan, akıl ve duyuların dışında, Tanrı vergisi olarak açıkladığı *ilhamın*, geleneksel söylemde yüzeysel anlaşılması sonucu ortaya çıkan, “*Akıl şariat ve tarikat kapıları için gereklidir, marifet ve hakikat kapılarında akla gereksinim yoktur*” anlayışının doğru olmadığını belirterek, burada anlatılmak isteneni şu şekilde yorumlamaktadır:

*“İnançtan akla atlayarak şariat ve tarikat kapılarında eğitilen yol ehli can; zahirden kaçış görüntüsü altından bâtını yani gerçeği akılla kavrama gücüne erişmiştir. Daha açık bir anlatımla beyin, marifet kapısı ile birlikte daha az düşünme etkinliğinde bulunarak daha üretken bir aşamaya sıçramıştır. Nesnel süreçteki doğal yasaları, birey ilişkilerini ve toplum yasalarını, özel bir düşünme çabası harcamadan kavrayabilmektedir. Özcesi üretkendir. Gördüğü, duyduğu şeyler; bunun da ötesinde görmeden, duymadan soyut olarak algıladığı şeyler arasında var olan ortak yasalar/kurallar/ilkeler kendiliğinden gibi gözüken, ama kesinlikle daha önceki bilgi birikiminin bir sonucu olan süreçte, beynin bir yansıması durumundaki gönülde belirir. Akıl arkada, görülenler/duyulanlar, hatta, görülmeden/ duyulmadan soyut olarak algılananlar öndeymiş gibi görünür; gerçeğinde önde olan akıldır. Akıl alanı terk edildiğinde; akla gereksinme duymadan ulaşıldığına/elde edildiğine inanılan hemen her şey yok olur.”*³⁹¹

Korkmaz, yine *Makalat*'ta, marifet kapısı ile ilgili olarak kaydedilen *fehmi*, *şevk* ve *muhabbet* durumlarını şu şekilde açıklamaktadır:

³⁸⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 181.

³⁹⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 181.

³⁹¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 181-182.

1. *Fehm*; inancı anlama ve bunun gereğini yerine getirme anlamı taşır. Korkmaz'a göre Alevi-Bektaşilikte inanç dindir ve dinin iki anlamı vardır:
 - a) Dinin ilk anlamını; tarikat makamında beliren inanç; tektanrıci inancın dünyalaşmasıyla kazanılan ve yeni bir içerikle biçimlenen yarı ilahi boyut; akılla ulaşılan sonuçları kutsayan, düşüncenin evrimine koşut olarak değişimler geçirerek *an-ı daim*'de anlamlı ve güncel kalan manevi kurallar bütünü ve insan-ı kamilin yaşama görüşü olarak açıklamaktadır.
 - b) Dinin ikinci anlamı aşk ve sevgidir. Korkmaz'a göre aşk; tarikat makamında beliren inanç dünyasında, kutsal köken olarak öne çıkan tanrısal varlığı, içten gelen bir eğilimle sevmek ve sevenin sevilende yok olmasıdır.³⁹²
2. *Şevk*: Korkmaz, yine *Makalat*'ta zikredilen *şevk* durumunun; Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşku halini anlattığını; yol ehli canın, aklını üretken kılması sonucu kendi yaratıları karşısında duyduğu hazzı ve onuru ifade ettiğini belirtir.³⁹³
3. *Muhabbet*: Korkmaz, marifet kapısında yer alan, can sulayan *muhabbetin* ikili bir anlamının olduğunu ifade eder. Birinci anlamı; Tanrı'ya, tarikat ulularına ya da tarikat yolunda yapılan bir işe, eyleme karşı gönülde yanan sevgi ve bağlılık olarak açıklarken; ikinci anlamını, bir şikayet ve sorunun tartışılıp değerlendirilmesi ve bir sonuca bağlanması için yapılan cem töreni ve muhabbet meydanı olarak açıklamaktadır.³⁹⁴

Korkmaz, *marifet kapısının* ariflerle özdeşleştirildiğini ve gönül yolunda en yüce düzeye ulaşma, tanrısal sırlara erme evresi olduğunu belirtmekte, *marifet kapısının*, kutsal kökenle buluşma aşaması olarak bilince çıktığını ifade etmektedir. *Marifet kapısında*, Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, *seyrü süluk*'un, *seyr fillah* ve *seyr maallah* makamlarını yaşayacağını; *seyr fillah* makamında Tanrı'da yolculuk yapan yol ehli canın, Tanrı nitelikleri kazanacağını; *seyr maallah* makamında ise, Tanrı'yla birlikte yolculuk yaparak, sevenin sevilende yok olacağı, her şeyin tanrısal olduğu birliği yakalayacağını belirtmektedir.³⁹⁵

³⁹² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 182-183.

³⁹³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 183.

³⁹⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 184.

³⁹⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 187.

Sahibi: Korkmaz *marifet kapısının sahibinin* Hz. Ali olduğunu belirtmekte ve Alevi-Bektaşî zeminde *marifetin* Hz. Ali'nin şanına geldiğine inanıldığını ifade etmektedir.³⁹⁶

Anlamı: Korkmaz bu makamın anlamını, tarikat yolcusunun gönül sezgisi yoluyla elde ettiği duyular üstü bilgi olarak açıklamaktadır. Ona göre, gönül sezgisi yoluyla elde edilen bu duyular üstü bâtını bilgi, birliği çoklukta, çokluğu birlikte düşünmekle sağlanabilmektedir. Bu düşünme faaliyetinde fark kula, cem Hakk'a bağlamakta, halkı görmenin fark, Hakk'ı görmenin ise cem olduğunu ifade etmektedir. Korkmaz'a göre fark, halkın Hak sayesinde var olduklarını ve varlıklarını koruduklarını anlamak, birlikte çokluğu, çoklukta birliği görmektir.³⁹⁷

İnancı: Korkmaz, *marifet kapısının inancını adak* olarak açıklamakta ve Alevi-Bektaşiliğin özünü oluşturan dört inançtan üçüncüsü olan *adağın*, *marifet kapısı* ile özdeşleştirildiğini ifade etmektedir.³⁹⁸

Simgesi: Korkmaz'a göre bu kapının simgesi *sudur*. Su, Alevi-Bektaşiliğin anayasası olarak algılanan varoluş çevrimine göre önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan dört öğeden birsidir ve *marifetin* simgesidir. Korkmaz, inançta gönül verme ve kabul etmenin *suyun* uzantısı olduğunu, bunun; *akıl, bilgelik, ilim, öğüt, düşünce, hayır, kemal, erdem, bağışlama, cömertlik* şeklinde on özelliğinin bulunduğunu belirtir.³⁹⁹

Kavmi: Korkmaz'a göre *marifet kapısının kavmi ariflerdir*. Korkmaz bu konudaki görüşlerini *Makalat*'a dayandırmakta ve arifleri şu şekilde anlatmaktadır: "...Arifler, marifet kavmidir; asılları sudur. Su arıdır, arıtcıdır; arifler de arıdır, arıtcıdır. Ariflerin ibadeti tefekkürdür; seyirdir; nazar sahibi olmaktır; dünya ve ahireti terk etmektir; nazar ile edep beklemektir; arzulayıp Hakk'a ulaşmaktır. Tarikat yolunda hakikate ve marifete ermiş olanlara arifler denir. Onlar halk içinde bulunmalarına karşın, tanrısal gizeme ulaştıkları için kendilerini halktan gizleyebilenlerdir."⁴⁰⁰

³⁹⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 187.

³⁹⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 187-188.

³⁹⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 189.

³⁹⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 189-190.

⁴⁰⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 190.

Kardeşi: Korkmaz’a göre, bir Pir’den el tutup kâmiller önünde musahip olmakla, tarikat ve marifet ya da tarikat kapısı ve marifet kapısına kardeş olunur.⁴⁰¹

Selamı: *marifet kapısının selamı*, “Esselam-ü aleyküm ey nur-u marifet erenleri” şeklindedir.⁴⁰²

Cünubu: *marifet kapısının cünubu*, nefsini bilmemektir.⁴⁰³

Babası: *marifet kapısının babası*, Hz. Ali’dir.⁴⁰⁴

Abdesti: *marifet kapısının abdesti*, nefsini bilip Rabbini tanımaktır.⁴⁰⁵

Makamlar

1) Edepli Olma

Marifet kapısının ilk makamı *edepi olmaktır*. Korkmaz edepi olmayı kısaca, *eline-diline-beline sahip olarak* kötü hal ve hareketlerden uzak durmak olarak açıklar. Yine Alevi-Bektaşî ahlakının temelini oluşturan edebin; *el-dil-bel* sözcüklerinin ilk harflerinden türetilmiş olarak algılandığını belirtir.⁴⁰⁶

Korkmaz’a göre Alevi-Bektaşî ahlakının temelini oluşturan edep kapsamında üç şey önemlidir.

- a) *Eline sahip olmak*; Korkmaz’a göre, *eline sahip olmak*, hırsızlık yapmamak, kan akıtmamak anlamında Alevi-Bektaşî barışçılığının ve cana saygının simgesi durumundadır. Korkmaz bu yol ile bir Alevi-Bektaşî’nin elini, suç işleme aracı olmaktan çıkarıp güzellikleri yaratma aracı haline dönüştürdüğünü belirtir.⁴⁰⁷
- b) *Diline sahip olmak*; Korkmaz’a göre *diline sahip olmak*, yalan söylememek, sözle insanları birbirine düşürmemek, kov ve gıybette bulunmamak anlamında Alevi-Bektaşî açıklığının bir simgesi durumundadır. Korkmaz bu yol ile bir Alevi-Bektaşî’nin dilini, dedikodu yapma, fitne ve fesada katılma aracı olmaktan

⁴⁰¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 191.

⁴⁰² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 191.

⁴⁰³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 191.

⁴⁰⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 191.

⁴⁰⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 191.

⁴⁰⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 194.

⁴⁰⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 194.

çıkarak, doğruyu söyleme, söz güzelliğini yaratma aracı haline dönüştürdüğünü ifade eder.⁴⁰⁸

- c) *Beline sahip olmak*; Korkmaz'a göre beline sahip olmak, nefesine sahip olmak, zina yapmamak anlamında, gayri meşru ilişkilerden uzak durma anlayışının simgesi durumundadır. Korkmaz bu yol ile bir Alevi-Bektaşî'nin, cinsel organlarını, zina aracı olmaktan çıkarıp herkesin eşi ile sevgiliyle birlikte yaşamasının güzelliklerini yaratma aracı haline dönüştürmüş olacağını belirtir.⁴⁰⁹

2) Bencillik, Kin ve Garezden Uzak Durma

Korkmaz bu makamı:

- a) Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, ulaşmış olduğu marifet aşamasından düşme endişesi taşıması ve bu durumdan korku duyması,
- b) Kendine yönelik eleştiriyi/sorgulamayı canlı tutmak suretiyle, bencillik, kin, garezden uzak durma,
- c) Koruyucu bir korkunun/kuşkunun kuşatıcılığında her an vicdanını dinleyerek, ayna olarak algılanan secdede kendini izlemek, eksikliklerini/kusurlarını saptamak ve yeni güne daha arınmış olarak çıkmak şeklinde açıklamaktadır.⁴¹⁰

3) Perhizli Olma

Korkmaz, yol insanının perhizli insan demek olduğunu; perhizin, insanın isteklerini ertelemesi anlamına geldiğini; isteklerini ertelemeyenin yol insanı olamayacağını, adanmış bir bilinç/inancı taşıyamayacağını belirtmekte ve *perhizli olmayı* üç şekilde yorumlamaktadır:

- a) Hiçbir şeyde aşırı olmamak, aşırıya kaçmamak,
- b) Ulaşılan manevi aşamanın verdiği sarhoşluktan korunmak ve kendini yitirmemek,
- c) Mahrem olan şeylerden kaçınmak ve uzak durmaktır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 194.

⁴⁰⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 194.

⁴¹⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 195-196.

⁴¹¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 196.

4) Sabır Gösterme

Korkmaz yol insanının kendisini, bilmek buyruğunun izinde eğitim sürecine soktuğunda, her şeyin bir anda öğrenilemeyeceğini bilmesi gerektiğini, eğitimin uzun ve sabır gerektiren bir yol olduğunu ifade eder. Bu yolda sabır göstermeyen, edindiği bilgiyi içselleştiremeyeceğinden, ya ne oldum delisi olup çıkacağını ya da müridinden taşıyamayacağı isteklerde bulunacağını belirtir.⁴¹² Korkmaz, *sabırlı olmanın* eğitim sürecindeki gereğinden bahsettikten sonra bu makamı üç maddede açıklamaktadır:

- a) Korkmaz'a göre *sabırlı olmak* bir olgunluk belirtisidir, bir aşama olarak algılanır ve Tanrı'dan başka kimseye yakınmamak anlamındadır.
- b) Kutsal gerçeğe giderken aceleci olmamak, taşkınlık yapmamak ve ölçüyü elden bırakmamaktır.
- c) Müridin verdiği kadarı ile yetinmek, nefesine uyararak müridinden taşıyamayacağı isteklerde bulunmamak.⁴¹³

5) Utanma

Korkmaz'a göre *utanma*, yol insanının kendinden daha bilgili ve eksiksiz olarak algıladığı öğretmeni karşısında kınanma-ayıplanma endişesidir. Bu endişe *utanma* biçiminde dışa vurmaktadır. Korkmaz, bilimin, edebin, alçakgönüllülüğün, günahtan-olumsuzdan kaçınmanın, doğruluğun sermayesinin *utanma* olduğunu ve *utanmanın* bir ölçüsü olduğunu belirtir. Bu ölçü; insan utanmaktan kendine yarar geleceğini gördüğünde utanmalı, ziyan geleceğini gördüğünde ise utanmamalıdır.⁴¹⁴ Korkmaz utanmayı kısaca iki maddede açıklamaktadır:

- a) Yakışsız davranış ve uygunsuz işlerden kaçınmak,
- b) Kınanma, ayıplanma endişesiyle bir şeyi yapmaktan ya da yapmamaktan sıkılmaktır.⁴¹⁵

6) Cömert Olma

Korkmaz, *cömert olmanın* Alevi-Bektaşilikte, kendini temizleme yöntemi ve bir ibadet olarak algılandığını belirtir. Bu ibadet zekâttır. Yalnız buradaki zekât Ortodoks

⁴¹² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 198.

⁴¹³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 197-198.

⁴¹⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 198.

⁴¹⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 198.

İslamlıktaki zengin bir Müslümanın, malını kirlerden arındırmak için kırkta birini yoksullara dağıtması değildir. Korkmaz'a göre Alevi-Bektaşilikte zekât, yol eri canın edindiği bilgiyi ehline-ihtiyacı olana vererek üzerindeki kirlilikten kurtulmasıdır.⁴¹⁶

Korkmaz, *cömert olma makamını* üç maddede şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Bilgisini ehlinden esirgememek,
- b) Bilgisinden layık olanı yararlandırmak,
- c) Bunu bir ibadet olarak algılamak ve bu yolla kendini temizlemek, arı kılmaktır.⁴¹⁷

7) İlim Öğrenme

Korkmaz marifet kapısının *ilim öğrenme* makamını; tarikat yolunda gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulmak ve sezgisel aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşmak şeklinde iki madde ile açıklamaktadır.⁴¹⁸

8) Miskin Olma

Korkmaz bu makamı iki madde ile açıklar:

- a) Kendisine hiçbir varlık tanımamak,
- b) Eyvallah Kapısı'nın kulu olma bağlamında, edilen bir sözü, yapılan bir işi, gösterilen bir tavır olumlama/onaylama/benimseme; razı olma, itaat etme, teslim olmak ve bağlanmaktır.⁴¹⁹

9) Özünü Bilme

Korkmaz, Alevi-Bektaşilerde, özünü bilmeyen kişinin gönül bilgisine ulaşamayacağını ifade eder ve *özünü bilme makamını* üç madde ile:

- a) Son amacını âlem-i ekberde bulan ve küçük âlem olarak algılanan insanı tanımak,
- b) Bu yol ile son amacını âlem-i aşgarda bulan ve büyük evren olarak algılanan âlemin farkına varmak,

⁴¹⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 199.

⁴¹⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 199.

⁴¹⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 199.

⁴¹⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 200.

- c) Bu bağlamda Tanrı'nın bütün sıfatlarının insanda tecelli ettiğinin ayırımına ermek şeklinde açıklar.⁴²⁰

10) Arif Olma

Marifet kapısının kavminin *arifler* olduğunu daha önceden de beyan etmiştik. Korkmaz'a göre *arif olmak* denildiğinde; Tanrı'nın, gönül bilgisi ve derinliği yoluyla kendisi ile bütünleşmesine izin verdiği, bu yol ile kendi yüce varlığını görebilmesi lütfunu sağladığı, kendi özünü tatmanın zevkini verdiği, ariflerle simgelenen yüksek olgunluk aşamasına ulaşmak anlaşılmaktadır. Korkmaz, arifin İlâhi Hakk'ın özünü tatması durumunda, bilenle bilinenin tek bir varlık olacağını, arifin bu konuma, kendiliğinden ya da öğrenim ile değil, duyuş, seziş yoluyla yükseleceğini ve bilgi ötesindeki dünyada olup bitenleri bilme yeteneğine kavuşacağını bildirmektedir.⁴²¹ Korkmaz'a göre bu aşamada Tanrı ya da tarikat yolcusuna görünen ve onu yolda yüce aşamalara taşıyan kemal halleri şunlardır:

- a) *Feth-i karib*; kula açılan ve onu nefsin derecelerine taşıyan kalp makamı,
- b) *Feth-i kudret*; tarikat/yol sevgisini yayarak gönülleri açma, ruhları ışıktandırma, Ali sevgisini çoğaltmak,
- c) *Feth-i mutlak*; zat-ı ahadiyetin (Tanrı'nın) tecellisi,
- d) *Feth-i Mübin*; kula açılan velayet makamı.⁴²²

2.2.2.1.4. Hakikat Kapısı

Hakikat kapısı, *Dört Kapı Kırk Makam* öğretisinin son aşamasıdır. Korkmaz'a göre hakikat inançta; Hakk'ın, tarikat yolcusundan özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koymasıyla elde edilen şeydir ve ilham makamıdır. İlham, kulun kendi isteği ve çabası olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan anlam, sezgi ve bilgidir. Korkmaz, genelde marifet kapısı, özelde hakikat kapısıyla Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, inanç varlığı ile somut varlığının üst üste örtüşmesi sürecinde, normal insanlardan farklı kimi yetilerle, doğa üstü güçlerle donanmaya başlayacağını ifade

⁴²⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 202.

⁴²¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 203.

⁴²² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 203.

etmektedir. Bu durumun da, halk adına, topluluk adına kimi misyonları yüklenmenin bir göstergesi olduğunu belirtir.⁴²³

Korkmaz, hakikat kapısına ulaşan bir yol ehlinin, gizli, örtük ve perdelenmiş durumda bulunan tanrısal gerçeği keşif yoluyla açığa çıkaracağını; Tanrı'nın kendisine bağışladığı bu esin kaynağı (keşif) ile sıradan insanlara kapalı olan gerçekleri kavrayabileceğini; böylesi bir durumda Hakk'la arasındaki perdenin ortadan kalkacağını belirtmektedir.⁴²⁴ Korkmaz tarikat yolcusunun gizli hakikati ortaya çıkarmasının üç aşamada gerçekleşeceğini ifade eder. Bu aşamalar:

1. Aklın kesin kanıt kullanarak, Tanrı hakkında kesin bilgi sahibi olması (muhadara-ilim-yakin),
2. Açıklama ve bilim yoluyla bilmek (mükâşefe-ayn el-yakin),
3. Tanrı vergisi olan bir esin ile aracısız bilmek (müşahade- Hakk ül-yakin).⁴²⁵

Korkmaz'a göre hakikat kapısı, inançta kutsal kökenle buluşma olarak algılanan marifet kapısını izlemekte ve tanrısal alemin gücü içinde erime olarak bilince çıkmaktadır.⁴²⁶ Korkmaz, Tanrısal alemin gücü içerisinde erimeyi; tanrısal özde ölümsüzlüğü anlatan bir beka durumu olarak açıklamakta ve bu durumun en belirgin biçimini Hallac-ı Mansur'dan (857-922) aldığını ifade etmektedir. Ona göre beka durumuna ulaşan kul, Tanrı'nın varlığı ile var; O'nun ezeli ve ebedi oluşuyla ezeli ve ebedi olmuştur.⁴²⁷

Korkmaz, Tanrı yolunda manevi yolculuğa çıkan tarikat yolcusunun hakikat kapısına ulaştığında *seyrü sülük'ün*; *seyr illallah* (Tanrı'ya yolculuk), *seyr fillah* (Tanrı'dan yolculuk), *seyr maallah* (Tanrı ile birlikte yolculuk) aşamalarını tamamlayarak, *seyr anillah* (Tanrı'dan yolculuk) aşamasına ulaşmış olacağını belirtmektedir.⁴²⁸

Sahibi: Bu kapının sahibi Hz. Ali'dir. Korkmaz Alevi-Bektaşî zeminde hakikatin, Hz. Ali'nin şanına geldiğine inanıldığını ifade etmektedir.⁴²⁹

⁴²³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 205.

⁴²⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 206.

⁴²⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 206.

⁴²⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 207.

⁴²⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 208.

⁴²⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 207.

⁴²⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 208.

Anlamı: Bu kapının *anlamı* bâtına ve tarikata ilişkin bilgidir.⁴³⁰

Simgesi: Bu kapının *simgesi* topraktır. Toprak, Alevi-Bektaşiliğin anayasası olarak kabul edilen varoluş çevrimine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan, dört tür öğeden biridir ve hakikatin simgesi durumundadır.⁴³¹

Korkmaz'a göre inançta toprak, Şah-ı Merdan Ali'dir. Korkmaz, toprağın insanoğluna sunulmuş en yüksek varlık olduğunu ifade eder. Toprak olmak insanın özünü bilmesidir. Korkmaz'a göre kişinin ruhundaki huzur, toprağın uzantısı durumundadır; toprak en yüce bilimin ayrıntılı kitabıdır ve Tanrı, cenneti onun üzerine kurmuştur. Korkmaz toprağın on özelliğinin bulunduğunu bildirir. Bun özellikler: *yoksulları gözetici olmak, hayır öğütli olmak, adil olmak, insaflı olmak, rızadan geleni nur bilici olmak, bilimin sahibi olmak, hakikati sayan olmak, Hakk'a yakın olmak, andında durmak ve vefalı olmaktır*.⁴³²

İnancı: Hakikat kapısının *inancı* vuslattır. Korkmaz inançta vuslatın ikili bir anlamının olduğunu belirtir ve şu şekilde açıklar:

- a) Tarikat yolunda tüm manevi aşamaları geçerek Tanrı'ya ulaşma; *visal-i Hak*,
- b) Tanrısal ülküden ayrı düşecek gövdeye giren ruhun, gövdeden çıkarak yeniden tanrısal ülkeye dönmesi; *Hakk'a yürüme*.⁴³³

Kavmi: Hakikat kapısının kavmi *muhiplerdir*. Korkmaz muhipleri *Makalat*'a göre açıklamaktadır. Bu bağlamda muhipler, hakikat kavmidirler. Asılları topraktır. Toprak, teslim-i rıza anlamına gelmekte ve muhipler de teslim-i rıza olmak durumundadırlar. Muhiplerin ibadeti münacattır; seyirdir; müşahededir; arzularını yenmektir; Hakk'ı bulmaktır; halleri birikip bir olmaktır.⁴³⁴

Kardeşi: Korkmaz, talip üzerinde pir hakkının var olduğunu kabul etmekle hakikat ya da hakikat kapısının kardeşi olunacağını belirtmektedir.⁴³⁵

⁴³⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 208.

⁴³¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 208.

⁴³² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 208-209.

⁴³³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 209.

⁴³⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 209.

⁴³⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 209.

Selamı: Hakikat kapısının *selamı*, “Esselam-ü aleyküm ey nur-u hakikat erenleri” şeklindedir.⁴³⁶

Cünubu: Hakikat kapısının *cünubu*, kendi ayıplarını örtüp başkalarının ayıplarını açmak, akli ile bildiğine kalbi ile onayladığına inanmamaktır.⁴³⁷

Babası: Hakikat kapısının *babası* Muhammed Mustafa’dır.⁴³⁸

Abdesti: Bu makamın *abdesti*, kendi ayıbını görüp başkalarının ayıbını örtmektir.⁴³⁹

Makamlar

1) Türeb Olma (Toprak Olma)

Kormaz hakikat kapısının *toprak olma* makamını dört madde ile şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Herkesin ayak toprağı anlamında alçak gönüllü olmak,
- b) Tanrı’dan gelen her şeyi gönül hoşluğu ile karşılamak,
- c) Tanrı’nın hoşnutluğunu, onayını kazanmak,
- d) Kendini yol kurallarına bırakmak; teslimiyete ermek.⁴⁴⁰

Korkmaz, toprak ile ilgili bazı bilgiler için İmam Cafer *Buyruğu*’na başvurmakta ve şunları nakletmektedir: “*Toprak rahatlık sağlar; kişinin ruhundaki huzur toprağın uzantısı durumundadır. Tanrı, Cennet’i toprağın üzerine kurmuştur. Toprak Adem’in karşılığıdır; en yüce bilimin ayrıntılı kitabıdır. Tanrı; “Benliğini bilen Tanrı’yı bilir”, buyurmuştur. Toprağın on özelliği vardır. Bunlar:*

1. Yoksulları gözetici olma,
2. Hayır öğütlü olma,
3. Adil olma,
4. İnsaflı olma,
5. Rızadan geleni nur bilici olma,
6. Bilim sahibi olma,
7. Hakikatı sayan olma,

⁴³⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 209.

⁴³⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 209.

⁴³⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 210.

⁴³⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 210.

⁴⁴⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 213.

8. *Hakk'a yakın olma,*
9. *Andında durma ve*
10. *Vefalı olmaktır.*

*Toprak inançta Şah-ı Merdan Ali'dir. Bu nedenle "toprak oğlu" anlamında Ebu Turabi adıyla anılmıştır. Velilik ve kerameti, O ortaya çıkarmıştır. Toprak insanoğluna sunulmuş en yüce varlık olduğu için toprak olmak kişinin kendi özünü bilmesi anlamına gelir."*⁴⁴¹

2) Tüm İnsanları Bir Görme

Korkmaz'a göre *tüm insanları bir görmenin* iki anlamı vardır. Birincisi: insanlar arasında din, dil, ırk ve cins ayrımı yapmamak; ikincisi ise; tüm insanların inançlarına hoşgörü ile bakmaktır. Korkmaz, Alevi-Bektaşilikte insan haklarının, sosyal ve ekonomik haklar birlikteliği üzerine oturtulduğunu belirtir. Ona göre Alevi-Bektaşilikte insan hakları, doğa hakları ve insan hakları olarak algılanmakta ve can taşıyan tüm varlıklar kutsal kabul edilmektedir.⁴⁴²

Korkmaz insan hakları kapsamında doğanın da haklarının olduğunu belirtir. Batılı bakış açısında; doğa üzerinde bir tahakkümün bulunduğunu, doğanın insanlar için var olan bir araç olduğunu, insanın amaç, doğanın ise araç kabul edildiğini, hayvanın, bitkinin, taşın, toprağın yasal konumları olmadığı için haklarının da olmadığını ifade etmektedir. Alevi-Bektaşilikte ise, doğa üzerinde bir tahakkümün olmadığını, doğanın insanlar için değil canlı yaşamın ve nesnel sürecin birliği için var olduğunu, insanın amaç değil doğal ve toplumsal yaşam için bir araç olduğunu belirtmektedir. Korkmaz'a göre insan hakları gereği insan, doğa hakları gereği de doğa özgür olmalıdır. Korkmaz Alevi-Bektaşilikte insan haklarının, birey merkezli değil, sosyal ve ekonomik haklar temelli, toplum belirleyici, birlik yönelimli olduğunu, hakların ve yükümlülüklerin, insanların birliği için var olduğunu, insan haklarında hak kaynağının, toplum ya da doğa olduğunu belirtmektedir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 272-273.

⁴⁴² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 214-215.

⁴⁴³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 215-216.

3) Elinden Geleni Esirgememe

Korkmaz bu makamı, elinden gelen bir hizmeti, yardımı vermekten/yapmaktan kaçınmamak ve verici olmak şeklinde iki madde halinde açıklamaktadır.⁴⁴⁴

4) Kimsenin Ayıbını Görmeme

Korkmaz, *dört kapı kırk makam* yolcusunun, daima insanların gönül defterlerindeki iyi ve üretici kısımlara bakmasını, ayıp ve kusurlu yanlarını okunmamasını belirtmekte ve bu makamı iki madde ile şu şekilde açıklamaktadır:

- a) İnsanları iyi ve üretici yanından yakalamak,
- b) İnsanların kusurlarını, ayıplarını örtücü olmak, onları çoğaltıcı ve yayıcı olmamaktır.⁴⁴⁵

5) Tevhit Anlayışında Olma

Korkmaz tevhit anlayışında olma makamını dört madde ile açıklamaktadır:

- a) Bütün varlık türlerinin Tanrı'da var olduğuna inanmak,
- b) Tanrı'dan başka varlık tanımamak,
- c) Tanrı'nın birliğine ve Ali'nin Tanrı'nın velisi olduğuna inanmak,
- d) Tanrı'nın görüntüsü durumunda bulunan canlı-cansız tüm varlıkları sevmek ve bunu bir ibadet olarak algılamaktır.⁴⁴⁶

Korkmaz Alevi-Bektaşiliğin tevhit anlayışı gereği, bütün varlık türlerinin Tanrı'da bir olduğunun algılanmasıyla Tanrı'nın keşfedildiğini ifade etmekte ve tevhidin üç aşamasının bulunduğunu belirtmektedir. Korkmaz'a göre tevhidin ilk aşaması *telkindir*; şariat kapısından tarikat kapısına girme olarak algılanmaktadır. İkinci aşama *ilbastır*; tarikat kapısından marifet kapısına girme olarak algılanmaktadır. Üçüncü ve son aşama ise *ahadiyettir*; marifet kapısından hakikat kapısına girme olarak algılanmaktadır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 219.

⁴⁴⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 220.

⁴⁴⁶ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 220-221.

⁴⁴⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 222.

Ayrıca Korkmaz, Ali'nin Tanrı'nın velisi olduğunu vurgulayan ve cemlerde müzik eşliğinde söylenen şiirlere de *tevhit*⁴⁴⁸ denildiğini belirtmektedir.⁴⁴⁹

6) Vahdet-i Mevcut Anlayışında Olma

Korkmaz vahdet-i mevcut anlayışında olmayı şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Tanrı'ya yakın olma; Tanrı'yla bir olmak,
- b) İnsan-Tanrı-Evren üçlüsünden oluşan birliği Tanrı olarak algılamaktır.

Korkmaz'a göre vahdet-i mevcut anlayışında, İnsan-Tanrı-Evren üçlüsünden oluşan birlik bağlamında, oluşturan da, oluşan da, oluş da birdir ve Tanrı'dan başka mevcut yoktur (La mevcudu illallah). Varlık tektir, birdir; yaratanla yaratılan özdeştir. Yaratmak, yoktan var etmek değil, gizlilikten görüş alanına çıkmaktır.⁴⁵⁰

7) Manayı Bilme-Sırrı Öğrenme

Korkmaz, asıl gerçeklerin görünür olanın ötesindeki sırlar olduğunu, bu sırlara da Tanrı yolunda tarikat yolcusu olmakla ulaşılabileceğini bildirmektedir. Korkmaz'a göre gönül, tanrısal bilgi alanı; ruh, sevgi alanı; sır, ise aşkın gerçekleri sezme alanı olarak algılanmaktadır. Korkmaz, gönül gözü açık olanların, gayb âleminin işaret ve belirtilerini kendi iç dünyalarında sezebileceklerini ve bu durumdaki bir insanın sırda ermiş bir mana adamı olduğunu ifade eder. Korkmaz'a göre bu aşamada sırda ermiş mana adamının gönlüne, gayb âleminden tanrısal bir lütuf olarak, insanı kendinden geçiren anlamlar gelir. Sırda ermiş mana adamı, Tanrı ile insan arasındaki uzaklığın ötesine geçmiş bir insan-ı kâmindir.⁴⁵¹

Korkmaz hakikat kapısının, *manayı bilme-sırrı öğrenme* makamını dört madde ile şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Gönül sezgisi yoluyla duyular üstü bilgiye ulaşma; marifete erme,
- b) Bâtın, bilgisini, tarikat bilgisini özümseme ve hakikate erme,

⁴⁴⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 222: Korkmaz yukarıda belirttiğimiz bağlamda Hz. Ali'nin velayetini vurgulayan ve tevhit olarak isimlendirilen şiirlere örnek olarak en yaygın söylenileni göstermiştir: “*Lâ İlâhe İllallah, Ali Mürşid Ali Şâh, Ali Hayder Ali Şâh, Ali Esed Ali Şâh, Ali Şîr'dir Ali Şâh, Eyvallah Şâhim Eyvallah, Lâ İlâhe İllallah*”

⁴⁴⁹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 222.

⁴⁵⁰ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 223.

⁴⁵¹ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 225.

- c) Nefsin isteklerinden sıyrılıp derin düşünceye dalarak, Tanrı evi olarak tanımlanan gönülde tecelli eden gayb durumundaki şeylerin, yani Hakk'ın gayb durumuna getirdiği ancak halka bildirmediği şeylerin ayırımına varma; sırrına erme,
- d) Ulaştığı manayı, erdiği sırrı, ehli olmayandan sakınma; sırrı sır etme; takiye sahibi olmaktır.⁴⁵²

8) Seyrü Sülûğünü Tamamlama

Korkmaz hakikat kapısının sekizinci makamını iki madde ile şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Seyrü sülûk aşamaları sıralamasında dördüncü sırada yer alan ve Tanrı'dan halka dönme olarak algılanan seyr anillah (Tanrı'dan yolculuk) aşamasını tamamlamış olmak.
- b) Gerçek gerçek olmak; gerçekle gerçek olmak. Korkmaz'a göre bu aşamada manevi olgunluğa ulaşan tarikat yolcusunun ruhu/canı, tanrısal görüntüleri gözlemlemek için gayb âlemine seyahate çıkar, bâtın alemleri dolaşır. Canlı-cansız her şeyin Tanrı'dan nasıl türediğini ve canlı-cansız her şeyde Tanrı'nın nasıl görüldüğünü anlamaya çalışır. Daha doğrusu Tanrı, bu evreni varlığa getirirken ne türden bir tasarım içinde bulunduğunu bilince çıkarma uğraşına girer.⁴⁵³

Korkmaz tarikat yolcusunun seyrü sülûğünün dört aşamada gerçekleştiğini belirtir ve bu aşamaları şu şekilde açıklar:

1. *Seyr illallah* (Tanrı'ya yolculuk): beşeri isteklerden sıyrılarak tanrısal iradeye teslim olmak,
2. *Seyr fillah* (Tanrı'da yolculuk): tanrısal nitelikleri kazanmak,
3. *Seyr maallah* (Tanrı ile birlikte yolculuk): ikiliğin ortadan kalkarak her şeyin tanrısal olması,
4. *Seyr anillah* (Tanrı'dan yolculuk): Tanrı'dan halka dönerek birey/toplum hizmetine adanmak; hizmetli olmak; ruhlar âleminden beşeriyet âlemine dönerek kendine gelmektir.⁴⁵⁴

⁴⁵² Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 224-225.

⁴⁵³ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 226.

⁴⁵⁴ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 227.

9) Gerçeği Gizlememe

Korkmaz hakikat kapısının dokuzuncu makamını iki madde ile şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Sohbet, muhabbet, hakikat sırrını Hakk'tan halka taşımak,
- b) İnançtan akla atlamak; aklın kılavuzluğunda kâmil toplumu yaratmaya koyulmak.⁴⁵⁵

İkinci maddede kâmil toplumdan bahseden Korkmaz, kâmil toplumu şu şekilde ifade eder: “Kamil toplum⁴⁵⁶; Anadolu Alevilerinin, felsefelerine, öğretilerine ve yaşama biçimlerine uygun olarak toplumu kurtuluşa taşımak için tasarımıladıkları; devletin, sınıfların, özel mülkiyetin ve paranın olmamasıyla belirgin, herkesin yeteneğine göre üretime katkıda bulunduğu, gereksinimine göre toplumsal üretimden pay aldığı kusursuz toplumdur. Her Alevi-Bektaşî için ulaşılmak istenen son amaçtır.”⁴⁵⁷

10) Münacat ve Müşahede

Korkmaz münacat ve müşahedeyi üç madde ile açıklar:

- a) Tanrısal sırları ve tecellileri seyretmek; bu yolla tanrısal âlemi görmek,
- b) Her an Tanrı Evi olarak algılanan gönülde Tanrı ile söyleşide bulunmak,
- c) Tarikat/yol ulularını övmek, onlara bağlılıklarını bildirmek.⁴⁵⁸

2.2.3. Bir Yaşam Biçimi Olarak Alevilik

Korkmaz'ın düşüncesinde felsefi bir din olarak nitelendirdiği Anadolu Aleviliği; tanımlamasında, “*yaşamı anlamlandırma, yaşamı anlatma*” gibi anlamları da içeren felsefe kavramından da anlaşılacağı üzere bir *yaşam biçimidir*. Korkmaz Anadolu Aleviliğini; temeli, olmazsa olmaz koşulu *laiklik* olan bir *yaşam biçimi* olarak tanımlamaktadır. Hatta Anadolu insanını esenliğe kavuşturan laik-demokrat güçlerin başında Alevi topluluklarının geldiğini düşünmektedir. Korkmaz'a göre son zamanlarda değişik şekillerde yorumlanan laiklik, Aleviliğin, ilk olduğu zamandan beri

⁴⁵⁵ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 227.

⁴⁵⁶ Korkmaz'ın Alevi gelenekteki kamil toplum anlayışı ile ilgili detaylı açıklamaları çalışmamızın 102-106 sayfalarında verilecektir.

⁴⁵⁷ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 228.

⁴⁵⁸ Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, 228.

mücadelesini verdiği bir değerdir.⁴⁵⁹ Yine Korkmaz’a göre Alevilik, laiklik ve demokrasi mücadelesinin toplumsal güçlerinden birisidir.⁴⁶⁰

Korkmaz’a göre tarihsel süreç içerisinde köktendinciler, şeriatı toplumun tümüne dayatmaya kalkmış, bu yolla, demokrasiyi, demokrasi mücadelesini, laikliği, laiklik mücadelesini boğmaya yeltenmişlerdir. Köktendinciler, dinsel taraflar arasındaki kavgayı öne çıkarmak suretiyle, toplumsal düzeyde sınıf ilişkilerini, sınıflar arasında süregelen çikara dayalı mücadeleyi perdelemiş, demokrasi ve laiklik kavgasına öncülük edecek olan devrimci güçleri ve devrimci çalışmayı kuşatma altına almışlardır. Bu kuşatmadan kaynaklanan yabancılaşmadan laiklik de nasibini almış, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması temeline dayanan laiklik, “*din ve devlet işlerinin*” ayrılması şeklinde anlaşılmalı ve uygulanmaya başlanmıştır. Doğal olarak toplumsal yaşam şeriata terkedilmiş, “*şeriatla birlikte özgürleşme*” anlayışı egemen hale gelmiştir.⁴⁶¹ Bir bakıma köktendinciler tarafından laiklik kavramına yeni bir anlam yüklenmiş ve bu anlam insanlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

Korkmaz, köktendincilerin toplumsal yaşama dayattıkları şeriatın laikliğin işlevselliğine engel olduğunu, Alevilere göre, “*şeriatla birlikte özgürleşme*” anlayışı terkedilmeden, “*şeriatla özgürleşmeden*” laik olunamayacağını belirtmektedir.⁴⁶²

Korkmaz, toplumun özgürleşmesine ve laikleşmesine engel olarak gördüğü şeriatı; gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan Tanrı buyrukları olarak tanımlamaktadır. Bu buyrukların iktidara taşındığı, egemen sınıfın dini durumuna getirildiği topraklarda ise; egemenliğin halkta değil Tanrı da olduğunu; kişi ve toplumun, Tanrı ve peygamber buyrukları ile yönetildiğini; yine kişi ve toplumun kendi kaderini kendilerinin belirlemelerinden yoksun olduklarını; şeriat hükümlerinin, insan yapısı yasalarla asla değiştirilemeyeceğini, değiştirmenin Tanrı iradesine aykırı davranmak bağlamında sapkınlık olarak kabul edildiğini; insanın doğal ve toplumsal nitelikte dokunulmaz haklara sahip bir varlık değil de bir kul konumuna indirilip ve kutsallığını kaybettiğini; şeriat kurallarının insanın tüm yaşantısını düzenleyen kurallar olarak kabul edildiğini, karşı gelenlerin cezalandırıldığını; insanların, keyfî iradesi ile korkutucu, kul/köle edici,

⁴⁵⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 180.

⁴⁶⁰ Korkmaz, *Alevilere Saldırıları*, s. 129.

⁴⁶¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 181.

⁴⁶² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 182.

ezici, yok edici bir Tanrı algılamasına kurban edildiğini; temel görevi Tanrı'ya ve Muhammed'e kulluk etmek olan insanın küçüldüğünü; araştırma, inceleme, deneme yapan bilim insanının düşman olarak algılandığını; zenginlik/ yoksulluk, cins ya da ırk ayrımının Tanrının iradesi olarak kabul edildiğini belirtir.⁴⁶³

Korkmaz, köktendincilerin özlemini duydukları, yaşama geçirmek istedikleri düzenin yukarıda anlatılan, çağdaş topluma sokulmaya çalışılan bir ortaçağ düzeni olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu düzen, Alevi felsefesiyle, Alevi yaşam biçimi ile taban tabana zıttır ve tam da bu yüzden laiklik, Alevi yaşama biçiminin olmazsa olmaz koşuludur.⁴⁶⁴

Korkmaz'a göre Alevilik laik olmak zorundadır. Alevi felsefeleri, öğretileri, inançları ve yaşama biçimleri laik olmak zorundadır. Korkmaz, çok konuşulmasına, yinelenmesine rağmen, genel bir söylemin ötesine geçilemediğinden dolayı bugün, aydınlar katında dahi Aleviliğin en az bilinen yanlarından birinin, onun laiklik boyutu olduğunu belirtir. Bu bağlamda çağdaş bir izlenim verilerek edinilen laik söylemlerin çare olmadığını, laikliğin bilinmemesinden dolayı şeriatçı İslam'ın kirlettiği bir Aleviliğin, “*Alevilik laikliktir, Alevilik demokratlıktır*” söylemleriyle zihinlere taşındığını düşünür.⁴⁶⁵ Korkmaz, geline bu noktada, öz kaynaklarından özümseyen Alevi laiklik anlayışının gün yüzüne çıkarılamamasından dolayı bir Alevinin, kendi laikliğini ve demokratlığını sorgulayacak, dünya görüşüne uygun şekilde ayakları üzerine oturtacak ölçütlerden yoksun kaldığını düşünmektedir.⁴⁶⁶

Korkmaz Aleviliğin laiklik anlayışını tartışmaya açarak, tanrıbilimden bağımsız ya da tanrıbilime egemen bir felsefe yaratarak, ilk çağ aydınlanmasını ortaçağa taşıyan, hümanizm üzerine yapılandığı toplumsal etiği, halkın yanında egemen otoriteye karşı bir felsefe durumuna getiren dünün Aleviliğini, hem bugünün Alevilerine hem de tüm demokrat ve devrimcilere anlatmayı kendisinin ve Alevi aydınlarının bir vazifesi olarak addetmektedir.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 183; Korkmaz, *Alevilere Saldırıları*, 29.

⁴⁶⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 183.

⁴⁶⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 183.

⁴⁶⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 184.

⁴⁶⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 185.

Korkmaz, köktendincilerin toplumsal hayat üzerinde şeriat baskısı ile kurmak istedikleri sömürü düzenine karşı bir başkaldırı olarak dinamikleşen Aleviliğin yaşam biçiminin, bu sömürü düzeni karşısında laik olma zorunluluğunda olduğunu düşünür. Alevilik, yüzyılların ve binlerce eren/evliyanın kolektif ürünü olan felsefesini yaşatmak ve yaşama geçirebilmek için yaşam biçimi olarak laik olmak zorundadır. Korkmaz, bu laik olmak zorunluluğunu, *aydınlanma*, *hümanist* ve *toplumsal etik* boyutları ile açıklamaktadır.

2.2.3.1. Aydınlanma Boyutu

Korkmaz'a göre, özünde tektanrıci dinlerin şeriatından bir özgürleşme olgusu olan Alevilik, bir aydınlanma ve akıl hareketidir. Bu da laikliğin dünden bugüne taşınan temel zemindir. Ona göre *ben Aleviyim* demek, *ben laikim* demek anlamına gelmekte, laik olmadığını söylemek ise Aleviliğini inkar etmektir. Laik bir yapıya sahip olan/olmak zorunda olan Alevilik, şeriatçı inançtan/dinden bağımsızlaşarak, şeriattan özgürleşmesini gerçekleştirmiştir.⁴⁶⁸

Korkmaz'a göre Alevilik, ilk çağ doğacılığından kaynağını alan, ortaçağda yeni bir yorum ile yaşatılan bir aydınlanma hareketidir.⁴⁶⁹ Tektanrıci dinlerin tarihin en eski zamanlarından beri insanlığa dayattığı, hariçten, öteden, insanlığın dışından geldiği kabul edilen; varlığın dışında, mutlak güç ve hâkimiyet sahibi olan Tanrı inancı ve inanç biçimlerini yadsımıştır. Âlemin dışından âleme müdahale eden Tanrı anlayışını reddederek vahdeti mevcut anlayışı çerçevesinde Tanrı ile varlığı bir tutmuş, şeriatçı düzenin hükümlere tabi olmaktan başka bir fiili olamayan insan karşısında, kendini ve varlığı tüm yönleri ile sorgulayarak Tanrılaşan bilge insanın yetişmesine zemin hazırlayan bir aydınlanma hareketi haline gelmiştir.

2.2.3.2. Hümanist Boyutu

Korkmaz'a göre Alevilik-Bektaşilik, görevi, yaşam ve toplumun entelektüel ilkelerini araştıran, halk adına dünyayı yorumlayan, dünyanın ve yaşamın anlamını

⁴⁶⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 185.

⁴⁶⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 188.

temellendiren, tüm bunları felsefeleştirilmiş bir din aracılığıyla, mistik bir maya ile sunmak olan hümanist bir evren görüşüdür.⁴⁷⁰

Korkmaz'a göre, Anadolu coğrafyasında Aleviler, tektanrıci üç dinin (İbrahim-İsa-Muhammed dinleri) şeriatıyla kendinden kopartılıp gökyüzüne çıkarılan insanı; felsefesinin ve öğretisinin yorumu ile kuşatmış, akıldan inanca atlayarak, kendi ürünü inanç yaratısınca zincire vurulan ve zavallılaştıran insanı, inançtan akla inilen çizgide ait olduğu toprağa indirmiş ve indirir indirmez hümanizmin bireysel-toplumsal tabanını yaratmıştır. Alevilik insanı; önce bireyselleştirip sonra toplumsallaştırarak, bir inanç varlığından bir yorum ve yetenek varlığına dönüştürmüştür. İnsanı, insanlık sorunlarına akılcı çözümler bulma yolunda hadim yapmış, devlet ve şeriatın uzağında ve bunlara karşı kanalda, hümanizmi yaratan asıl toplumsal tabanı yakalamıştır.⁴⁷¹

Korkmaz'a göre Alevi hümanizmi; gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan Tanrı buyruklarına göre bedenleşen ve egemenin güdümünde canavarlaşan insana karşı, üretici, yaratıcı insanı konuşan Tanrı durumunda halk kimliğinde kişilendirmiştir. İnsan-evren-Tanrı sorunu yeniden irdelenerek, inancın yerini akıl almış, inanca dayalı tanrı bilim karşısına, inancı aklın denetimine veren batını felsefe yerleştirilmiş, Tanrı-evren sorunu, inanç sorunu olmaktan çıkarak bir insan sorunu haline gelmiştir.⁴⁷²

Korkmaz'a göre Aleviler; İlkçağ aydınlanmacılığının uzantısında ve İlkçağ hümanizminin kuşatıcılığında insanın bedensel ve ansal (anlama-kavrama) yeteneklerini geliştirmiş; bu yolda, genelde şeriatçı dinsel değerlere, özelde feodal despota ve onun uşaklarına başkaldırmış; ilkel eşitlikçi toplum değerlerini bayraklaştırarak, mistisizm bağlamında ancak sezgiyle ulaşılabileceğini varsaydığı insanlığın son kurtuluşunu tarihin gündemine taşıyıp vermişlerdir. Aleviler hümanizmi, halk memnuniyetsizliğinin uzantısında ezilenin iktidara yönelik özlemlerinin taşıyıcısı durumuna getirdiğinde, kendilerini de tanrıbilimin karşısına koymuşlar, mistik maya biçiminde algıladıkları hümanizmi, egemene yönelik isyanla bugünlere taşımışlardır.⁴⁷³

Korkmaz, süreç içerisine karşılarına çıkan dâhili ve harici tüm dayatmaların ve zorlamaların karşısında Alevilerin; akıllarının yolundan yürüyerek, insanı okunacak en

⁴⁷⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 189.

⁴⁷¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 189-190.

⁴⁷² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 190.

⁴⁷³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 190-191.

büyük kitap olarak algılayıp, idealizmini çağdaş insanı okşayacak bir damak tadına dönüştürerek, genişleyen akıl alanında toplumcu hümanizmin tohumlarını ektiklerini düşünmektedir.⁴⁷⁴

Korkmaz, yukarıda görüşlerini belirttiğimiz şekilde Aleviliğin hümanist boyutunu öne çıkarmakta ve ben hümanistim diyen bir Alevinin aynı zamanda “laikim” de demesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁵

2.2.3.3. Toplumsal Etik Boyutu

Korkmaz’a göre Alevi-Bektaşilik toplumsal bir etiktir. Korkmaz Alevi etiğini; özünde halk katının ahlak ilkelerine göre düzenlenmiş toplumsal bir felsefe, kaynağını nesnel-toplumsal dünyadan alan ve kolektif bir ürün durumunda bulunan gelenek-görenekler; inanç alanının dışına taşınarak yaratılmış olan ilkçağ ahlak anlayışının, akıl alanında ve mistik bir örtü altında, tektanrıci dinlerin ahlak anlayışına karşı tasarımılanmış bir “manifesto” olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda Korkmaz Alevi etiğini, genelde zahiri koşullanmadan/ bilgilenmeden, özelde ise şeriatçı İslam’dan, yani Sünni şeriattan “özgürleşme” şeklinde ifade eder.⁴⁷⁶

Bu noktada karşımıza özgürlük/özgürleşme kavramı çıkmaktadır. Korkmaz, yukarıda bahsedilen şeriattan özgürleşme eylemini batını gelenek-göreneklerine bağlamaktadır; bu bağlamda batını gelenek-görenekleri, bir bakıma zahire karşı özgürleşmenin, şeriatçı İslam’a karşı tavır alışı görünüş alanına çıkmış olması olarak değerlendirir. Korkmaz, Alevi öğretisinin insanı ulaştırmayı hedeflediği nihai nokta olan *kendini bilmek* aşaması için, kaynağını akli ilkelerden alan özgürlüğü, olmazsa olmaz tek koşul konumunda görür.⁴⁷⁷

Korkmaz, kendini bilen, Sünni şeriattan, akli ilkeler kılavuzluğunda özgürleşen bir insanın, insana en çok yakışan davranış biçimlerini, ahlaklı davranışları bilebileceğini, bu bağlamda Alevi ahlaklılığının göksel değil yersel, yani kendi geleneksel yaşama biçimlerinin bir parçası olduğunu, bu yaşama biçiminin de, eğitim, toplumsal denetim ve ritüellere katılımı ile içselleştirilebileceğini belirtmektedir. Sonuç olarak Korkmaz’a göre

⁴⁷⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 191.

⁴⁷⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 191.

⁴⁷⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 192-193.

⁴⁷⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 193-194.

Alevi ahlakı, doğaötesinden geldiğine inanılan Tanrı'nın görüşlerine göre düzenlenmiş bir ahlak değil; tersine çalışanın/ yaratanın yer aldığı halkın geleneklerine-göreneklerine göre düzenlenmiş bir ahlaktır. Bu zemine de ancak şeriattan özgürleşilerek taşınılabildiği için bir Alevi, kendi ahlakını yaşama geçirirken laik olmak zorundadır.⁴⁷⁸

Tüm bu aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Korkmaz'ın, Aleviliğin yaşam biçimini, Alevi felsefesinin dayandığı nesnel-toplumsal dünya ilkelerine uygunluğu açısından, tamamen laiklik kavramı çerçevesinde yorumlayarak şekillendirdiği görülmektedir.

2.2.4. Bir Ütopya Olarak Alevilik

Korkmaz'a göre, insanlığa kesin kurtuluş getirecek olan, Alevi-Bektaşî ütopyası olarak öne çıkarılan düşsel proje, *kâmil toplum projesidir*. Bu projenin belki ilk olma özelliğini taşıyan örneği, *Buyruk*'ta "*Rıza Şehri*" şeklinde anlatılmıştır.⁴⁷⁹

Korkmaz Dört Kapı Kırk Makam öğretisi ile olgunluğa ulaşan, kurtuluşa eren, yani *kâmil insan* konumuna yükselen insanın, kendini toplumun hizmetine adayacağını ve *kâmil toplum* projesinin gerçekleşmesi için tüm gücüyle çalışacağını kesin bir dille ifade eder.⁴⁸⁰ Çünkü Alevilikte bireyin önemi, eylem ve uğraşlarına, Alevi-Bektaşî toplumuyla ne denli ilgili olduğuna, ortak esenliğe ne denli katkıda bulunduğuna göre belirlenmektedir. Bu bağlamda belirleyicilik topluluğa aittir. Yani, bireyin yaptığı her şey için *topluluk* önkoşuldur. Topluluğun önkoşul olması, bireysel mülkiyetin olmadığı, her şeyin herkese ait olduğu ve gereksinmelere göre paylaştırıldığı toplumsal tasarımı öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşî ütopyası, göksel değil, bireyin topluluğa ve doğaya karşı sorumluluklarından ve toplumsal/doğasal yükümlülüklerinden doğmaktadır.⁴⁸¹

Korkmaz *Kızılbaş ütopya* olarak da isimlendirdiği; *Buyruk*'ta kent-toplum bağlamında ele alınan bu *kâmil toplum projesini*; toprağın temel üretim zemini, köylülüğün egemen ezilen sınıf olduğu Ortaçağ koşullarında; sınıflı toplum öncesinden

⁴⁷⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 196.

⁴⁷⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 202.

⁴⁸⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 202; Esat Korkmaz, *Anadolu Alevi Kültü ve Sol'un Politikası*, Sorun Yayınları, İstanbul 2007, s. 84.

⁴⁸¹ Esat Korkmaz, *Kızılbaş Ütopya*, Demos Yayınları, İstanbul 2014, s. 136.

taşınan ilkel eşitlikçi toplum değerlerinin güdücülüğünde, gelecekte insanlığa kesin kurtuluş getirecek olan düşsel kurtuluş projesi olarak nitelendirmektedir. Korkmaz bu ütopyayı, sınıfların olmadığı, paranın ortadan kalktığı, herkesin gereksinimine göre tükettiği, özlemine göre yaşadığı, geleceğe yönelik rüyanın projeye bağlanmış şekli olarak yorumlamaktadır.⁴⁸²

Korkmaz'a göre, Buyruk'ta *Rıza Kenti* olarak işlenen, bir *kâmil toplum projesi* olan Kızılbaş ütopya; ortak bir amaca yönelik üretimde bulunan toplumun tarihi üretirken önüne bela olarak çıkan *özel mülkiyet, sınıflar, devlet ve paranın olmadığı, devlet olmayan bir örgüt ile yönetilen*, Tanrı'nın yerine *insanın*, peygamberin yerine *öğretmenin* geçirildiği, sosyalizmi de öteleyen düşsel bir toplum tasarımıdır.⁴⁸³

Tüm bunları aktardıktan sonra Korkmaz'ın, *kâmil toplum projesi* olarak nitelendirdiği Kızılbaş ütopyasını, “Yorumlu İmam Cafer Buyruğu”, “Anadolu Aleviliği”, “Anadolu Alevi Kültü ve Sol'un Politikası” ve “Kızılbaş Ütopya” isimli kitaplarına da Buyruk'taki şekliyle aldığı *Rıza Kentini* aktaralım:

“Bir zamanlar bir sufi dünyaya seyahata çıkar. Bir gün yolu, bir kente düşer. Bu kent, şimdiye değin gördüğü kentlere benzemiyordur. Sabah zamanı herkes işine gücüne gitmekte, sessizlik içinde yaşam sürmektedir. Kentin alışılmamış bir düzeni vardır. Sufi kentin bu düzenini görünce şaşır kalır. Öyle ki yaklaşıp birine bir şey sormaya cesaret edemez. Karnı acıkmıştır. Kenti gezerken bir fırın görür. Ekmek almak için içeri girer. Fırıncıya para uzatarak ekmek ister. Ama fırıncı hayretle paraya bakar:

“-Nedir bu? Biz bunu kaldırmak için yıllarca uğraştık, büyük savaşlar verdik. Anlaşılan sen rıza kentinden değilsin, Dünyalı olmalısın”, der. Sufi:

“-Evet ben bu kentten değilim” diye karşılık verir. Fırıncı:

“-Belli oluyor. Dur, öyleyse seni görevlilere teslim edeyim. Onlar seninle ilgilenirler. Bizim kentimizde para pul geçmez”, der. Ve sufiyi görevlilere teslim eder. Görevliler önce kendi aralarında tartışırlar. İçlerinden biri:

“-Meclise götürelim. Ulular karar versin” der. Diğerleri de bu görüşe katılırlar. Bunun üzerine tümü meclisin yolunu tutar. Yol boyu sufi düşünür. İçinden:

⁴⁸² Korkmaz, *Kızılbaş Ütopya*, s. 132.

⁴⁸³ Korkmaz, *Kızılbaş Ütopya*, s. 131-132.

“-Paranın geçmediği bir kent. Görevliler, ulular meclisi. Ne büyük ne görkemli yerdir Ulular Meclisi”, diye kurar. Neyse bir süre yürüdükten sonra divana varırlar. Ama sufi bu kez iyice şaşırır. Çünkü Divan denilen meclis, hiç de düşündüğü gibi büyük ve göz kamaştırıcı değildir. Düşündüğünün tam karşıtıdır. Sessiz bir köşede küçük bir yapıdır. Yerlere basit kilimler serilmiştir. Aksakallı ulular, bağdaş kurmuş kentin sorunlarını tartışmaktadırlar. Görevliler uluları selamladıktan sonra:

“-Bu Dünyalı kentimize girmiş. Acıkmış. Ekmek almak için bir fırına girmiş. Fırıncıya para vermeye kalkmış. Yabancı olduğunu anlayan fırıncı gelip bize teslim etti. Ne yapalım?” diye sorarlar. Ulular:

“-Neden buraya getirdiniz? Törelерimizi biliyorsunuz. Konakta bir yere yerleştirin, Aşevine götürün, gerekeni yapın!” diye buyururlar. Bunun üzerine görevliler sufi ile birlikte geri dönerler. Önce Aşevi ‘ne götürürler. Karnını doyururlar. Sonra konuklar için yapılmış konağa götürürler. Bir odaya yerleştirirler. Sufiye kentte ne yapması, nasıl yaşaması gerektiğini anlatırlar.

“-Burada para pul geçmez. Burası rıza kentidir. Rızalıkla her istediğini alır, her istediğini yaparsın” derler. “-Yeter ki rızalık olsun. Bunu unutma” diye de uyarırlar.

Sufi konağa yerleşir, gezip dolaşır. Rahatı yerindedir. İsteddiği yerde yiyip içer. Hiç kimse “-Ne arıyorsun?”, diye sormaz. Birkaç gün sonra eşyalarını toplar. Kentten ayrılmak ister. Ama görevlileri karşısında bulur. Görevliler:

“-Gidemezsin”, derler. “-Bu kent rıza kentidir, adı üstünde. Sen buraya rızan ile geldin. Biz de sana yiyecek verdik, yatacak yer sağladık. Bu kentte kaldığın sürece bizden razı kaldın mı?”Sufi:

“-Kuşkusuz razı kaldım, sağ olun!”, diye karşılık verir. Görevliler:

“-Şimdi bizim de sizden razı kalmamız gerek. Bu yiyip içtiğin, yattığın günler için çalışman gerek”. Sufi:

“-Mademki töreniz böyle çalışayım”, der ve kabul eder. Görevliler sufiye yapabileceği bir iş verirler. Konakladığı odadan alıp daha büyük bir eve yerleştirirler. Artık o da rıza kentinin bir insanı olmuştur. Her sabah işine gider; akşama değin çalışıp evine döner. Yavaş yavaş dost, arkadaş edinme çabasına girer. Ama her kiminle konuşmaya kalksa ilk sorulan; “Sen Dünyalı mısın?” olur. Bu kentin insanları kavga,

çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi tüm kötülüklerden arınmış durumdadır. Böylece günler, aylar geçer. Sufi kenti iyiden iyiye sever. Dünyayı gezme düşüncesinden vazgeçer. Bu kentte kalmaya karar verir. Ama hala yalnızdır. Bir gün yakın bulduğu bir arkadaşına açılır:

“-Sizin bu kentte nasıl evlenilir?” diye sorar. Arkadaşı:

“-Kentin ortasındaki bahçe var ya, işte orada her cuma günü tanışmak, dost edinmek isteyenler toplanır. Gençler gelirler. Herkes orada beğendiği, anlaştığı biri ile evlenme yolunu arar. Orada tanışırlar. Anlaşırlarsa evlenirler” der.

Sufi cuma günü söylenilen bahçeye gider. Kocaman bahçe tıklım tıklım doludur. Türlü giysiler içinde genç kızlar kelebek gibi dolaşmaktadır. Genç kızlar, oğlanlar sohbet etmektedir. Birbirini beğenip anlaşılanlar uzaklaşmaktadır. Anlaşamayanlar ayrılıp başkasına yaklaşmaktadır. Sufi olup bitenleri bir süre hayranlıkla izler. Sonra kanının kaynadığı bir kıza yaklaşır. Ama o bacının ilk sorusu:

“-Sen Dünyalı mısın?” olur. Sufi aylardan beri bu sözü duymaktan iyiden iyiye bıkmıştır:

“-Evet, Dünyalıyım, ne olacak?”, diye karşılık verir. Bacı:

“-Davranışlarından hemen belli oluyor. Ama alınma zararı yok. Sen ki beni kendine eş seçmek istiyorsun, bu konuda ben de sana yardımcı olurum, davranışlarını düzeltirsin”, der.

Bacı ile sufi arkadaş olmaya karar verirler. İşten artan zamanlarında buluşup konuşurlar. Sufi bir gün bacı ile buluşmaya giderken yolun kıyısında kocaman bir nar bahçesi görür. Bahçenin ne duvarı, ne bekçisi, ne de korucusu vardır. Hemen bahçeye dalar. Kimse görmeden bahçeden birkaç nar koparır. Yakalanırım korkusuyla acele davranıp ağacın birkaç dalını kırar. Ama ne gelen vardır, ne de soran. Sufi narları toplayıp bacı ile bulaşacakları yere gelir. Henüz bacı ortalıkta yoktur. Narları bir tabağa koyar. Masanın üzerine yerleştirir. Bacının gelmesini bekler. Bir süre sonra bacı gelir. Narları görmesine karşın, hiç ilgilenmez. Oysa sufi bacının narları görüp ilgilenmesini, sevinmesini bekler. Her zamanki gibi yerine oturur. O zaman sufi dayanamaz ve bacıya narları gösterir. Bacı:

“-Bunları nereden aldın?” diye sorar. Sufi narları nereden kopardığını söyler. Bunun üzerine bacı:

“-Beni düşündüğün için sağ ol. Ama o bahçenin yerini, varlığını ben de biliyorum. Canım isteseydi gidip ben de alabilirdim. Şimdi benim canım istemiyor. Bu narlar burada boşuna çürüyecek. Başkalarının hakkını boşuna çürütmüş olacağız. Gelirken öğrendim. Narları koparırken bahçeye de büyük zarar vermişsin. Oysa daha dikkatli davranıp bahçeye zarar vermeyebilirdin. Burada senden kimse bir şey kaçırmıyorki...Bunca zamandır rıza kentinde yaşıyorsun. Bu kentte Rızalıkla her şeyin serbest olduğunu bilmeliydin. Şimdi anlıyorum, sen bu kente ayak uyduramayacaksın.”

Bunları söyledikten sonra bacı sufiyi bırakıp gider. Görevlilere söylemiş olmalı ki, görevliler sufinin yaptıklarını divana bildirirler. Divan sufinin durumunu tartışır. Sonunda sufinin rıza kentine uyamayacağına karar verir. Bunun üzerine görevliler Dünyalı sufiyi rıza kentinden atarlar.⁴⁸⁴

Korkmaz’a göre *Rıza Kenti*, ezilenlerin kesin kurtuluşlarını hayal ettiklerinde düşlerine taşıdıkları, her türlü aşamalı düzenin yokluğunda, yetkenin, erkin ve egemenliğin kovulmuş olduğu, doğrudan demokrasinin tüketilerek üretildiği bir toplumu bizlere tanıtmaktadır. Böylesi bir toplumda bireyin öncelikle, kedisini kendi zincirlerinden kurtaracağını, kendi özgürlüğünü fethedeceğini, kendi farkındalığının ayırdına varır varmaz, arzusunun izinde, fethettiği kendi özgürlüğüne sınırlamalar getirerek toplumsal yaşama katılacağını belirtir.⁴⁸⁵

Korkmaz, Alevi-Bektaşî ütopyasının kaynağını Ortodoks Tanrı’dan değil, bireyin, topluluğun yaşayan ve Hakka yürümüş olan üyelerinin oluşturduğu topluluğa karşı düşünce ve eyleminden aldığını belirtmektedir.⁴⁸⁶

Korkmaz’a göre *Rıza Kenti* adıyla sunulan *ütopya toplumu*, kendi kendine yeten özgür beldelerin/bölgelerin birliği olarak tanımlanır. Bu birlikte karşılıklı yardımlaşma ve ortak çıkar belirleyici konumdadır. Para olmadığı için ücretlilik de ortadan kaldırılmaktadır. Aracı ve temsilciler de yoktur, halkın doğrudan sahipliği hemen her şeyin koşuludur. *Rıza şehri*, ortaklığın diğer bir adıdır. Korkmaz Rıza şehri tasarımının,

⁴⁸⁴ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, s. 178-182; Korkmaz, *Anadolu Alevi Kültü ve Sol’un Politikası*, s. 84-87.

⁴⁸⁵ Korkmaz, *Kızılbaş Ütopya*, s. 136.

⁴⁸⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 207.

hem geçmişte yaşanmış, olmuş bitmiş Ata meydanlarına duyulan bir özlem; içinden geçilmekte olan tarihsellikte yaşananın tercümesi ve süreğin geleceğe aktarılması bağlamında bir gelecek tasarımı anlamı taşıdığını ifade etmektedir.⁴⁸⁷

Son olarak Korkmaz’a göre Alevi-Bektaşî *ütopyası* (Kızılbaş Ütopya/Kamil toplum Projesi/Rıza Kenti), Alevi toplumun kendi geleneksel yaşama biçimlerinin bir parçasıdır. Bu yaşam biçimi, daha önceden de belirttiğimiz gibi eğitim, toplumsal denetim ve ritüellere katılımı iletilmekte ve içselleştirilmektedir. Bu bağlamda geleneksel yaşama biçimlerinin terkedildiği yerlerde bu ütopya örselenmektedir. Ayrıca Alevi-Bektaşîlik İslamlaştırıldığı ölçüde Alevi-Bektaşî ütopyası yok olmaktadır.⁴⁸⁸

2.3. ESAT KORKMAZ DÜŞÜNÇESİNDE CEM VE ON İKİ HİZMET

2.3.1. Cem’in Kavramsal İncelemesi

Korkmaz, “cem” teriminin, genel kabul gören anlayışa göre, *toplama, biriktirme, topluluk, kalabalık* anlamlarına gelen Arapça bir kelime olduğunu, zamanla Alevi-Bektaşîlerin cemaatle birlikte yaptıkları ibadetin adı olarak terimleştiğini bildirmekte, ancak “cem” teriminin kökeninin tartışmalı olduğunu ifade etmektedir. Korkmaz Alevi-Bektaşîlikteki “cem” kavramının yani Âyin-i Cem denen törenin isminin nereden geldiğinin birçok Alevi tarafından bilinmediğini ve bu terimin Arapça toplanma anlamında söylenen “cem” sözcüğü ile karıştırıldığını belirtmektedir.⁴⁸⁹

Korkmaz Alevi-Bektaşîlikte geçen “cem” sözcüğünün kökenini Farsça’ya dayandırmakta ve bu sözcüğün İran söylencelerinde içkiyi (şarabı) bulan, içkili toplantılar düzenleyen Kisra’nın adı olduğunu ifade etmektedir. Korkmaz, İran’ın eski Zerdüştdininde, şarabı bulan, içkili toplantıları düzenleyen, bu geleneği kuran padişahın adına, belli aylarda törenler düzenlenip, söyleşiler sürdürülüp, içki içilip, çalgı çalınıp, şiir okunup, oyunlar oynandığını; bu yapılanlardaki tüm amacın, Cem denen padişahı anmak, ona saygı göstermek, onun bulduğu şarabı içip gönül eğlendirmek, kutsallaştırmak olduğunu belirtir. Korkmaz, yapılan bu törene de, İran diliyle “âyin-i cem” denilerek, anlamının, Cem’i anma, onu kutlama, onun adına içkili, çalgılı, söyleşili toplantılar

⁴⁸⁷ Korkmaz, *Kızılbaş Ütopya*, s. 136.

⁴⁸⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 207.

⁴⁸⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 208.

düzenleme olduğunu ifade etmekte, burada ortaya çıkan benzerliğin (Cem-cem) iki sözcüğün birbirine karıştırılmasına yol açtığını ifade etmektedir.⁴⁹⁰

Korkmaz yukarıda aktardığımız bakış açısı ile, Alevi-Bektaşilikteki *cemayini* ifadesinin, Arapça ile ses benzeşmesinden başka bir ilişkisinin bulunmadığını; Alevi-Bektaşilikteki *cemâyininin* kökeninin Farsça olduğunu ve eski İran kültürüne dayandığını; bu görüşünü destekler nitelikteki materyallerin de İran söylencelerinde mevcut olduğunu belirtmektedir. Kavramsal inceleme noktasında son olarak Korkmaz, Alevi-Bektaşilikteki âyin-i cem/cem töreni ifadelerindeki “*cem*” teriminin kökeninin, Arapçaya dayanmadığı görüşünü filolojik açıdan da desteklemektedir. Bu bağlamda Alevi-Bektaşilikteki âyin-i cem ifadesinin; Farsça, toplanma, söyleşi, toplantı, tören, bir yere gelme, birikme anlamlarında ki *âyin* kelimesinin; Arapça karşılığı *cem* kelimesi ile birlikte, *âyin-i cem* şeklinde, Arapça anlamıyla anılması durumunda, Farsça *âyin* kelimesi ile Arapça *cem* kelimesinin eş anlamlı olmalarından dolayı “toplantının toplantısı” gibi çelişik ve saçma bir anlamın ortaya çıkacağını belirtmektedir.⁴⁹¹

2.3.2. Cem’in Toplumsal Kökeni

Cem ayininin kökeninin nereye dayandığı ile ilgili birkaç farklı görüşün bulunduğunu, çalışmamızın birinci bölümündeki “Cem Ayini” başlığı altında belirtmiştik. Şimdi de Korkmaz’a göre cemin kökeninin nereye dayandığına bir bakalım.

Birinci bölümdeki ilgili başlık altında da belirttiğimiz gibi Korkmaz’a göre de cemin toplumsal kökeni konusunda Aleviler arasında bir birlik sağlanmış değildir. Korkmaz özellikle geleneksel Alevi söylemde cem ile ilgili söylencelerin; nesnel olarak gerçekleşmiş olaylar şeklinde algılandığını; söylence dilinin Tanrı’nın dili, söylence kahramanlarının da mucizeler gösteren yarı tanrı kimlikler şeklinde anlatıldığı bir düşüncenin hakim olduğunu; bazı Alevi aydınlarının da bu yönelime olanak sağladığını belirtir. Geleneksel Alevi söylemin cemin kaynağını, bilimsel gerçeklerin tersine Kırklar Cemi’nde arama yoluna gittiklerini; toplumsal köken açısından cemin nesnel kaynaklarının, bilimsel verilerden de anlaşılacağı üzere Asya’da bulunduğunu ifade eder. Bu bağlamda Korkmaz ayin-i cem’in kökeninin, ilk olarak İslam tarihinde yaşandığı

⁴⁹⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 208-209.

⁴⁹¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 209-210.

kabul edilen Kırklar Cemi'ne dayandığı görüşünü kabul etmez. Bu konudaki bilimsel gerçekler dikkate alındığında, bu günkü ayin-i cem'in; İslam'dan önce Orta Asya'da Türklerin sürekli olarak belirli zamanlarda Şaman'ın yönetiminde icra ettikleri, ritüel nitelikli kıymız içme töreninin bir devamı olduğunu belirtir.⁴⁹²

Korkmaz, Orta Asya'da Türklerin yapmış oldukları bu kıymız ritüelinin, belirlenen günün gecesinde Şaman'ın çadırında yapıldığını, törene yalnızca evli çiftlerin katıldığını, Şaman'ın kopuz eşliğinde dualar okuduğunu, törene katılanlara kıymız sunulduğunu, törenin geç vakte kadar devam ettiğini ve tüm bunların, Alevi-Bektaşılıkteki ayin-i cem'in esaslarını gösterdiğini ifade etmektedir.⁴⁹³

Yine cem'in kökeni ile ilgili olarak Korkmaz, Alevilikteki ikrar ayininin, musahiplik ayininin, Budist ve Maniheizt unsurlardan etkilenecek bu inanışların izlerini taşıdığını; bu iki ayinin, bugünkü haliyle Maniheizm'deki inisiyasyon ayinine çok benzediğini; Alevilikteki cem merasimlerinde, eski Şamanist, Maniheizt ve Budist dualarının, ilahilerinin yerini nefeslerin; kopuzla ilahiler okuyup ayini yöneten Şaman'ın yerini, sazıyla nefes okuyan dedenin(mürşit) aldığını ifade eder. Son olarak Korkmaz, Alevilerin eski Türk inançlarını her zaman sürdürdüklerini; cem törenlerinin Şamanizm'deki ayinlerin ayrılmaz bir parçası ve bu ayinlerin devamı niteliğinde olduğunu; cem olayının Zerdüştlük'te, Şamalık'ta ve Budizm'de de var olduğunu belirtir.⁴⁹⁴

Tüm bu aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Korkmaz'ın cem ayininin kökeni ile ilgili olarak, geleneksel Alevi söylemde hakim olan, Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde yaşandığına inanılan Kırklar Cem'ine dayandığı görüşünün aksine; kaynağının, Orta Asya'da yaşayan Türklerin eski inanç ve kültürlerine kadar uzandığı, günümüzde yapılan cem ayinlerine ilk olarak o zamanlarda rastlandığı görüşüne sahip olduğu görülmektedir.

Alevi-Bektaşılıkteki cem töreninin toplumsal kökeni ile ilgili bilgileri de aktardıktan sonra gelelim Korkmaz'ın düşüncesinde cem'in ne olduğuna.

⁴⁹² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 210-211.

⁴⁹³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 211.

⁴⁹⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 211.

2.3.3. Esat Korkmaz Düşüncesinde Cem

Korkmaz cem'i, Alevi-Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören şeklinde tanımlamakta,⁴⁹⁵ cem'in; dedelerin ya da babaların önderlik ettiği, genelde bütün geceyi dolduran, ana bölümlerini; dinsel *dua*, kadın-erkek birlikte yapılan *dans*, dinsel *yemek* ve dinsel *demin* oluşturduğu bir tören olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁶

Korkmaz'a göre Alevi-Bektaşiler cem ile dinsel inancı gökyüzünden yere indirip yeryüzünü tanrısalılaştırırken, ahireti de dünyalaştırmışlar; dünya da insanlığın düşşel kurtuluş olarak algıladıkları cenneti, yani kamil toplumu kurmak için, cehennem yaratıcılarına, yani egemen sınıflara karşı verilen mücadeleyi kutsallaştırmışlardır.⁴⁹⁷

Korkmaz, bir bütün olarak değerlendirildiğinde cemin şu niteliklerle öne çıkacağını belirtmektedir:

1. Cem hak açısından eşitlerin bir etkinliğidir-tapımıdır. Doğrudan demokrasinin uygulandığı cemde herkes "can"dır; zengin-fakir, kadın-erkek, büyük-küçük yoktur; herkesin sözü birdir,
2. Cem bir dayanışma etkinliğidir, yani bir imecedir; herkes olanağına göre verir; ihtiyacına göre alır,
3. Cem bir arınma etkinliğidir, ceme ölü gelinir, diri çıkılır,
4. Cem bir eleştiri-öz eleştiri etkinliğidir,
5. Cem bir yargılama etkinliğidir,
6. Cem bir aydınlanma etkinliğidir,
7. Cem bir yardımlaşma ve dayanışma etkinliğidir.⁴⁹⁸

Korkmaz Alevi-Bektaşilikte cemin, sosyolojik ve adli bir yönünün de olduğunu, yasal yaptırım gerektiren suçlar dışında kalan, dargınlık, küskünlük vb. durumlar için günümüzde dahi bazı işlevleri yerine getirdiğini belirtir. Bu bağlamda cemde, dede ya da babanın, halkın sorunlarını dinleyerek çözümler ürettiklerini, küskünleri, dargınları barıştırdıklarını ifade eder. Korkmaz suç işleyenlerin ya da kendi vicdanına borçlu düşenlerin, tekke-dergah-cemevi büyüklerinin üyesi olduğu cem mahkemesi tarafından

⁴⁹⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 212.

⁴⁹⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 215.

⁴⁹⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 220.

⁴⁹⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 226.

cemaatin huzurunda yargılanıp, suçlarının kanıtlanması durumunda uygun bir cezaya çarptırıldıklarını belirtmekte, halk mahkemesi olarak algılanan cem mahkemesinin verdiği en ağır cezanın düşkünlük olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁹

Korkmaz'a göre Alevilikte cem; Alevi felsefesinin/öğretisinin yaşama geçtiği, bu felsefeye/öğretiye esin oluşturan inancın dünyalaştığı bir toplumsal olgu ve bu olgunun üretildiği bir kurumdur. Bu bağlamda cem olgusu yaşanırken;

- a) Meydanın; ceme katılanları, onların bilinçlerini-inançlarını temsil edecek biçimde bir “*yol alanı*”, bir “*ibadet yeri*”, bir “*düşünce üretim merkezi*”, özcesi cem olgusunun üretildiği bir yer olarak ortaya çıktığını;
- b) Cemin yapıldığı yapının, yani cemevi-dergah-tekkenin; görünen ve görünmeyen evrenin “*kanıtı*” anlamında “*küçük âlem*” olarak tanımlanan insanın “*içinde gezindiği*” bir “*büyük âlem*” olarak kendini ortaya koyduğunu;
- c) Enel Hak diyen Hallac-ı Mansur’un anısına, yola bağlanmanın, yol uğruna canını vermenin, bir mürşit eli tutmanın simgesi olarak Meydan’ın orta yerinin *Dâr*⁵⁰⁰ ya da *Dâr-ı Mansur* olarak öne çıktığını;
- d) Zâhirden bâtına atlayışın, inançtan akla inişin, vahiy ve dogmalardan kurtuluşun; Hz. Ali’yi öncü/önder kabul edişin bir sembolü olarak giriş kapısının iç kısmının “*eşik*” anlamında “*dünyalaştığını*”;

⁴⁹⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 217.

⁵⁰⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 218.

“Dâr, Alevilik-Bektaşilikte; Hallac-ı Mansur’un asıldığı direk anlamında darağacını simgelediği gibi tarikatla ilgili törenlerin yapıldığı meydan ya da meydan odasının orta yerini de simgeler. Bunun ötesinde dâr, inanca ilişkin tapınmanın toplumsallaştırıldığı; bireysel-toplumsal sorunların tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu; yani kullanım biçimine göre işlev kazanan bireysel-toplumsal bir olgudur; bu olgunun yaşama geçirildiği bir kurumdur.”; Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013, s. 186; “Alevi-Bektaşilikte dâr’ın, duruş biçimine göre adlandırılmış dört biçimi vardır. Bu dört duruşun her biri, toplumsal başkaldırı kültürünün yaşatılması anısına, düşünceleri ve inançları uğruna can vermiş, dört ulu insanın adıyla simgelenir. Burada en saygın yer, *Hallac-ı Mansur*’undur. *Dâr-ı Mansur*; asılma duruşu ile temsil edilir ve darağacında asılarak öldürülen *Hallac-ı Mansur* gibi yol uğruna ölümü göze almayı, asılmaya hazır olmayı anlatır. Cemaatin ve dedenin önünde, canını yol uğruna vermeye hazır olduğunu bildirmek için, niyaz ederek meydanın ya da meydan odasının orta yerine gelerek, ayakları mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik olarak beklemek biçiminde uygulanan *dâr’a durmak*, bir bakıma *Mansur* olmaktır. Diğer üç duruştan yüz üstü yere kapanma duruşu ile temsil edilen *Dâr-ı Fazl*, *Fazlullah-ı Hurufî* gibi, yol uğruna başı boyundan kestirmeyi göze almayı; diz üstü duruşu ile temsil edilen *Dâr-ı Nesimi*, *Nesimi* gibi yol uğruna derisini yüzdürmeye hazır olmayı ve ayak mühürleme duruşu ile temsil edilen *Dâr-ı Hüseyin* ya da *Dâr-ı Fatma*, *Hüseyin* ya da *Fatma* gibi, yol uğruna canını vermeye hazır olmayı simgeler.”

- e) İnsanın tanrısal gerçeklere ulaştığı yer olarak *gönlün*, “*Tanrı’nın Evi*” anlamında insanda “*somutlandığını*”;
- f) İnsan somutunda gönlün, kalbin yönelme yeri anlamında çerağ ve postun “*nesnelleşip*”, mürşidin “*bedenleştiğini*”;
- g) Tanrı sözünü anlamaya ve bunun gereğini yerine getirmeye yönelme yeri anlamında çerağ tahtının “*nesne-kimlik*” olarak belirlediğini;
- h) Hemen her şeyin tanığı anlamındaki insanın “*konuşan tanrı*” ya da “*insan tanrı*” olarak ayakları üzerine dikelerek asıl “*tapınma*” kaynağı durumunda öne çıktığını;
- i) Erkândan geçmenin kanıtının, kötülükleri, çirkinlikleri temizlemenin aracı anlamında *alaca değnek* olarak somutluk kazandığını;
- j) Aklın bilgi ile yıkanarak *nesnelleşip*, inançta *şerbet* ya da *dolu*(şerbet ya da dolu inançta, aklın nesnelleşmiş biçimidir ve bilgi ile yıkanmayı simgelemektedir) biçimini aldığını;
- k) Nefs olarak algılanan “*ten’in*”, yönelme yeri anlamında ise ceza makamı olarak algılanan “*meydan taşının*” gerçeklik kazandığını belirtmektedir.⁵⁰¹

Bu bağlamda Korkmaz cem’in; genelde “İnsan-Evren-Tanrı” özelde ise “Ali-Muhammed-Hak” üçlüsünün birlendiği insanın, insanlaşan Tanrı’nın tapınma kurumu; saz, söz, müzik ve semahıyla, birlik ve beraberlik içerisinde muhabbet ederek kusur ve gûnahtan arınma yeri; kendine ve topluma karşı görevlerini yerine getirme, bu yolla iyi bir insan olma kurumu olarak karşımıza çıkacağını ifade etmektedir.⁵⁰²

Korkmaz, Anadolu Aleviliği üzerine yapmış olduğu en kapsamlı çalışması olan *Anadolu Aleviliği* isimli kitabında, başlangıcından sonuna kadar uygulandığını detaylı bir şekilde anlattığı dört çeşit cem töreninden bahsetmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde cem çeşitlerini anlatırken Korkmaz’ın bu eserinden faydalanacak ve cem çeşitleri ile ilgili genel bir bilgi sunmaya çalışacağız.

⁵⁰¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 218-220.

⁵⁰² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 218-220.

Görgü Cemi⁵⁰³

Korkmaz *görgü ceminin*, ikrar tazelemek, bu yolla tövbe etmek ve ruhsal açıdan temizlenmek için yapıldığını; bu törene genellikle musahipliler ile daha önceden görülmüş olanlar ve görülmeye talip olanların girebileceğini ifade eder. Bu törenin özellikle kış aylarının cuma akşamlarında yapılmasının kural olduğunu belirtir. Korkmaz'a göre her Alevi yılda bir defa görgüden geçer. Kendi hal ve durumunun sorgulamasını yaparak ikrarını tazeler ve topluma hesap verir.⁵⁰⁴

Korkmaz'a göre, görgü ceminin en önemli özelliklerinden birisi, barışı, kardeşliği ve birliği sağlamaktır. Bu bağlamda her hangi bir candan şikayetçi olanların, haklı olmaları durumunda razı edilmek zorunda olduklarını, kimsenin kimseyle küs, dargın ve kavgalı kalamayacağını belirtir. Yine bir hak geçme durumunda helallik alınması gerektiğini, canlar arasında barış ve kardeşliğin sağlanamaması durumunda görgülerinin yapılamayacağını, borçlu olanlar varsa eğer, görgüden önce borçlarını ödemekle yükümlü olduklarını ifade eder.⁵⁰⁵

Korkmaz, görgüden geçen taliplerin, daha önceden yaptıkları hataları tekrarlamamaya söz verdiklerini, görgüden geçmekle bir talibin manevi olarak temizlenmiş olacağını, bunun sağlanmaması durumunda o talibin lokmasının yenilmeyeceğini belirtmektedir.⁵⁰⁶

Korkmaz, haksız yere ve keyfi olarak eşini boşayanların; haram kazanç edinenlerin; yalancı şahitlik yapanların; nefsine hakim olamayanların, hırsızlık yapanların; cana kastedenlerin, anne-babasına evlatlık görevini yapmayanların; çevresine ve komşusuna zarar verenlerin; çalışanın ya da yetim hakkı yiyenlerin görgü cemine giremeyeceklerini, böylelikle cem halkının kötü ve yaramaz insanlardan temizlenmiş olacağını ifade eder.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Görgü ceminin uygulandığı ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul 2015, s. 227-325.

⁵⁰⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 227.

⁵⁰⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 227.

⁵⁰⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 228.

⁵⁰⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 228.

Musahiplik Cemi⁵⁰⁸

Korkmaz'a göre Alevilikte *musahip* ve *musahiplik* kurumu son derece önemlidir.⁵⁰⁹ Belli bir yaşa gelen her Alevi, kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik için sınırlandırılmış bir yaş olmamakla beraber en uygun zamanın, 18-20'li yaşlar olduğu kabul edilmektedir. Bu yaşa gelen bir gencin fiziksel olgunluğa eriştiği ve kişiliğinin oturduğu kabul edilir.⁵¹⁰

Korkmaz'a göre Alevi inancında terim olarak *musahip*; ikrar vermiş, evli erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında yol kardeşi demektir. *Musahiplik* ise; ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakk'a yürüyünceye değin kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan "toplumsal bir akrabalık" kurumudur.⁵¹¹ Musahiplik somutta, iki canın yaşam boyu sürecek olan kardeşliğidir. Hz. Muhammet ile Hz. Ali'den kaldığına inanıldığı için musahiplik andı içenler, Muhammed-Ali yoluna girmiş sayılmakta,⁵¹² andını bozmak durumunda kalanların, inançta Muhammed-Ali yolundan ayrılmış oldukları kabul edilmektedir.⁵¹³

Korkmaz musahip olmanın/musahiplik kurumunun, Alevilikteki ilk toplumsal dayanışma biçimi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda musahiplik, Alevi topluluk örgütlenmesinin ve halkın toplumsal örgütlülüğünün ilk basamağını oluşturmaktadır.⁵¹⁴

Korkmaz Alevi gelenekteki musahiplik kurumunun inançtaki kaynağını, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin birbirleri ile musahip olmalarına dayandırmaktadır. Bu kutsal

⁵⁰⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 344; Korkmaz, musahiplik ceminin günümüzde, geçmişteki otantik uygulanişından hem kısa hem de bölge özelliklerine göre farklı şekillerde uygulandığını, bunun da ötesinde kentlerde ve kimi bölgelerde tümüyle uygulamadan kaldırıldığını belirtir.

Biz çalışmamamızın bu bölümünde musahiplik ceminin uygulanişını değil, Alevi gelenekteki musahip/musahiplik kurumunun kavramsal olarak ne anlam ifade ettiklerini, inançsal-toplumsal kaynaklarını ve Alevi gelenekteki önemini anlatmaya çalışacağız. Musahiplik ceminin uygulanişı, cem esnasında okunan dolu-nefes-semah üçlemeleri ile ilgili detaylı bilgi için, Korkmaz'ın *Anadolu Aleviliği* isimli çalışmasının 344-379. sayfalarına müracaat edilebilir.

⁵⁰⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 326.

⁵¹⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 340.

⁵¹¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 326.

⁵¹² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 339.

⁵¹³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 343.

⁵¹⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 329.

söylencenin, Kırklar söylencesinin bir devamı niteliğinde olduğunu belirtir.⁵¹⁵ Söylenceye göre, Kırklar Cemi'nde Hz. Muhammed inananlara dönerek:

"-Ey inananlar, her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin", buyurur.

Hız. Muhammed'in buyruğu üzerine her inanan kendisine bir kardeş bulur. Her iki kişi karşılıklı birbirini kardeşliğe kabul eder. Bu yolla tüm inananlar birbirinin musahibi olur. Hız. Ali, yalnız kaldığını görünce ayağa kalkarak;

"-Ey Tanrı'nın elçisi ben tek kaldım; ben kiminle kardeş olayım?", der. Bunun üzerine Hız. Muhammed;

"-Ey Ali, sen benim kardeşimsin; tıpkı Musa ve Harun gibi. Ya Ali, bundan böyle sen de seni izleyenlerin, sana inananların belini bağla", buyurur.⁵¹⁶

Yukarıda Kırklar Cemi'nden naklettiğimiz kısımda, Hız. Muhammed mecliste bulunan tüm inananların birbirleriyle kardeş olmasını istemiş, Hız. Ali'yi de kendisine kardeş ilan etmiştir. Bu bağlamda Korkmaz, Alevi gelenekteki musahiplik kurumunun inançtaki kaynağını, Kırklar Cemi'ne, Hız. Muhammed ve Hız. Ali arasındaki bu kardeşliğe bağlamaktadır.

Musahiplik kurumunun inançsal kaynağını Kırklar Cemi'ne dayandıran Korkmaz, bu kurumun nesnel olarak İslamiyet'le ilişkilendirilemeyeceğini belirtmekte, musahipliğin nesnel kaynaklarının, devlet hukuk sistemi dışında, yani şeriatın dışında ve ona karşı yaşamak zorunda olan bânını kimlikli Anadolu halkının, yerleşik yaşam öncesi dayanışma biçimlerinde aranması gerektiği ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında musahipliğin nesnel olarak, İslamiyet ve İslamiyet'in doğduğu topraklarla bir ilgisinin olmadığını, kaynağını Asya'nın kandaş toplumlarından aldığını, tarihsel süreç içerisinde batıya doğru yayılarak Zerdüştlüğe, oradan da Ahilik aracılığı ile Anadolu Aleviliğine geçtiğini belirtmektedir.⁵¹⁷

Kısacası Korkmaz'a göre, yerleşik yaşam öncesi, ana hukukun egemen, her erkeğin savaşçı olduğu, halktan farklı bir kamu gücünün henüz oluşmadığı dönemlerde, yaşamın dayatması sonucu, Asya'nın kandaş toplulukları arasında toplumsal akrabalık temelli bir dayanışma örgütlülüğü yaratılmıştır. Savaşa gidenlerin, eşlerini, çocuklarını ve mallarını

⁵¹⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 330.

⁵¹⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 330-331.

⁵¹⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 336-337.

en yakın arkadaşına emanet etmesi biçiminde oluşmaya başlayan toplumsal dayanışma, zamanla, “yol kardeşliği”, “can yoldaşlığı” şeklinde öne çıkmıştır. Asya’nın komünal toplumlarında savaşa gidenleri kapsayan bu toplumsal dayanışma etkinliği, Anadolu Aleviliğinde daha tanımlı ve kurumsal nitelikte, herkesi kucaklayan bir toplumsal örgütlenmeye evrilmiş, bu dayanışma örgütlülüğü Alevilikteki musahiplik kurumuna kaynak olmuştur.⁵¹⁸

Korkmaz musahip olacak taliplerin öncelikle gerçekten talip olmaları gerektiğini vurgular ve gerçek bir talipte aranan özellikleri şu şekilde sıralar:

- a) Mürşidine, rehberine bağlı; olgun, söz dinler ve güvenilir olmalıdır;
- b) Yalandan dedikodudan uzak durmalıdır;
- c) Doğrudan ve doğruluktan ayrılmamalıdır;
- d) Dört Kapı ve onun koşullarını yerine getirmelidir;
- e) Toplum içinde dirlik ve birliği sağlamalıdır;
- f) Başkalarına kendini sevdirmelidir;
- g) Başkalarını sevmeli ve
- h) Sürekli bilmek ve öğrenmek isteği içinde bulunmalıdır.⁵¹⁹

Korkmaz’a göre musahip olacak her bireyde yukarıda sıraladığımız özelliklerin bulunması gerekmektedir. Bu özellikler sağlandıktan sonra birbirlerini musahip olarak seçecek taliplerde de belirli koşullar aranmaktadır. Bunlar:

- a) Her iki musahip adayının ikrar vermiş olması,
- b) Her iki musahip adayının evli olması,
- c) Her iki musahip adayının yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olması,
- d) Her iki musahip adayının aileleri arasında küskünlük, dargınlık, kan bağı ve iki göbek ötesine kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmamasıdır.⁵²⁰

Korkmaz’a göre her musahip kardeşini kendisi seçmekte ancak bu seçiminde bazı ölçütleri dikkate almak durumundadır. Musahip olacak taliplerde temel olarak üç ortak özellik aranır. Bunlar:

⁵¹⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 337-339.

⁵¹⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 340.

⁵²⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 341.

- 1) *Dil ortaklığı*: Korkmaz göre musahip olacak taliplerin aynı dili konuşmaları gerekir. Aksi takdirde anlaşmalarının olanaklı olmadığını belirtir.⁵²¹
- 2) *Aile durumu, yaş ve düzey eşitliği*: Korkmaz, evlenmemiş biriyle evli birinin; genç biriyle yaşlı birinin; bilgiliyle cahilin; zalimle mazlumun; mürşitle müridin; inananla inanmayanın; pirden el almış biriyle pirsizin; sanat ehliyle sanat ehli olmayanın birbirini musahip tutmasının uygun olmadığını ifade eder. Bu bağlamda ancak her açıdan denklik gözetilerek oluşturulan kardeşlik bağı ile musahiplik kurumunun, toplumda tüm yönleriyle sağlıklı ve işlevsel bir dayanışma ortamı oluşturabileceğini belirtir.⁵²²
- 3) *Yaşama yeri birliği*: Korkmaz, musahiplik kurumunun idealdeki toplumsal dayanışmayı sağlayabilmesi açısından, musahip olanların aynı kent, aynı köy ya da mahallede oturuyor olmaları gerektiğini belirtir.⁵²³

Sonuç olarak Korkmaz genel bir çerçeve ile yorumlandığında musahipliğin;

- Ortaçağ koşullarında yapılanıp biçimlenen;
- Değişim ve dönüşümlerle yaşanan anda anlamlı kılınan;
- Çağdaş dayanışma biçimlerini önceleyen;
- Medeniyet öncesi toplumların dayanışma biçimlerini geçmişten günümüze taşıyan;
- Resmi hukuka/ etiğe/ estetiğe ve bireysel/ toplumsal yabancılaşmaya karşı duruşu harekete geçiren;
- Çalışan/ yaratan insanın gelecek düşünüyü sürekli canlı tutan, toplumsal bir olgu, kurum olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁴

İkrar Cemi⁵²⁵

Korkmaz'a göre ikrar cemi, yola girmek için düzenlenen ilk büyük törendir. Bu törenden geçmeyen birinin yola girme, Alevi-Bektaşî olma olanağı yoktur.⁵²⁶

Korkmaz, yola girmek isteyen talibin isteğini öncelikle bir rehberle açıklayarak, yola girmek için gerekli olan işlemleri rehberden öğrenmesi gerektiğini ifade eder.

⁵²¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 341.

⁵²² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 342.

⁵²³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 342.

⁵²⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 343.

⁵²⁵ İkrar ceminin uygulanışı ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 380-444.

⁵²⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 380.

Sonrasında rehber, talibin yola girme isteğini mürşit konumundaki Dede'ye ya da Baba'ya bildirerek yola alınmasının uygunluğunu önerir. Bir süre denendikten sonra yola uygunluğuna kanaat getirilen istekli, kendisini yetiştirmekle görevli yol büyüklerinden nasip alır.⁵²⁷

Dâr Cemi⁵²⁸

Dâr'dan indirme erkânı, Hakk'a yürüyenin göçüşünün üçüncü, yedinci ya da kırkinci günü yapılan törene verilen addır. *Lokma erkânı*, *dâr cemi* ya da *toprak cemi* olarak da bilinen dâr'dan indirme erkânı, göçenin ruhunu rahatlatmak, yeni bedenlere taşınması konusunda onu ikircikten kurtarmak için yapılan bir inanç uygulamasıdır; göçen canın eş ve dostlarıyla, alış-veriş ettiği insanlarla helalleşmesi, rızalaşması olarak algılanır.⁵²⁹

2.3.4. On İki Hizmet

Korkmaz cem ayınının on iki hizmet ile yürütüldüğünü ve her hizmetin bir sahibi olduğu belirtmekte, bu görevleri şu şekilde sıralamaktadır.

1. Cemi yönetme hizmeti; Sahibi: Mürşid(Dede/Baba):

Korkmaz, *mürşidin* görevinin cemi yönetmek olduğunu, inançta *mürşidin*, aklın bedenleşmiş biçimi olarak algılandığını belirtir. *Mürşidi*, her şeyi akılla sorgulayan, halkın manevi odağının merkezi olarak görür, *dedelik kurumunun* cemaat yapılanması bakımından Aleviliğin temelini teşkil ettiğini ifade eder. Korkmaz, *dedelik-babalık kurumunun* kaynağının Şamanizme dayandığını, Alevi *dedelerinin*, Şamanların İslami versiyonları olduklarını, Türkler arasında İslamiyet'in tasavvuf yolu ile kabulü sonrasında Şamanların, Türkmen babaları haline geldiklerini ifade etmektedir. Korkmaz, Şah İsmail'in Aleviliği şekillendirirken, *dedelik kurumunu* da bir tarikat şeyhinin yetki ve hüviyeti ile donattığını, *dedelere*, soylarının Hz. Ali'ye nispet ettiğini gösteren siyasetname (seyyidlik belgesi) vererek tüm hepsini kendisine bağladığını ve bugünkü bildiğimiz anlamıyla *dedelik kurumunun* şekillendiğini belirtmektedir. Kısaca özetlemek

⁵²⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 380.

⁵²⁸ Dâr ceminin uygulanışı ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul 2015, s. 445-448.

⁵²⁹ Esat Korkmaz, *Dâr'dan İndirme Erkânı*, *Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları*

gerekirse Korkmaz'a göre Alevilikte *dedeler*, köken itibariyle Şamanlara dayanmakta, bir yönüyle tarikat şeyleri, bir yönüyle de On İki İmam'ın temsilcisi seyyidler olarak görülmektedirler.⁵³⁰

2. Ceme katılanlara yardımcı olma, yol insanını yetiştirme hizmeti; Sahibi: Rehber:

Korkmaz'a göre rehberde tıpkı pir gibi, mürşit gibi, aklın bedenleşmiş kimliğidir. *Rehber*, bir yol öğretmeni olarak yol ehli cana "su abdesti"⁵³¹ aldırır; vücut organlarının yüzey kirliliğinden arındırılmasının ötesinde, o organlarla gerçekleştirilen kötü ve olumsuz işlerden sıyrılmanın ikrara bağlanmasını sağlar. Bunun yanında, yol ehli canı bilgi ile yıkayarak onun bir akıl varlığı durumuna dönüşmesini sağlamaktadır.⁵³²

3. Cemde düzen ve sessizliği sağlama hizmeti; Sahibi: Gözcü:

Korkmaz *gözcünün*, gerçek ve simgesel olmak üzere iki anlamının olduğunu belirtir. Bu bağlamda gerçek anlamıyla *gözcünün* görevi; felsefeye, öğretiye dayalı olarak tasarımılanan ve kurallara bağlanan hizmetin, gereklerine uygun biçimde yürütülmesini kontrol etmektir. Simgesel anlamda ise *gözcü*; Alevi-Bektaşî felsefesinin/öğretisinin ve bu felsefeye/öğretiye dayalı ibadetin, istenmeyen kişilere-kimliklere ya da bu kişilerin kimliklerin güdümünde bulunan alanlara "yayılmasını" önlemek işlevini üstlenmektedir.⁵³³

4. Meydanı aydınlatma hizmeti; Sahibi: Çerağcı:

Korkmaz'a göre çerağcının da gerçek ve simgesel bir anlamı vardır. *Çerağcı* gerçekte; geceleri, belirlenen hizmetlerin felsefeye, öğretiye uygun biçimde yürütülmesini sağlamak için meydan ya da cemevini aydınlatmakla görevlidir. Simgesel anlamda ise *çerağcı*; kişiye-doğaya dirilik veren, öz olarak algılanan doğasal enerjinin, ışık biçiminde ve Tanrı adıyla kendini dışa vurmasının anısına, tanrısal kaynağı esin odağı olarak sürekli canlı tutma işlevini üstlenmektedir.⁵³⁴

⁵³⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 220-221.

⁵³¹ 276 numaralı dipnotta rehberin yol ehli cana aldırıldığı bu abdest detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

⁵³² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 222.

⁵³³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 222.

⁵³⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 222.

5. *Deyiş, düvaz, miraçlama söyleme/okuma hizmeti; Sahibi: Zâkir:*

Korkmaz'a göre *zâkirin* gerçekteki görevi; Alevi-Bektaşî felsefesini anlatan nefesleri, sıralı erkânların gerekli yerlerinde okumaktır. Simgesel anlamda ise *zâkirin*, özelde insan aklının, genelde toplumsal aklın taşıyıcısı olma işlevini üstlendiğini belirtir. Korkmaz *zâkirin* bânında, akıl yayıcı kimliğin bedenleşmiş biçimi olduğunu ifade etmekte, *zâkirin* bânını inançta insan aklı olarak görülen Cebrail'in, yani insan aklının taşıyıcısı olduğunu belirtmektedir.⁵³⁵

6. *Meydanı silme, süpürme hizmeti; Sahibi: Ferraş(Süpürgeci-Carcı):*

Korkmaz, *ferraşın* simgesel anlamda; Alevi-Bektaşî felsefesinin doğatanrıcılık ve insantanrıcılık yanlarını dışa vuran üçlemeleri⁵³⁶ sürekli olarak canlı tutma işlevini üstlendiğini belirtmektedir.⁵³⁷

7. *Yemek ve kurban işlerine bakma hizmeti; Sahibi: Sofracı(Kurbancı):*

Korkmaz *sofracının* gerçekte; dergâha, cemevine getirilen lokmaların pişirilip hazırlama işleri ile görevli olduğunu; simgesel anlamda ise, kanlı ve kansız kurbanların sunulması ile ölmeden evvel ölünebileceğini betimlediğini ifade etmektedir.⁵³⁸

8. *Semah dönme hizmeti; Sahibi: Semahçı(Pervane)*

Korkmaz'a göre *semah*; kul durumundan yorum ve yetenek varlığı durumuna dönüşen insanların, kadın erkek ayrımına gitmeden yaşama geçirdikleri teatral(tiyatro özelliği taşıyan) nitelikteki toplu davranış olup, inanç tanrısına değil, *tanrı insana* ve onun sorumluluklarına yönelik toplu bir tapınmadır. Korkmaz *semahı*, Alevi-Bektaşî dinsel söylence ürünlerinin sanatsal şekilde biçimlendirilişi olarak görmekte, mutluluk içgüdüsünü tatmin edebilmek için kendini söylence dünyasına taşıyan insanın özünün, görünüşleri ya da ortaya çıkışı olarak yorumlamaktadır.⁵³⁹

Korkmaz *semah* adının tam olarak ne zamandan beri kullanıldığının bilinemediğini belirtmekte ve *semahın*, Alevi-Bektaşî inancındaki gibi Kırklar Cemi'nde ortaya çıktığı

⁵³⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 223.

⁵³⁶ Alevi-Bektaşilikte öne çıkan bu üçlemeler; "Tanrı-Doğa(Evren)-İnsan ve Hak-Muhammet-Ali" üçlemeleridir. Bu üçlemelerle ilgili detaylı bilgi, çalışmamızın 39. sayfasında mevcuttur.

⁵³⁷ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 223.

⁵³⁸ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 224.

⁵³⁹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 224.

görüşünün aslında gerçeği yansıtmadığını, semahlarda İslami motiflere⁵⁴⁰ çok da rastlanılmadığını, bu ritüelin, Orta Asya, Şaman ve Uzak Doğu inanç kalıntılarını içerdiğini, çok tanrılı inançlardan ve gökbilimsel danslardan kalıntılar taşıdığını ifade etmektedir. Korkmaz'a göre semahta, gezegenlerin güneş çevresinde dönüşleri simgelemekte, bu da semahın çok tanrılı inanç sisteminden geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda Korkmaz, cem töreninde mürşit postunda oturan dedenin, güneşi temsil ettiğini, diğer oyuncular ve ana-bacıların, yıldızları ve gezegenleri oluşturduğunu ifade etmektedir. Korkmaz'a göre semah oyununda ellerin yukarı kalkması Gök-Tanrı'ya, yere doğru uzanması ise Yer-Tanrı'ya olan inancı ve tapınmayı anlatır. Ayakların yere vurulmasıyla kötü ruhlar kovulur; ellerin göğüste çapraz olarak birleştirilmesi ile, tüm insanlık kucaklanır ve tüm insanlığa sevgi dağıtılır.⁵⁴¹

Korkmaz *semahın*, Anadolu'daki uygulanış biçiminden öncesi hakkında fazla bir bilginin olmadığını, Anadolu topraklarına, buraya göç eden Oğuzlar tarafından getirildiğini, ilk olarak ateş çevresinde yapılan ritüel Şaman danslarının, daha sonraları tasavvuf ve İslamlığın etkisiyle cem denilen toplantılara girdiğini belirtmektedir.⁵⁴²

9. Cem yapılacağını duyurma hizmeti; Sahibi: Peyik:

Peyik, cemin yapılacağını duyurmakla görevli kişidir.⁵⁴³

10. Cemevini temizleme hizmeti; Sahibi: İznikçi:

İznikçinin görevi, cemevini temizlemektir.⁵⁴⁴

11. Su getirme-dağıtma hizmeti; Sahibi: Saka (Saki, İbrikdar, İbrikçi):

Cem esnasında su getirme ve dağıtma hizmeti, *saki* tarafından yerine getirilmektedir.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 225; Korkmaz semahlarda İslami motiflerin fazlaca yer almadığını, yalnızca, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Veli sevgisi, Ehlibeyt ve 12 İmam kültü, ulu sayılan kişilere saygı ve aşırı bağlılık biçiminde görüldüğünü kaydeder.

⁵⁴¹ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 225.

⁵⁴² Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 225.

⁵⁴³ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 225.

⁵⁴⁴ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 225.

⁵⁴⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 226.

12. *Cemin ve ceme katılanların güvenliğini sağlama hizmeti; Sahibi: Bekçi:*

Cem ayini esnasında *bekçinin* görevi, cem töreninin ve ceme katılanların güvenliklerini sağlamaktır.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 226.

SONUÇ

Alevi-Bektaşilik ülkemizde hayli müntesibi bulunan ve kökleri İslamiyet'in Hz. Peygamber'den sonraki ilk dönem siyasi tartışmalarına kadar dayanan, son zamanlarda üzerinde çokça çalışmalar yapılan, tartışılan bir oluşumdur.

Alevilik ortaya çıktığı andan günümüze ulaşınca dek, Alevi olan-olmayan birçok kişi veya topluluk tarafından farklı şekillerde algılanmış ve yorumlanmıştır. Esat Korkmaz da Alevilik ile ilgili görüş bildiren çağdaş Alevi yazarlardandır. Çalışmamızın merkezi, Korkmaz'ın düşüncesindeki Anadolu Aleviliği'dir. Çalışmamız boyunca Anadolu Aleviliği ile ilgili yaptığımız okumalar bizi, Korkmaz'ın yorumladığı Anadolu Aleviliği'nin geleneksel Alevi söylemden hayli uzak olduğu kanaatine ulaştırmıştır. Bu bağlamda Korkmaz'ın Anadolu Aleviliği'ne, alışılmışın dışında yeni bir boyut, özgün bir bakış açısı getirdiği söylenebilir.

Korkmaz Alevi çevreler içerisinde, Alevilikle ilgili yapmış olduğu farklı yorum ve anlamlandırmalarla dikkatleri üzerine çekmektedir. Alevilik kavramının tanımından bu kavrama yüklediği anlama; Alevi bir bireye yüklediği misyon ve vizyondan, Aleviliğin kaynağının dayandığı noktaya; Alevilik içerisindeki uygulama ve inançlara getirdiği bakış açısıyla, geleneksel söylem ile arasındaki farklılığını ortaya koymuştur. Bu farklılığı ile yer yer bazı Alevi toplulukların tepkilerini üzerine çekerken, Alevi topluluklar içerisindeki bazı çevrelerden de beğeniler toplamayı başarabilmiştir.

Geleneksel Alevi söylemde kökleri Hz. Peygamber'e dayandırılan Alevilik Korkmaz'ın düşüncesinde İslam öncesi dönemlere kadar uzanır. Korkmaz'a göre Aleviliğin kökleri Arap Yarımada'sına değil Ortaçağ Anadolu'suna dayanmaktadır. O'na göre Alevilik Arap Yarımada'sı doğumlu değildir. Bundan dolayı Alevilik vahiy kaynaklı bir oluşum olamayacaktır. Aleviliği köken olarak İslam'a dayandıran Alevi çevrelerin karşısında Korkmaz Aleviliği, İslam'ın öz kaynağına başkaldıran bir halk muhalefeti, felsefi bir din, bir bilgelik öğretisi olarak ifade etmektedir.

Korkmaz Aleviliğin felsefi yönüne büyük önem verir. Günümüzde yaşanan Aleviliğin, Sünni algının sömürüsü altında ezildiğini düşünür ve bu ezilişin sebebini de Aleviliğin felsefinin yönünün bilinmemesine bağlar. Onun Alevilik ile ilgili genel bakış açısı, dini dogmalardan uzak felsefi bir perspektifte şekillenmiştir. Bundan dolayı

Aleviliği bir bilgelik öğretisi, felsefi bir din olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Korkmaz, vahyin yerine akli, inancın yerine özgür düşüncüyü, tanrıbilimin yerine felsefeyi koymuştur.

Korkmaz'ın Alevi felsefesinde insan ayrı bir öneme sahiptir. Tanrı bile insan karşısında bir anlam ifade etmemektedir. Tanrı kendisinin farkına varmak için tanrısal özü en çok içeren insana ihtiyaç duymaktadır. O'na göre bilginin kaynağı insandır. Bilgiyi insana Tanrı'nın değil, insanın Tanrı'ya verdiğini; İnsan-ı kâmil durumunda insanın, bilgisini Tanrıya taşıyarak, Tanrı'nın kendi kendisini keşfetmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda insanın Tanrı'ya değil, Tanrı'nın insana ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Sünni anlayıştaki tanrı algısının insanı sınırlandırdığını, köleleştirdiğini düşünmektedir. Korkmaz bir Alevinin/Kızılbaş'ın varacağı yerin, tanrısız bir insana ulaşmak olduğunu belirtir. Ona göre buradaki tanrısızlık ateizm olarak algılanmamalıdır. Korkmaz'ın ateizmdeki gibi bir tanrısızlık anlayışı olduğu söylenemez. Korkmaz'ın düşüncesindeki insan üstünlüğü, tanrısız insan veya insan tanrı ifadeleri, vahdet-i mevcutçu bir anlayışa sahip olmasıyla açıklanabilir. Bu bağlamda ancak Sünni algıdaki, insan üzerinde hükümlanlık kuran tanrı anlayışını reddederek insanın özgürleşebileceğini ifade eder.

Korkmaz'ın Hz. Muhammed ve Kur'an hakkındaki görüşleri de geleneksel Alevi söylemin uzağındadır. Geleneksel Alevi kabulde Hz. Muhammed peygamberdir, Kuran Allah'ın gönderdiği vahiylerdir. Korkmaz göre ise Kur'an, Cebrail'in getirdiği bir vahiy olmayıp Hz. Muhammed'in söz ve şiirleridir. Kur'an Hz. Muhammed'in gönlünde tecelli eden bilgilerin sezgisel akli tarafından açıklanmasıdır. Bu bağlamda Korkmaz'a göre Hz. Muhammed, Cebrail tarafından harekete geçirilince konuşan bir otomat değil, bağımsız bir düşünür olarak algılanmalıdır.

Korkmaz kökünü İslam öncesi devirlere dayandırdığı Aleviliğin, İslam dininden sonra egemen Sünni din anlayışının gölgesinde kaldığını düşünür. Bu konuda bazı Alevi grupları veya Alevi düşünce yapılarını/şekillerini buna sebep olmalarından dolayı eleştirir. Korkmaz'a göre tarihi gelişim süreci içerisinde İslam dini ile tanışan Alevilik, İslam'ın içerisinde veya İslam'ın etkisi ile şekillenen bir yapı değil, birçok din ve medeniyetin felsefesi ile yoğrulan, mutlak gücün insanda olduğu bir halk hareketidir. Korkmaz bu anlamda Anadolu Aleviliğini özcesi insan olan, inancı gökten inen değil,

düşünülerek üretilen felsefî bir din olarak görür. Anadolu Aleviliği içerisindeki İslami unsurları da batını nitelikli felsefesi ile yorumlar. Sonuç olarak gelinen noktada Korkmaz'ın düşünce dünyasından karşımıza çıkan Anadolu Aleviliği, edilgen bir tanrı inancına sahip, vahiy dışı, peygambersiz bir kültürdür.

Korkmaz Aleviliği İslam dini içerisinde ortaya çıkan bir oluşum olarak görmemekte, genel olarak Aleviliği, Anadolu da doğarak birçok farklı kültür ve medeniyetin etkisi ile şekillenen; her devirde egemen olan otorite karşısında ezilen, horlanan, ötekileştirilen insanın egemen olan güçlere karşı sürdürdüğü onurlu bir başkaldırı olarak nitelendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Birdoğan, Nejat, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*, Mozaik yayınları, İstanbul 1995.
- Fırlı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2014.
- Fırlı, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1989.
- Kaplan, Doğan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Karaman, Fikret, “Râfîzî”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Korkmaz, Sıddık, *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Korkmaz, Esat, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul 2015.
- Korkmaz, Esat, *Alevi Felsefesi*, Pencere Yayınları, İstanbul 2014.
- Korkmaz, Esat, *Alevilik ve Aydınlanma*, Pencere Yayınları, İstanbul 2013.
- Korkmaz, Esat, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, Anahtar Yayınları, İstanbul 2005.
- Korkmaz, Esat, *Alevilere Saldırıları*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997.
- Korkmaz, Esat, *Anadolu Alevi Kültü ve Sol’un “Politikası”*, Sorun Yayınları, İstanbul 2007.
- Korkmaz, Esat, *Bütün Yönleriyle Alevilik*, Demos Yayınları, İstanbul 2015.
- Korkmaz, Esat, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013.
- Korkmaz, Esat, *İnsan Tanrı*, Pencere Yayınları, İstanbul 2014.
- Korkmaz, Esat, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul 2007.
- Korkmaz, Esat, *Kızılbaş Ütopya*, Demos Yayınları, İstanbul 2014.
- Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1984.

- Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları: Aleviliğin Yazılı Kaynakları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2013.
- Sarikaya, M. Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2016.
- Şahin, Hanifi, *Şiilerin Gözüyle Sünniler*, Mana Yayınları, İstanbul 2016.
- Şener, Cemal, *Alevilik Olayı; Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, ANT Yayınları, İstanbul 1993.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, DİB Yayınları, Ankara 2016.
- Üçler, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Üzüm, İlyas, *Tarihsel Ve Kültürelboyutlarıyla Alevilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2007.
- Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1992.

MAKALELER

- Turan, Ahmet – Yıldız, Harun, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 26-27, 11-24
- Ocak, Ahmet Yaşar, “ALEVÎ”, *DİA*, İstanbul 1989, Cilt 2, 368-369
- Dalkıran, Sayın, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 10, 2002, 95-117.
- Kaplan, Doğan, “Fuat Köprülü’ye Göre Anadolu Aleviliği”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2003, 143-163.
- Korkmaz, Esat, “Dâr’dan İndirme Erkânı”, *Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları*, <https://docplayer.biz.tr/9734035-Dar-in-pirleri-esat-korkmaz-sahkulu-sultan-kulliyesi-mehmet-ali-hilmi-dedebaba-arastirma-egitim-ve-kultur-vakfi-yayinlari.html>, Erişim tarihi 20.02.2019

Sümer, Faruk, “Tahtacılar”, *DİA*, İstanbul 2010, Cilt 39, 436-437.

Özkan, Ferudun Hakan, “Eşrefoğlu Rumi Divan’ında Dört Kapı Kırk Makam”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 59, Ankara 2011, 253-277.

Şahin, Hanifi, “Alevi Yazılı Kaynaklarındaki Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının Günümüz Alevi Yazarlarca Algılanışı”, *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, 274-288.

Öz, Mustafa, “Râfizîler”, *DİA*, İstanbul 2007, Cilt 34, 396-397.

Gündüz, Tufan, “Safeviler”, *DİA*, İstanbul 2008, Cilt 35, 457-459.

Sarıkaya, M. Saffet, “Anadolu Aleviliğinin Oluşumu”, *Ekev Akademi Dergisi*, 1(1), 1997, 81-96.

Üzüm, İlyas, “Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilikte Hz. Muhammed Tasavvuru”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 12, 2009, 205-233.

Üzüm, İlyas, “Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2004, 75-104.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Enes DELİGÖZ
Doğum Yeri ve Tarihi	İstanbul- 21/09/1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	enes25_1989@hotmail.com
Tarih	16.10.2019